

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

**Egipat i Tunis pedesetih: put u nezavisnost i autoritarne
režime**

DIPLOMAND: Matija Galina

MENTOR: dr. sc. Tvrtko Jakovina

Zagreb, 22.10.2013.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Kolonijalna uprava u Tunisu i Egiptu.....	6
2.1.Francuska uprava u Tunisu.....	6
2.1.1. Stvaranje nacionalističkih stranaka u Tunisu.....	10
2.2.Britanska uprava u Egiptu.....	13
2.2.1. Gradnja Sueskog kanala.....	13
2.2.2. Okupacija Egipta.....	14
2.2.3. Kraljevstvo Egipat.....	16
2.2.4. Muslimansko bratstvo.....	20
2.3.Sličnosti i razlike kolonijalnog razdoblja u Tunisu i Egiptu.....	23
3. Nezavisni Tunis i Egipat.....	26
3.1.Nezavisni Tunis.....	26
3.1.1. Obraćanje UN-u.....	27
3.1.2. Općinski izbori.....	31
3.1.3. Početak pregovora.....	32
3.1.4. Pregovori.....	33
3.1.5. Sukob sa Ben Jusefom i dobivanje pune nezavisnosti Tunisa.....	37
3.2.Nezavisni Egipat.....	40
3.2.1. Novi sukob sa Velikom Britanijom.....	41
3.2.2. Farukovo priklanjanje Zapadu.....	43
3.2.3. Slobodni oficiri.....	45
3.2.4. Republika Egipat.....	46
4. Uspon diktatora na vlast.....	50
4.1.Habib Burgiba.....	50
4.2.Abdel Gamal Naser.....	53
5. Autoritarni režimi.....	56
5.1.Tunis.....	57
5.1.1. Organizacija Neo Destoura.....	59
5.2.Egipat.....	61
5.2.1. Sukob sa Muslimanskim bratstvom.....	62
5.2.2. Jednostranačje i potvrda Naserove prevlasti.....	63
6. Vanjska politika nezavisnog Tunisa i Egipta.....	67

6.1.Incident kod Sakijet Sidi Jusufa.....	69
6.2.Sueska kriza.....	72
6.3.Ujedinjena Arapska Republika.....	74
7. Zaključak.....	77
8. Summary.....	79
9. Bibliografija.....	80

1. Uvod

Na samom početku 2011. godine Tunis i Egipat su bili na naslovnica svjetskih medija. U arapskom svijetu pokrenut je val događaja koji će za sobom donijeti niz promjena u arapskim zemljama. Iskra koju je započeo Mohamed Bouazizi samospaljivanjem, prosvjedujući protiv političkog vodstva u Tunisu, izazvati će revoluciju u kojoj će nezadovoljstvo Tunizana postati vidljivo. Ljudi su bili nezadovoljni korupcijom koja je prožimala sve pore politike, kršenjima ljudskih prava, inflacijom, siromaštvom i nezaposlenošću. Tisuće Tunizana će izaći na ulice, protestima i demonstracijama natjerati predsjednika Ben Alija na bijeg sa suprugom i bogatstvom kojega je mogao ugrabiti. Ubrzo će revolucija prijeći granice Tunisa u druge arapske zemlje. U Egiptu će se narod preko društvenih mreža organizirati i u velikim grupama izaći na gradske trgove, osobito trg Tahrir u Kairu. Predsjednik Mubarak će biti zbačen sa vlasti i osuđen na doživotni zatvor, no za razliku od Tunisa u sve se ponovno umiješala vojska koja je uvijek bila važan, ako ne i najvažniji faktor u egipatskoj politici. Vojno vijeće se obračunalo s vođama prosvjednika kojima se nije sviđalo uvođenje prijelaznog vojnog režima, izvršena su brojna uhićenja, pooštreni zakoni o javnom okupljanju i slobodi medija. Iako je na prvim stvarno demokratskim izborima na mjesto predsjednika izabran Mohamed Mursi, u srpnju 2013. godine vojska se ponovno umiješala te ga je svrgnula sa vlasti. Započeli su novi prosvjedi na granici građanskog rata i čini se kako egipatska revolucija još uvijek nije završena. Libijski predsjednik Gadafi je također zbačen s vlasti i ubijen nakon krvavog građanskog rata u kojemu su sudjelovale i snage NATO-a. Novi prosvjedi i demonstracije odvijale su se i u Siriji, Bahreinu i Jemenu što je dovelo do određenih reformi i promjena u mnogima arapskim zemljama, čak i onima koje nisu zahvaćene nemirima.

Za vrijeme tih događanja, osobito u siječnju 2011. kada su se odvijale revolucije u Tunisu i Egiptu, velik broj ljudi i nemali broj mojih kolega sa studija povijesti znao je vrlo malo o zbivanjima u tim zemljama, osobito kada smo bili suočeni sa pitanjima kada, kako i zašto su uopće ti režimi došli na vlast. Kraćim istraživanjem dostupne mi literature shvatio sam da se u hrvatskoj historiografiji vrlo malo pažnje pridavalo tom pitanju, dok i sam izbor dostupne mi strane literature nije davao puno informacija ili neki opsežniji odgovor. S vremenom me ta tematika počela sve više zanimati do te mjere da sam ju odlučio uzeti kao temu svog diplomskog rada na diplomskom studiju moderne i suvremene povijesti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Iako se Arapsko proljeće, kako je nazvan taj val prosvjeda i revolucija u arapskom svijetu 2011. godine, s vremenom u različitoj mjeri proširilo na velik broj država, kao temu istraživanja

sam odlučio uzeti primjer Egipta i Tunisa. Razloga za takav odabir je bilo više, no najvažniji su revolucije koje su se prvo odvale u te dvije zemlje te završile zbacivanjem predsjednika sa vlasti putem prosvjeda i demonstracija. Kako sam odlučio istraživati način na koji su nastali temelji za režime Mubarak i Ben Alija, Egipat i Tunis su mi odlično odgovarali zbog njihovih sličnosti, ali i razlika koje su ipak bile važnije u odnosu na njihovu elementarne sličnosti te koje su definirale politički kontekst u obje zemlje. Obje zemlje su bile gotovo homogeno arapske, došle su pod kolonijalnu upravu u isto vrijeme te su se najvažniji događaji za moje istraživanje u tim zemljama odvijali pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Razlike kao što su francuska uprava u Tunisu, a britanska u Egiptu te političko i životno iskustvo ljudi koji će izboriti nezavisnost definirati će različite političke procese u te dvije države, a koji će završiti istim ishodom, stvaranjem autoritarnih režima koji će u ponešto drugačijem obliku preživjeti sve do dvadeset i prvog stoljeća.

Pošto literature na hrvatskom jeziku koja se tiče teme mog diplomskog rada praktički nema, kao glavni izvor sam odlučio uzeti tiskani dnevni list Vjesnik. Zahvaljujući njihovim redovitim izvještajima te kvalitetnim dopisnicima iz Egipta i Tunisa mogao sam vrlo lako pratiti tok događaja u obje zemlje s čestim osvrtima na ranija razdoblja, ali i razgovorima sa pripadnicima egipatskog i tuniskog stanovništva tog vremena. Pregledao sam sva dnevna izdanja iz razdoblja od siječnja 1950. godine sve do prosinca 1959. godine.

Osim što nema literature o Egiptu i Tunisu pedesetih na hrvatskom jeziku, vrlo je malo knjiga na engleskom jeziku o toj tematici dostupno. Najviše mi je u tom pogledu ipak značila online baza podataka JSTOR na kojoj sam pronašao niz tekstova na engleskom jeziku koji su mi pomogli da podatke iz Vjesnika objektivno i kvalitetno promotrim iz više perspektiva. U slučaju Egipta ponajviše sam se koristio knjigom Steven A. Cooka *The struggle for Egypt: From Nasser to Tahrir square* izdanom nakon događaja u Egiptu 2011. godine. Njezin autor na objektivan i kvalitetan način prati događaje u Egiptu od vremena britanske uprave pa sve do Mubarakova svrgavanja te je izvrstan izvor znanja za navedeni period. I dok se u slučaju Egipta osim članaka iz časopisa mogla pronaći koja knjiga na policama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, to nije bilo tako u slučaju Tunisa. Tu su mi od velike pomoći bili tekstovi američkog povjesničara sa Sveučilišta u Teksasu, Clementa Henry Moorea koji je velik dio svog profesionalnog rada posvetio upravo istraživanju političkih procesa u Magrebu pedesetih godina. Zahvaljujući bazi JSTOR-a pronašao sam ostale tekstove navedene u bibliografiji na kraju bez kojih ovaj diplomski rad ne bi bio potpun. Iako sam se služio i drugim bazama podataka, pokazalo se da je JSTOR najzahvalnija u pogledu dostupnosti i količini tekstova.

Diplomski rad je koncipiran kao kombinacija kronološkog i problemskog pristupa radu kako bih naglasio i prikazao kontinuiranost i uzročno-posljedične veze u Egiptu i Tunisu počevši od

kasnog devetnaestog stoljeća i stvaranja kolonijalnih vlasti u tim zemljama, ali i kako bih kroz zajedničke nazivnike tih procesa prikazao sličnosti i razlike u oba primjera. Radi lakšeg snalaženja, svako poglavlje sam podijelio u dva dijela, egipatski i tuniski. Iako su pedesete godine dvadesetog stoljeća tema mog diplomskog rada, odlučio sam ga započeti sa kolonijalnim razdobljem obiju zemalja jer smatram da je vrlo važno znati što se tada događao u Egiptu i Tunisu kako bi se mogao razumjeti uspon Namera i Burgibe na vlast u razdoblju navedenom u naslovu diplomskog rada.

Ciljevi diplomskog rada su prikazati način na koji su Francuska i Velika Britanija preuzele Tunis i Egipat u svoje kolonijalno okrilje krajem devetnaestoga stoljeća, kako je kolonijalna uprava funkcionirala te proces nastanka nacionalnih pokreta i stranaka u obje zemlje koje će se boriti za nezavisnost i veća prava tokom cijelog kolonijalnog razdoblja. Diplomski rad će odgovoriti na pitanje kako je uspostavljen autoritarni režim Namera i Burgibe, kako je funkcionirao te kako je uspješno stvoren politički monopol. Istražiti će se i pitanje opozicije u obje zemlje, zašto i kako je suzbijena, da li je imala uopće kakvu ulogu tj. da li je uopće postojala. Na kraju rada prikazana je vanjska politika Egipta i Tunisa u prvim godinama nezavisnosti s naglaskom na tri veća događaja koje su tu vanjsku politiku obilježili.

Važnost istraživanja provedenog u ovom diplomskom radu leži upravo u tome što se gotovo nitko u hrvatskoj historiografiji nije bavio tom temom koja je vrlo važna za razumijevanje nekih današnjih procesa u svjetskoj povijesti, osobito arapskog proljeća kojim su srušeni režimi čija je vlast proistekla i bila oblikovana iz režima Namera i Burgibe. Sam rad nije konačno istraživanje teme nastanka režima Namera i Burgibe i ostavlja dovoljno mjesta za naknadni rad na toj temi, ali može poslužiti kao dobar povijesni pregled i izvor znanja o zadanoj temi.

2. Kolonijalna uprava u Tunisu i Egiptu

Nastanak autoritarnih režima Namera i Burgibe svoje korijene vuče iz procesa koji su se odvijali za vrijeme kolonijalne uprave Francuske i Velike Britanije u Tunisu i Egiptu. Kolonijalna vlast je bila glavni pokretač svih političkih procesa u obje zemlje jer je ona služila kao katalizator stvaranjima prvih stranaka oko kojih će se egipatsko i tunisko stanovništvo okupiti u dugotrajnoj borbi za vlastitu nezavisnost. Ta borba će iznjedriti i definirati najvažnije aktere u politici obje zemlje nakon stvorene nezavisnosti, a sentiment razvijen u narodu protiv Francuza i Britanaca će biti veoma važan faktor oko kojega će i Naser i Burgiba stvoriti široku podršku u narodu. Kako bi se bolje razumio razlog zašto je Neo-Destour mogao tako lako stvoriti tako široku podršku u tuniskom narodu ili zašto su Slobodni oficiri i Naser poduzeli vojni puč 1952. godine važno je vratiti se u kasno devetnaesto stoljeće i vrijeme ulazaka francuskih i britanskih vojnih trupa u Tunis i Egipat.

2.1. Francuska uprava u Tunisu

Nakon Napoleonskih ratova, Francuskoj su ostali tek ostaci ostataka nekada velikog Francuskog kolonijalnog carstva. Francuska je održavala kolonijalnu vlast još na karipskim otočićima Guadeloupe i Martinique, Francuskoj Gvajani u Južnoj Americi te na manjim trgovačkim lukama u Senegalu i Indijskom oceanu.

Francuski imperijalizam je ponovno oživio početkom tridesetih godina devetnaestog stoljeća u sjevernoj Africi, točnije u području Magreba na kojem su se nalazili Mauritanija, Maroko, Alžir, Tunis i Libija. Magreb je bio očit prvi cilj zbog slabljenja Osmanskog carstva pod čijom se još formalnom vlašću taj prostor nalazio što je Francuskoj davalo nade u relativno lagano širenje svoje vlasti na nove teritorije. Potpomognuta željama za iskazivanje prestiža kako bi se ostvarili određeni ciljevi u unutarnjoj politici, ali i sve jačim napadima gusara koji su prekidali trgovačke veze u Sredozemlju, 1830. godine poduzeta je alžirska ekspedicija. Zapovjednik turske milicije u Alžiru je već 5. srpnja 1830. godine prepustio grad Alžir francuskoj vojsci.¹

Iako je grad Alžir vrlo brzo potpao pod francusku okupacijsku vlast, u ostatku zemlje otpor

¹ Carpentier & Lebrun, 1999., 244.

francuskoj vojsci je bio puno veći. Snažan otpor francuskoj okupaciji su pružali Berberi iz Rifa pod vodstvom Abd al-Krim al-Khattabija,. Najveću prepreku širenju francuske vlasti na ostatak zemlje je činio emir Abd al-Qadirom.² Nakon al-Qadirove predaje 1847. godine preostala su samo manja nepokorena područja na jugu čije je osvajanje, a time i osvajanje cijele zemlje, privedeno kraju 1870. godine.³ To osvajanje Alžira je stvorilo temelje za daljnju francusku ekspanziju na afričkom kontinentu.

Sljedeća zemlja na koju su Francuzi ciljali je bio Tunis, istočni susjed Alžira, također osmanska provincija sa snažnom vlastitom autonomijom. Osmansko carstvo proširilo je svoju vlast na Tunis 1574. godine pod vodstvom Sinan paše.⁴ U ranim danima svoje vlasti nad Tunisom, Osmanlije su vlast u zemlji podijelile između bega, civilnog upravitelja zaduženog prvenstveno za skupljanje poreza, deja koji je bio vojni upravitelj i paše koji je služio kao predstavnik sultana. Najveću vlast nad zemljom je ipak imao tada dej, no s vremenom su se pozicije paše i bega spojile u jednu što je dovelo do postavljanja bega kao upravitelja države i najvišeg autoriteta.⁵

Godine 1705. na mjesto tuniskog bega dolazi Husain ibn Ali koji je praktički samovoljno upravljao Tunisom dokle je god redovito plaćao porez sultanu te održavao mir u zemlji. Imao je izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast koju je održavao uz pomoć svog premijera te centralne administracije koja se brinula za vanjske, unutarnje i pravne poslove Tunisa. Kao i u ostatku Osmanskog carstva, najviše položaje u administraciji su držali mameluci, članovi vojne klase koji nisu imali nikakve veze sa lokalnim stanovništvom te su bili odani samo osmanskim upraviteljima što je dodatno učvrstilo njihovu vlast u zemlji. Husain ibn Ali je u Tunisu osnovao dinastiju Husainida koja će upravljati zemljom sve do nezavisnosti 1956. godine.⁶

Francuske veze s Tunisom sežu daleko u prošlost. Tunis, koji je još od vremena Kartage bio veliko trgovačko središte, bio je primamljiva zemlja za europske trgovce, pa tako i za francuske čija je prednost bila relativna blizina. Trgovci iz Marseillea su još u srednjem vijeku uspostavili redovite ekonomske rute s Tunisom koje su dodatno ojačale nakon 1577. godine kada je osnovan francuski konzulat u Tunisu sa ciljem zaštite stranih trgovaca.⁷ Tokom sedamnaestog i osamnaestog stoljeća mnoge su se europske zemlje htjele također ubaciti u trgovački sve jači Tunis, no Francuzi su svoju poziciju učvrstili dobivanjem trgovačkih povlastica u zemlji kao dio mirovnog ugovora s

2 Long & Reich, 2002., 461.

3 Carpentier & Lebrun, 1999., 244.

4 Tanriverdi, 2011., 548.

5 Alexander, 2010., 12.

6 Isto

7 McKay, 1945., 372.

Napoleonom 1802. godine te statusom povlaštene nacije stečenog 1831. godine.⁸

Tunis je bio važan kotačić i u francuskoj vanjskoj politici jer se nalazio na odličnoj strateškoj poziciji za kontrolu Sredozemnog mora kao dio linije Tunis-Malta-Sicilija. Pošto je Malta već bila u engleska, a Sicilija u talijanska, oko Tunisa se povela borba u kojoj je Francuska bila u prednosti nakon dogovora sa Engleskom 1878. na Berlinskom kongresu. Tada se Engleska počela zanimati za Cipar te je obećala Francuskoj slobodne ruke u slučaju Tunisa, ako to oni isto učine za Cipar. To je Francuskoj omogućilo veći manevarski prostor, iako je kasnije često dolazilo do sporova s Engleskom oko vlasništva nad zemljom. Jedan takav spor se dogodio oko posjeda tuniskog feudalca Haireddina koje je na kraju ipak prisvojilo marseillesko društvo.⁹ Sve tri zemlje su već od prije sudjelovale u upravi Tunisa čija je vlada 1869. godine doživjela bankrot te je morala prihvatiti francusku, englesku i talijansku zajedničku financijsku upravu što je Tunis činilo još lakšom metom za buduću okupaciju.¹⁰

Napadi pobunjenog arapskog plemena Khroumir i korištenje tuniskog teritorija kao bazu za njihove upade u Alžir poslužili su francuskoj vojsci kao izgovor da prijeđu granicu i uđu u Tunis 1881. godine. Francuska vojska, na čelu s generalom Breardom i francuskim diplomatskim predstavnikom u Tunisu Roustandom, prisilila je tuniskog bega Muhammad as-Sadiqa da 12. 5. 1881. godine potpiše sporazum u dvorcu Said koji je kasnije ostao poznat kao Sporazum u Bardu.¹¹ Njime je Tunis proglašen francuskim protektoratom, Francuzima je dan nadzor nad tuniskom obranom i vanjskim poslovima na "privremeno, ali neodređeno vrijeme". Dvije godine kasnije, sporazumom u Marsi 1883., Francuzi su stekli kontrolu i nad tuniskim unutarnjim poslovima. Tunisom se upravljalo putem francuskog generalnog rezidenta koji je služio kao tuniski premijer, ministar financija i zapovjednik oružanih snaga. Prvi francuski generalni rezident u Tunisu je bio Jules Cambon.¹² Iako je tradicionalna hijerarhija tuniske vlade ostala očuvana u istom obliku, beg je bio reduciran na nominalnog vođu pod čijim su ovlastima ostali samo sudska jurisdikcija i oporezivanje muslimanskog stanovništva u Tunisu. Njegovom administrativnom uredu pridavano je postupno sve više francuskih predstavnika koji su kontrolirali sve njegove aktivnosti. Uspostavljena je odvojena paralelna administracija kojom su Francuzi ubrzo stekli svu stvarnu vlast u zemlji jer, iako su u teoriji administrativni položaji bili otvoreni i za Tunižane, sve glavne položaje su okupirali Francuzi.¹³

⁸ Alexander, 2010., 14.

⁹ Vjesnik, "Tunis 1881. i danas", 5.2.1952., 3.

¹⁰ Roberts, 2002., 440.

¹¹ Vjesnik, "Tunis 1881. i danas", 5.2.1952., 3.

¹² McKay, 1945., 386.

¹³ Long & Reich, 2002., 461.

Za razliku od Alžira, Francuska je svoju vlast u Tunisu nametnula u vrlo kratkom roku, a iako je postojao otpor kolonijalnoj upravi u određenim dijelovima Tunisa, osobito na jugu, on nikad nije bio dovoljno snažan da bi francuskoj upravi stvorio probleme kao što je to bilo u slučaju Alžira. Tome u prilog je išla i francuska politika asocijacije u Tunisu kojom se francuska uprava prilagodila već postojećim sistemima upravljanja i oporezivanja, za razliku od politike asimiliranja provedene u Alžiru gdje su francuske institucije i običaji često bili nametnuti lokalnom stanovništvu.¹⁴ Zahvaljujući tome što su sustav već postojeće lokalne političke vlasti ostavili nepromijenjenim, Francuzi su mogli upravljati zemljom relativno lagano i bez potrebe za stacioniranjem velikog broja francuskih trupa u zemlji. Sama činjenica što vlast u Tunisu nije nametnuta okupacijom već kroz sporazume u Bardu i Marsi je davalo određenu legitimnost francuskoj upravi nad Tunisom što će kasnije biti velik izvor rasprava prilikom tuniskih pokušaja za dobivanjem nezavisnosti.

Francuska kolonijalna uprava u Tunisu je bila relativno blaga, za razliku od one u Alžiru. Politička struktura i službeni jezik su zadržani, a iako je došlo do snažnije prisutnosti katoličanstva u zemlji kroz gradnju novih crkvi, škola, bolnica i knjižnica, islam je ostao glavna vjeroispovijest u Tunisu. Provedene su i neke pozitivne reforme kao što je poboljšanje higijenskih uvjeta (1903. osnovan Pasteureov institut u Tunisu¹⁵) te ukidanje ropstva, dok je školstvo, do tada bazirano na Kuranu i decentralizirano na način da nije postojao jedinstven školski sustav propisan od strane države, uvelike modernizirano. Unatoč ograničenjima u broju učitelja i prethodnim neuspjesima u Alžiru i Maroku, pokrenut je bilingualni (arapski i francuski) sustav obrazovanja čime su, ne znajući, postavili prve temelje tuniskoj nezavisnosti. Taj sustav je omogućio tuniskoj obrazovanoj eliti da stekne dvojezično obrazovanje koje su dodatno razvili fakultetskim obrazovanjem u Francuskoj te su one bile korištene kao velika prednost u nacionalističkoj borbi za nezavisnost, ali i u oblikovanju moderne države.¹⁶ Kroz takvo obrazovanje širio se i utjecaj francuskoj jezika u regiji koji je ubrzo pretvoren u simbol privilegiranih.

Bez obzira na neke pozitivne reforme, francuska uprava u Tunisu je ipak bila više usmjerena na svoje vlastite interese. Širile su se izvozne kulture i poljoprivredne površine te se gradila infrastruktura (brane za navodnjavanje, pruge, ceste) usmjerena potrebama metropole dok se ostalo zanemarivalo. Osim eksploatacije rudnika i ekstraktivnih industrija, ostala lokalna industrija nije imala velike koristi od francuske uprave.¹⁷ Potican je dolazak europskih doseljenika u Tunis. Provedene reforme nikako nisu bile u interesu tuniskog stanovništva. Omogućena im je lakša

¹⁴ McKay, 1945., 386.

¹⁵ Isto, 387.

¹⁶ Long & Reich, 2002., 462.

¹⁷ Carpentier & Lebrun, 1999., 249.

kupovina zemlje što su francuski i talijanski doseljenici uvelike koristili. Na taj način je osiromašivana muslimanska seoska zajednica. Doseljenici su uživali puno veće slobode nego domaće, autohtono stanovništvo kome se dobivanje francuskog državljanstva uvjetovalo gubitkom njihova vjerskog statusa. Europski doseljenici u Tunisu su osim toga potpadali i pod nadležnost posebnog suda sastavljenog od deset sudaca imenovanih od strane francuske uprave. Unatoč svemu, doseljeničko stanovništvo u Tunisu je ostalo relativno malo te nikad nije doseglo više od 7 posto ukupnog broja stanovništva. Doseljenici su također s puno manje intenziteta prodrli u ekonomski i trgovinski život zemlje ostavivši plodno područje Sahela u tuniskim rukama.¹⁸

2.1.1. Stvaranje nacionalističkih stranaka u Tunisu

Nakon uvođenja protektorata Sporazumom u Bardi 1881. godine pa sve do pedesetih godina dvadesetog stoljeća, francuska uprava nad Tunisom nije podlijevala nekim većim promjenama te je u osnovi ostala dosljedna uvjetima koji su dogovoreni na samom početku okupacije. Kroz svoje sve jače činovništvo Francuska je politički i gospodarski razvoj Tunisa potpuno podredila svojim interesima. Kroz to razdoblje Francuzi su nerijetko nailazili na otpor organiziran među lokalnim stanovništvom, no ni jedan nije predstavljao dovoljno veliku prijetnju po stabilnost francuskog protektorata.

Nije sve ostalo na otporu lokalnog stanovništva. Već početkom dvadesetog stoljeća kao prva zemlja Magreba Tunis se našao pod utjecajem stvaranja modernog nacionalizma. Po uzoru na mladoturski pokret iz Osmanskog carstva, 1905. godine osnovan je pokret *Mladi Tunžani*. Njega su osnovali članovi tuniske srednje stručne klase koji su svoje obrazovanje stekli u Europi. Iako nacionalistički pokret, njihov cilj u vrijeme osnivanja nije bio svrgnuti francusku kolonijalnu upravu već ju promijeniti na način koji bi više koristio Tunžanima. Neki od članova mladotuniskog pokreta su čak i pozdravljali Francuze kao saveznike u njihovoj borbi za moderniziranje i reformiranje tradicionalnih tuniskih institucija i praksi. Među ostalim, zahtijevali su bolje obrazovanje, kombinaciju francuske i arapske kulture, ukidanje monarhije te veći pristup Tunžanima u vladu. Kao primarno intelektualni pokret, *Mladi Tunžani* nikad nisu stekli masovnu podršku.¹⁹

Prijelomni trenutak u tuniskoj povijesti koji je označio početak nacionalističkog pokreta s

¹⁸ Long & Reich, 2002., 462.

¹⁹ Isto, 462.

karakteristikama tradicionalnog antikolonijalizma se dogodio u veljači 1920. godine osnivanjem Liberalno-ustavne stranke poznatije kao *Destour* (na arapskom jeziku znači ustav). Stranku je osnovao jedan od osnivača pokreta *Mladi Tunžani*, Shaykh Abdelaziz al-Thalibi. Za razliku od mladotunžana, *Destour* je pozivao na veće isticanje arapske kulture i islama te nije Francuze smatrao saveznicima već ih je kritizirao zbog uvođenja stranih kulturalnih praksi koje su smatrali nepotrebnim u Tunisu. Stranku su činili većinom pripadnici građanstva srednje klase čije su interese vrlo često stavljali na prvo mjesto, no bez obzira na to *Destour* je pružio ideološke temelje za stvaranje organiziranog otpora francuskoj kolonijalnoj upravi.²⁰ *Destour* je tražio uvođenje parlamentarizma temeljenog na općim izborima, ukidanje cenzure u novinama, opće pravo na obrazovanje te izjednačavanje tuniskih javnih službenika sa francuskima. U početku se *Destour* nije zalagao za kraj francuskog protektorata u Tunisu, no to se promijenilo 31. srpnja 1920. godine uhićenjem Abdelaziz al-Thalibija i velikog broja ostalih članova stranke.

Uhićenje je dovelo do niza protesta u Tunisu koje francuska uprava nije uspjela brzo smiriti te je u travnju 1921. godine morala pustiti Abdelaziz al-Thalibija iz zatvora, priznati stranku *Destour* te dati određena prava Tunžanima. Do 1922. godine društvena baza stranke se proširila izvan sloja građanske srednje klase, ali je to sa sobom donijelo i unutarnje podjele. Lijevo krilo stranke inzistiralo je dalje na širim ustavnim promjenama, dok je desno krilo odabralo suradnju sa francuskim protektoratom. U takvoj situaciji došlo je do slabljenja stranke te ju je do 1924. godine francuski protektorat prestao priznavati kao legalnu stranku u Tunisu. Kao daljnji dodatak na unutarstranačke podjele i izbacivanje iz političkog života, francuska uprava je uspješno ugušila sve proteste te su brojni opozicijski vođe bili deportirani.²¹ Nakon toga stranka *Destour* prestaje biti ikakav relevantan čimbenik na političkoj sceni Tunisa. Ona će postojati cijelo vrijeme francuskog protektorata, pa i u prvim godinama nezavisnosti, ali bez ikakvog utjecaja i potpuno ignorirana od vlasti i vladajuće stranke.

Otpor kolonijalnoj upravi će svog najistaknutijeg i najzaslužnijeg predstavnika dobiti 1934. godine kada će se skupina mladih i obrazovanih ljudi izdvojiti iz stranke *Destour* kako bi formirali *Neo-Destour*. Namjera im je bila organizirati veći otpor francuskoj upravi nego što je to bio slučaj kod njihovih bivše stranke što su pokušali ostvariti obraćajući se masama i tuniskoj eliti, a ne samo građanskom srednjem sloju.²²

Glavni pokretač te jedan od glavnih osnivača *Neo-Destoura* bio je 31-godišnji odvjetnik Habib Burgiba, jedna od najznačajnijih osoba u tuniskoj povijesti, kasnije nazvan i ocem domovine.

20 Long & Reich, 2002., 462.

21 Tanriverdi, 2011., 552.

22 Moore, 1962., 461.

Rođen u području Sahela u obitelji iz srednje klase što mu je omogućilo pristup boljem obrazovanju koje je nastavio dalje u Francuskoj, na Sorbonni. Kao i ostatak njegove generacije koja se obrazovala na francuskim sveučilištima, Burgiba je preuzeo neke prozapadnjačke stavove i vrijednosti te je stoga duboko vjerovao u ispravnost francuskog liberalizma, kao i mladotunižani prije njega. Također je bio oduševljen viđenim ekonomskim i tehnološkim inovacijama koje je Zapad nosio sa sobom i za koje je smatrao da mogu biti od velike pomoći za tuniski narod. Zajedno sa tim idejama, članovi *Neo-Destoura* su od svoje stare stranke preuzeli njihov barjak antikolonijalizma, no ono protiv čega su reagirali nije bila francuska prisutnost u Tunisu već podređenost koju je ona nametnula tuniskom narodu u vlastitoj zemlji.²³

Ubrzo po osnivanju stranke, Habib Burgiba, zajedno sa ostalim istaknutim članovima, je uhićen i deportiran van zemlje što je naravno dovelo do rasta njihove popularnosti među lokalnim stanovništvom. Već iste godine *Neo-Destour* je zahtijevao njihovo puštanje, slobodu medija, ukidanje zabrane okupljanja te snižavanje poreza. Organizirani su brojni mitinzi na kojima se tražila podrška naroda protiv francuske administracije koji se odazivao u sve više rastućem broju doživjevši vrhunac u neredima 1938. godine. Tada se već snažno razmatrala mogućnost i izvjesnost izbijanja novog rata u Europi te Francuskoj nisu trebali i problemi u prekomorskoj koloniji, pa su neredi ugušeni u krvi, a stranka je proglašena ilegalnom.²⁴

Drugi svjetski rat je ponovno oživio talijanske pretenzije na Tunis te je on postao jedna od brojnih bojišnica u ratu. Zajednička akcija britanske i američke vojske završila je protjerivanjem njemačkih trupa iz Tunisa 1943. godine. Pošto su Tunižani u tim sukobima ostali na strani saveznika te se nisu pokušavali približiti njemačkoj strani, očekivali su određene ustupke nakon rata. Međutim, nakon kraja rata nova francuska vlada je zanemarila tunisku podršku u ratu, maknula bega sa vlasti, izgnala ga iz zemlje, a na vlast postavila vladu koja nije imala nikakvu namjeru poboljšati uvjete francuskog protektorata. Takav ishod je razbjesnio i razočarao stanovništvo Tunisa koje se okrenulo *Neo-Destouru* čija je popularnost ponovno porasla.²⁵

Neo-Destour je bila prva tuniska svjetovna i nacionalistička stranka koja je uspjela stvoriti masovnu podršku. Neodesturijanci su težili dobivanju nacionalne nezavisnosti, ali i snažnom ekonomskom razvoju kojega su poticali organiziranjem specijaliziranih masovnih organizacija te kroz političku edukaciju. Ni jedna druga nacionalistička stranka nije uspjela konkurirati *Neo-Destouru* što im je dalo prostora da na miru organiziraju masovni pokret unatoč povremenim

23 Long & Reich, 2002., 463.

24 Tanriverdi, 2011., 552.

25 Isto, 553.

francuskim pokušajima gušenja stranke.²⁶ Gotovo polovinu vremena što ga je stranka *Neo-Destour* provela u opoziciji većina njihovih vođa je bila u zatvoru, no ostatak vremena njihovo postojanje je ipak donekle tolerirano od strane francuske uprave. Takva situacija je omogućila formiranje unutarnje strukture i ideologije *Neo-Destoura*.

2.2. Britanska uprava u Egiptu

Nakon što je izgubila gotovo sve svoje posjede u sjevernoj Americi, Velika Britanija se okrenula prema Istoku s namjerom da proširi svoje posjede u Aziji, Pacifiku te Africi s posebnim naglaskom na zemlju koja će biti zvana i *britanskim krunskim draguljem*, Indijom. Do sredine devetnaestog stoljeća Velika Britanija je održavala posrednu vlast nad Indijom preko Istočnoindijske kompanije, trgovačkog udruženja koje je držalo posjede u Indiji u svojem privatnom vlasništvu. 1857. godine došlo je do velike pobune domaćih indijskih časnika i vojnika u britanskoj vojsci. Pobuna je trajala skoro godinu dana kada je nemilosrdno ugušena. To je za posljedicu imalo ukidanje Istočnoindijske kompanije i prenošenje Indije u izravni posjed britanske krune.²⁷ Indijska infrastruktura je unaprijeđena, velika pažnja je pridavana širenju plantaža te su uspostavljene trgovačke veze od ogromnog značaja za britansko gospodarstvo.

Indija, ali i ostali kolonijalni posjedi na Istoku su bili čvrsto povezani sa interesima europskih zemalja u Egiptu koji se nalazio na idealnom strateškom mjestu spajajući Afriku, Aziju i Europu, a njegova strateška važnost je osobito porasla nakon gradnje Sueskog kanala koji će biti najvažniji razlog kasnije britanske okupacije Egipta.

2.2.1. Gradnja Sueskog kanala

Planovi spajanja Sredozemnog i Crvenog mora sežu daleko u prošlost, čak i u razdoblje egipatske Srednje države, no ozbiljniji planovi za gradnju kanala počeli su dobivati svoj oblik u devetnaestom stoljeću za vrijeme vladavine osmanskog paše i egipatskog potkralja Mehmeda Alija. 1846. godine osnovano je Društvo za gradnju Sueskog kanala predvođeno P. Talbotom i talijanskim

²⁶ Long & Reich, 2002., 463.

²⁷ Povijest 15, 2008., 35.

inženjerom Luigijem Negrellijem koji su trebali izvesti pripremne radove. Revolucije u Europi 1848. su privremeno omele njihov rad te je on ponovno pokrenut 1854. godine za vladavine potkralja Muhameda Said-paše. Nakon Negrellijeve smrti, vodstvo na izgradnji kanala preuzima potkraljev prijatelj te francuski diplomat i graditelj Ferdinand de Lesseps. On je skupio sredstva za izgradnju 1858. godine te započeo radove koji su završili deset godina kasnije. Kanal je otvoren 1869. godine, a nešto više od polovice dionica Kompanije Sueskog kanala je pripalo Francuskoj. Veći ostatak druge polovice je bio u rukama potkralja, a manji dio je pripadao privatnicima.²⁸ Iako je kanal pružao mogućnost bržeg povezivanja sa Indijom, Velika Britanija se čvrsto protivila njegovoj izgradnji bojeći se jačanja Francuske u svjetskoj pomorskoj trgovini. Nekoliko puta je čak i uspjela prekinuti njegovu izgradnju, ali neuspješno. Nakon što je on na kraju i izgrađen, Velika Britanija je pokupovala dionice osmanskog potkralja u Egiptu, Khedive Ismaila²⁹ kako bi ipak održala svoj utjecaj u Kompaniji koja je upravljala Sueskim kanalom te tako ojačala svoju vlast nad Indijom i ostalim kolonijalnim posjedima na istoku.

Gradnja Sueskog kanala i jačanje europskih interesa u Egiptu rezultirala je sve većim ulaganjem kapitala u Egipat i rastom broja stranih vjerovnika koji su povjeravali velika novčana sredstva na raspolaganje Khedivi Ismailu. Po njihovu žalost, Ismail i njegov dvor su bili očajni financijski upravitelji, novac se loše trošio te je stvaran velik dug kod europskih banaka zbog čega su strani vjerovnici bili na velikom gubitku. Zabrinuti zbog takvog stanja oni su vršili pritisak na svoje vlade da im pomognu. Rezultat toga je bilo svrgavanje Ismaila 1879. godine, uvođenje britanskog i francuskog financijskog nadzora te političke kontrole nad Egiptom popraćeno visokim oporezivanjem egipatskog stanovništva.³⁰ Kao Ismailov nasljednik postavljen je Khediva Tawfiq čija je vlast bila gotovo pod potpunim nadzorom stranih sila.

2.2.2. Okupacija Egipta

U takvim uvjetima pukovnik Ahmed Arabi je poveo grupu egipatskih nacionalista u prosvjede protiv khedive i miješanja stranih sila u egipatske poslove. Tražili su ustavne reforme te liberalizaciju političkog života u Egiptu.³¹ Uspjeli su natjerati Tawfiqa da postavi nacionalističku vladu kojoj su se, naravno, žestoko protivili i Britanci i Francuzi. Njihovo protivljenje je bilo okidač

²⁸ Povijest 15, 2008., 580.

²⁹ Do 1867. godine egipatski vladari su nosili titulu paša, no Ismail je uvjerio otomansku vlast da mu dodijeli naziv khediva što je perzijska riječ za potkralja

³⁰ Long & Reich, 2002., 341.

³¹ Isto, 342.

za velike neredе u Aleksandriji u kojima je stradao velik broj Europljana. Francuzi, kojima je okupacija Egipta bila velika želja kao dio njihovog daljnjeg osvajanja Sjeverne Afrike i jačanja vlastite trgovinske moći, nisu vojno reagirali, no zato jesu Britanci kojima je ta situacija poslužila kao odličan povod za slanje trupa na egipatski teritorij. Bombardirana je Aleksandrija te su britanske trupe na čelu s Sir Garnet Wolseleyom porazile Arabija u rujnu 1882. godine. Arabi je prognan na Šri Lanku, a britanske trupe su ostale na području Egipta vladajući njime kroz Khedivu Tawfiqa, nominalno predstavljajući vlast osmanskog sultana.³² Na taj način Velika Britanija je osigurala financijsku stabilnost Egipta i interese svojih građana u Egiptu, ali i ispunila svoje vanjsko-političke ciljeve kroz nadzor Sueskog kanala koji joj je i potvrđen 1888. godine Carigradskom konvencijom.³³

Khediva Tawfiq je prihvatio nametnutu britansku upravu Egiptom jer je ocijenio da je Arabijev ustanak veća opasnost za njegov položaj, dok je britanska uprava dobila i snažnu podršku u egipatskoj zemljoposjedničkoj i političkoj eliti koja se pak bojala za materijalno vlasništvo i politički status.

Kao i u slučaju francuske uprave nad Tunisom, britanski utjecaj u Egiptu je imao određene blagotvorne posljedice na ostatak egipatskog stanovništva, a ne samo na elitu. Kroz razdoblje od tridesetak godina do Prvog svjetskog rata, britanski generali u Egiptu poduzeli su niz administrativnih promjena čija je namjena bila poboljšati život ruralnog dijela stanovništva. Reforme u poljoprivredi, osobito one koje je poduzeo Lord Cromer, osigurale su veće prihode egipatskim farmerima i seljacima što je omogućilo njihovoj djeci lakši pristup obrazovanju u višim i tehničkim školama čije su osnivanje Britanci također potpomagali.³⁴ Poput francuskog Tunisa i u Egiptu je lakši pristup obrazovanju omogućio stvaranje nove, obrazovane društvene klase koja je održavala snažne veze s egipatskim masama te je činila kralježnicu egipatskog pokreta za nezavisnost.

Bez obzira na reforme koje su bile pozitivne usmjerene prema egipatskim seljacima, najveći dio njih nikad nije podržavao britansku upravu što se očituje u nerijetkim incidentima i čarkama između seljaka i britanskih vojnika. Najpoznatiji takav sukob je poznat pod nazivom *Dinshawi incident* iz 1906. godine nakon kojega su 52 Egipćana osuđena na težak rad, javno šibanje, a četvorica od njih i na smrtnu kaznu.³⁵

Od 1882. godine pa sve do 1914. godine Velika Britanija je upravljala Egiptom u ime

³² Field, 1994., 149.

³³ Vjesnik, "Egipatsko-britanski spor", 19. 10. 1950., 3.

³⁴ Cook, 2011., 20.

³⁵ Isto

sultana u Carigradu, no izbijanjem Prvog svjetskog rata strateška važnost Sueskog kanala je drastično porasla, dok su se Velika Britanija i Osmansko carstvo našli na suprotnim stranama u ratu. Kako bi zaštitila kanal, Egipat je proglašen britanskim protektoratom. Ta promjena je značajno utjecala na prirodu britanske prisutnosti u Egiptu koja je započela kao pokušaj financijske stabilizacije zemlje u korist vlastitih interesa, a sada se pretvorila u pravu vojnu okupaciju sa sve više britanskih vojnika na području Egipta te pojačanim udjelom britanskih birokrata u administraciji koji su usmjeravali svaki njen korak. Uvođenje protektorata je dodatno pojačalo prkos Egipćana prema nametnutoj im upravi, osobito ruralnog stanovništva tj. felahina. U jeku najvećih ratnih operacija, oni su bili primorani plaćati značajno više poreze, pa čak i predavati svoje životinje te usjeve britanskim trupama. Velik broj felahina je odveden kao radna snaga za britansku vojsku u Egiptu i Palestini. Narasla je opozicija među Egipćanima, a pojavile su se i nade u rušenje protektorata nakon rasta arapskog otpora protiv turskog sultana te objavljivanjem deklaracija kao što je Wilsonovih 14 točaka. Razvile su se prve nacionalističke ideje koje su za cilj imale izbacivanje Britanaca iz zemlje i uspostavljanje domaće, egipatske uprave.³⁶

2.2.3. Kraljevstvo Egipat

Nakon završetka rata 1918. godine Egipćani su počeli sve glasnije izražavati svoje nacionalističke zahtjeve te je predloženo slanje delegacije u London i Pariz na čelu sa Saad Zaghlulom, bivšim ministrom obrazovanja te potpredsjednikom Legislativnog vijeća koje je kratko postojalo od 1913. do 1914. godine.³⁷ Zaghlul i njegovi kolege, okupljeni u grupu Al-Wafd Al-Misri ("egipatska delegacija") kasnije poznatiju samo kao Wafd, su odbijali sudjelovanje egipatskog premijera Hussein Rushdi Pashe jer su njega i članove njegove vlade smatrali britanskim lutkama te kao takve nepodobne za iznošenje ikakvih zahtjeva pred Veliku Britaniju i ostale pobjedničke zemlje. Britanci su odbili pregovore sa grupom koja tada još nije formalno ni postojala te je bila bez ikakvog razrađenog programa osim zahtjeva za prekidom okupacije, ukidanjem protektorata te sudjelovanjem na Pariškoj konferenciji kao uvodom u stvaranje egipatske nezavisnosti.³⁸

Britanci su namjeravali odobriti egipatsku delegaciju na Parišku konferenciju, ali pod vodstvom egipatskog premijera. Uvidjevši sve veću popularnost Wafda u narodu te štetu koje su glasine o njegovoj privrženosti britanskoj upravi izazivale vladi, Rushdi Pasha je objavio da će

³⁶ Long & Reich, 2002., 342.

³⁷ Cook, 2011., 19.

³⁸ Long & Reich, 2002., 342.

istupiti sa svog položaja ukoliko Wafd ne zastupa egipatski narod u Parizu. Britanci su i to odbili, a premijer je održao svoj riječ istupivši 1. ožujka 1919. čime je Egipat ostao bez vlade. Britanski odgovor je bio logičan, ali i veoma kratkovidan s obzirom na podršku koju je egipatski narod davao Wafdu. Wafd je proglašen prijetnjom za javni mir te su njihove vođe Saad Zaghlul, Ismail Sidqi i Hamad Basil prognani na Maltu. To je izazvalo velike demonstracije u Egiptu koje su trajale sve do ljeta ostavivši za sobom dvadeset i devet britanskih vojnika te osamsto Egipćana mrtvima.³⁹ Takva situacija išla je u korist prognanim vođama Wafda koji su i u egzilu skupljali sve veću podršku naroda te su u Egiptu bili priznati kao najvažniji predstavnici borbe za nezavisnost, dok su se britanske vlasti morale suočiti s tim novim izazovom koji je prijetio kakvoj-takvoj stabilnosti njihove uprave.

Kada je britanski ministar vanjskih poslova Lord Curzon u nizu sastanaka sa predstavnicima pobjedničkih sila zaključio da su šanse da egipatski zahtjevi budu prihvaćeni na konferenciji gotovo nikakvi, stav prema Wafdu je ublažen te je Zaghlulu dopušten povratak u zemlju. Velika Britanija je bila spremna pristati na neke manje ustupke bez ukidanja protektorata, no uslijed sve jačih protesta u Egiptu Zaghlulu je dopušten odlazak na dogovor sa Lordom Alfredom Milnerom koji bio na čelu komisije zadužene za istraživanje nereda koji su se dogodili nakon slanja vođa Wafda u egzil.⁴⁰ Oni su sklopili kratki nacrt memoranduma kojim bi se ukinuo protektorat uz uvjet osiguranja određenih britanskih interesa u zemlji, no vlade Egipta i velike Britanije se nisu uspjele dogovoriti oko početka pregovora. Veliku prepreku tome je predstavljao i sam Zaghlul koji je uporno odbijao pregovore u koje bi uz njega bila uključena i egipatska vlada, s očitim ciljem da on sam bude priznat kao glavni i jedini dizajner egipatske nezavisnosti što bi njemu i Wafdu osiguralo vodeću poziciju u Egiptu. Kako bi ubrzali rješenje situacije, Britanci su ponovno poslali Zaghlula u egzil te odlučili ući u pregovore s egipatskom vladom kojoj je tada na čelu bio Adli Yakan. Nove demonstracije su bile neizbježne te je 22. veljače 1922. objavljena *Deklaracija britanske vlade Egiptu* kojom je Velika Britanija jednostrano proglasila nezavisnost Egipta s time da je u njihovim rukama ostala obrana zemlje, sigurnost komunikacija što se odnosilo na Sueski kanal, zaštita stranih interesa i manjina te uprava nad Sudanom koji je u teoriji bio anglo-egipatski kondominij, ali u praksi britanska kolonija.⁴¹

Protektorat je i formalno ukinut 15. ožujka 1922. godine, no proklamirana nezavisnost Egipta je bio samo način na koji su smirene demonstracije, a Britanci zadržali svoju kontrolu nad zemljom. Ta kontrola se najbolje očitovala kada su Egipćani u travnju 1923. godine u ustav ubacili

39 Cook, 2011., 21.

40 Isto, 22.

41 Field, 1994., 53.

stavku koja proglašava kralja Fauda vladarom Egipta i Sudana što je bilo u suprotnosti sa posljednjim uvjetom iz *Deklaracije britanske vlade Egiptu*. Velika Britanija je brzo reagirala izbacivši to iz konačnog nacrtu ustava.⁴² Iako su pod egipatsku kontrolu vraćene sve institucije i vojska, britanski dužnosnici su još uvijek imali velik utjecaj na politiku države, osobito na egipatskom dvoru, a i sama prisutnost britanskih trupa je uvelike negirala egipatski suverenitet.

Koliko god je bilo čvrsto slaganje između većine Egipćana oko pitanja britanske pozicije u Egiptu, toliko se lokalna politika sve više počela baviti međusobnim sukobima zanemarujući svoje druge obaveze, osobito prema seljacima čiji položaj još nije bio efikasno riješen.⁴³ Na izborima za parlament potpuno očekivano je pobijedio Wafd osiguravši čak 90 posto svih mjesta, ali umjesto da nastavi svoj dobar posao koji su obavljali kao opozicija britanskoj upravi oni su ubrzo počeli osiguravati svoju prevlast i moć u egipatskom društvu kao što i je čest slučaj kada snažno organizirane i efikasne opozicijske stranke napokon osvoje vlast. Znakovi koji su mogli nagovijestiti takav ishod su bili primjetni već u Zaghlulovom ponašanju oko pregovora o ukidanju protektorata.

Iako je Wafd sam sebe često opisivao kao liberalnu stranku, njihovi postupci na vlasti su bili često antidemokratski u maniri Britanaca protiv kojih su se toliko žestoko borili. S većinom u parlamentu i vladi vodili su unutarnje borbe protiv kralja, a kako bi spriječili kritike medija ponovno su uveli *Zakon o medijima* koji je dopuštao suđenje novinarima i urednicima te zatvaranje novina koje su tiskale tekstove kritički nastrojene prema premijeru i vladi. Zakon koji su donijeli Britanci još i prije uvođenja protektorata.⁴⁴

Saad Zaghlul umro je 1927. godine te je na njegovo mjesto došao Mustafa al Nahas čime se stanje u egipatskoj politici nije puno promijenilo. Britanske ovlasti unutar Kraljevine Egipat su još uvijek bile velik trn u oku Egipćana, no na njihovom rješenju se pokušalo raditi kroz mirne pregovore. Oni nisu vodili nikuda, a veliku zaslugu za to je imao i sam al Nahas koji je bio neefikasan političar te nesklon bilo kakvim potezima koji bi ugrozili njegov položaj premijera. Sa prekidom anglo-egipatskih pregovora pala je i al Nahasova vlada te je na mjesto premijera došao Ismail Sidqi, a Wafd se vratio u opoziciju.

Sidqi je otprije poznat kao jedan od prvih vođa Wafda koji je zajedno sa Zaghlulom i Basilom izgnan na Maltu. Nije sudjelovao u radu Wafda na vlasti jer je već prije izašao iz stranke te osnovao vlastitu *Liberalnu stranku*. Na mjesto premijera ga je postavio kralj Faud. Došavši na vlast

42 Cook, 2011., 24.

43 Long & Reich, 2002., 343.

44 Cook, 2011., 24.

za vrijeme velike financijske krize, Sidqi je upravljao zemljom dekretima često zanemarujući ustav. Njegova autoritarna vlast je izazivala žestok otpor opozicije, ponovno predvođene Wafdom, kojemu je kralj popustio tek 1935. godine ponovno uvevši ustav te pokrenuvši novu rundu pregovora sa Velikom Britanijom koji su uspješno završeni 1936. novim ugovorom između dviju zemalja.⁴⁵

Ugovor sa Britancima potpisao je al Nahas koji je ponovno postavljen za premijera, a iako je njime i formalno prekinuta britanska okupacija Egipta, ugovor iz 1936. godine je samo manja revizija dotadašnje situacije u zemlji. Egipat je dobio upravu nad manjinama, a potvrđena je i zajednička vladavina nad Sudanom ma da je britanski utjecaj ostao još uvijek prevladavajući. Velika Britanije se nije odrekla zaštite stranih interesa u zemlji, a povjerena joj je i obrana kanala na sljedećih 20 godina. Na području kanala ostalo je stacionirano 10 000 britanskih vojnika, 400 pilota te velik broj tehničara. Strateška važnost kanala kao pomorske baze je dodatno porasla zahvaljujući jačanjima fašističke Italije i Njemačke, dok je u ekonomskom pogledu kanal još uvijek bio veoma važan zbog povezivanja s posjedima na istoku. Godine 1938. kroz kanal je prošlo čak 14 posto od ukupnog uvoza robe u Veliku Britaniju.⁴⁶ Egipat je tim ugovorom postavio temelje budućoj nezavisnosti, no nikako ju nije stekao u stvarnosti jer je britanska uloga u egipatskoj politici još uvijek bila velika, a prisutnost britanskih trupa teško zanemariva.

Usprkos uspješnom sklapanju novog ugovora sa Velikom Britanijom, situacija u unutarnjoj politici se nije puno promijenila. Njome su još uvijek dominirali međusobni sukobi, a odnosi Wafda i dvora se nisu promijenili čak ni s novim kraljem Farukom koji je zamijenio Fauda nakon smrti 1936. godine. Wafd je išao toliko daleko da su organizirali vlastitu paravojsku zvanu *Plave košulje* koja je za cilj imala zastrašiti protivnike te mobilizirati masovnu podršku stranci. Kralj se pak sukobljavao s Wafdom na području imenovanja predstavnika u parlament, budžeta, vojnih imenovanja te kontrole nad vjerskim institucijama. U međuvremenu se pojavila nova paravojska na ulicama, *Zelene košulje*, iza koje je stajala profašistička organizacija *Misr al Fatat* tj. Mladi Egipat. Sa svojim sloganom "Zemlja, islam i kralj" odavali su očitu podršku dvoru i kralju kao jedinom predstavniku i države i vjere. Situacija je eskalirala kad je jedan član *Zelenih košulja* pokušao atentat na al Nahasa koji, iako nije uspio, je dovoljno oslabio Wafd da je kralj uspio raspustiti njihovu vladu.⁴⁷ U takvoj situaciji, Egipat je dočekaio početak novog svjetskog rata.

S obzirom na dugotrajnu prisutnost Velike Britanije u Egiptu i borbu za ostvarivanje nezavisnosti, pozivi na neutralnost ili čak na savez sa silama Osovine postajali su sve glasniji među stanovništvom. Dvor i vlada pokušali su smiriti i utišati slične zahtjeve, no ni oni se nisu čvrsto

45 Cook, 2011., 25.

46 Vjesnik, "Egipat-još jedno žarište rata?", 20.10.1951., 3.

47 Cook, 2011., 26.

odredili na strani Saveznika te su ispunjavali samo minimum obaveza koje su ionako proizlazile iz međusobnih ugovora kako bi pomogli Britancima u ratu. Pod pritiscima sa britanske strane na mjesto premijera je postavljen Hussein Sirri koji je u siječnju 1942. godine prekinuo diplomatske odnose sa Višijskom Francuskom izazvavši burni revolt naroda (stanovništvo je to smatralo aktom službenog ulaska u rat na strani Britanaca) koji je doveo do pada njegove vlade.⁴⁸ Iziritirani takvim slijedom događaja Velika Britanija je potegnula potez kojim je ponovno pokazala koliko je ustvari nezavisan Egipat.

Britanci su na vlasti htjeli vidjeti Wafd jer su bez obzira na njihovo međusobno neslaganje smatrali da su oni bliži njihovim ratnim interesima nego bilo koja druga stranka u Egiptu tada. Kralj Faruk se nije slagao s njima te je njegova namjera bila postaviti koalicijsku vladu na čelo države. Odgovor Velike Britanije je bio brz i oštar. 4. veljače 1942. britanski ambasador Sir Miles Lampson došao je u pratnji tri britanska tenka ispred kraljevske palače. Ušao je u kraljevske odaje, predao kralju izjavu o abdikaciji te mu zaprijetio da će ukoliko na mjesto premijera ne postavi al Nahasa biti svrgnut ili primoran na abdikaciju. Faruk je popustio. Tim potezom izgubio je podršku i poštovanje naroda, zajedno sa al Nahasom kojemu to, iako je izjavio da njegovo postavljanje na mjesto premijera ne znači podršku Wafda britanskim interesima, egipatski nacionalisti nikad nisu oprostili.⁴⁹

Suočen s padom popularnosti među egipatskim masama, al Nahas se odlučio približiti Muslimanskom bratstvu, jedinoj stranci u Egiptu osim Wafda koja je mogla okupiti mase, a čija je organizacija polagano rasla tokom svih godina te će s vremenom postati jedan od najutjecajnijih sunitskih islamističkih pokreta do danas.

2.2.4. Muslimansko bratstvo

Muslimansko bratstvo je osnovano u ožujku 1928. godine u gradu Ismailiji smještenom u području Sueskog kanala s ciljem vraćanja digniteta i časti Arapima i muslimanima.⁵⁰ Nije čudno što se takav pokret pojavio baš u području Sueskog kanala pošto je tamo bila smještena najveća koncentracija britanskih trupa, a razlika u životnom standardu između lokalnog stanovništva i stranih naseljenika bila najveća. Bratstvo se okupilo oko tada još veoma mladog arapskog učitelja

48 Cook, 2011., 30.

49 Field, 2002., 54.

50 Cook, 2011., 28.

Hassana al Banne koji je, razočaran sekularizmom u Egiptu, postao uvjeren da se spas egipatske zemlje skriva u približavanju vjere i države.

U središtu programa Muslimanskog bratstva nalazile su se tri ideje koje je sam al Banna uobličio. Prvo, islam je totalni sistem, što znači da se sekularizam uvezen sa Zapada ne može primijeniti na muslimanski svijet gdje vjera i politika ne smiju i ne mogu biti razdvojeni jedan od drugoga. Drugo, za Muslimansko bratstvo islam se temelji na dva izvora: svetom Kur'anu odnosno Božjoj objavi proroku Muhamedu te kompilaciji Muhamedovih izjava i djela poznatoj kao Suna. Oni su ključ razumijevanja islama i gradnje muslimanskog društva. Treće, islam se može primijeniti na sva vremena i mjesta što naglašava centralnu poziciju koju vjera mora imati u svima aspektima života.⁵¹

Tridesetih godina, kada se oblikovala organizacija Muslimanskog bratstva, al Banna je put prema formiranju islamskog društva vidio preko dvora i kralja koji je tada još bio popularan među narodom s čime se dio članova Bratstva nije slagao. Unutarnje razmirice su se vodile i oko potrebe za nasilnim djelovanjem kako bi ostvarili svoj cilj. Al Banna je bio protiv takvog nastupa, iako se nije protivio naoružavanju samog Bratstva i osnivanju paravojnih grupa unutar organizacije poznatih pod imenom *al jihaz al sirri* (tajni aparat) odnosno *al nizam al khass* (specijalni odred).⁵²

Sada, za vrijeme Drugog svjetskog rata, popularnost Muslimanskog bratstva među narodom predstavljala je veliku prijetnju Wafdu na predstojećim izborima. Kako bi se osigurao, al Nahas je zabranio konzumaciju alkohola i prostituciju te vratio Bratstvu dozvolu za izdavanjem svojih novina i publikacija u dogovoru s al Bannom koji mu je obećao da Bratstvo neće sudjelovati na izborima.

Nakon al Nahasove vlade na čelu Egipta se izmijenio niz kratkotrajnih vlada sastavljenih većinom od pripadnika manjih stranaka koje u normalnim slučajevima nisu imale nikakvog osjetljivog utjecaja na politiku zemlje. Na vlast ih je postavljao kralj u pokušaju udaljavanja Wafda iz vladajuće politike nakon događaja iz 4. veljače 1942. godine, iako su sve te stranke većinom nastale odvajanjem od Wafda. Među ostalima tako su svoj put do vlasti našle Saadistička stranka koja se od Wafda odvojila 1938. godine te stranka Kutia nastala također odvajanjem od Wafda 1944. godine.⁵³ Razdoblje Drugog svjetskog rata u Egiptu je obilježio i atentat na premijera Ahmada Mahira kojega je zamijenio lider Saadističke stranke, Mahmoud Fahmi Nuqrashi koji je pod pritiscima opozicijskih stranaka poslije rata zatražio nove pregovore s Britancima. Velika Britanija

⁵¹ Cook, 2011., 29.

⁵² Isto, 31.

⁵³ Vjesnik, "Nagib i Wafd", 31.8.1952., 4.

ih je odbila što je 9. veljače 1946. potaklo velike studentske demonstracije na ulicama koji su završili masakrom na mostu Abbas. Nijedna vlada nije provela neke dugotrajne reforme, već je politički život zemlje zapao samo u još veći kaos.

Nakon Drugog svjetskog rata Egipat je bio umiješan u dva povezana događaja koji su postavili temelje za oficirsku revoluciju koja će uslijediti 1952. godine. Prvi je bio povlačenje Britanaca iz palestinskog mandatarstva te stvaranje države Izrael na Bliskom Istoku što je gotovo odmah dovelo do izbijanja arapsko-izraelskog rata 1948. godine. Iako je bilo iznimaka, uspjeh egipatske vojske u ratu nije bio nimalo dobar. Kao glavni uzroci slabe izvedbe egipatskih trupa označavani su korupcija i neučinkovitost kralja Faruka i vlade.⁵⁴ Jedan od izuzetaka iz neučinkovite egipatske kampanje na Izrael je bio otpor brigade kod Falluje koji je trajao čak od listopada 1948. godine pa do veljače sljedeće godine, iako su bili potpuno okruženi neprijateljskim snagama te bez ikakve šanse za pobjedom. Jedan od članova te brigade bio je i Gamal Abdel-Naser koji je sa ostatkom svoje brigade po povratku u Kairo glasno govorio o lažnim vijestima koje su se ticale ratnih sukoba, a koje je egipatska vlada puštala u javnost, o korupciji u medicinskim i opskrbnim odjelima te o lošoj vojnoj opremi koja je uključivala i puške izrađene još 1912. godine.⁵⁵

S bujanjem korupcije i lošeg upravljanja rasla je i ekonomska kriza u Egiptu koja je potakla na brojne političke nemire, a koje je egipatska vlada najčešće rješavala policijskim akcijama što je imalo kontraefekt na stanje među lokalnim stanovništvom i egipatskim nacionalistima.

Druga stvar koja je utjecala na izbijanje revolucije je bila sve jača opozicija nacionalista protiv britanskog prisustva u Egiptu. Pregovori o reviziji ugovora iz 1936. godine, osobito dijelova koji su se ticali Sueskog kanala i Sudana, su bili neuspješni, a sukobi između Britanaca i egipatskih nacionalista su postajali sve češći.⁵⁶ Kaotičnoj situaciji u Egiptu dodatno su pridonijele terorističke akcije tajnog aparata Muslimanskog bratstva koje su osobito ojačale nakon što je Bratstvo zabranjeno 1948., pa ni sam al Banna više nije mogao držati situaciju pod kontrolom. Stvari su kulminirale 28. prosinca 1948. godine nakon ubojstva premijera Nuqrashija nakon čega je provedena žestoka represija nad Bratstvom. Četiri tisuće članova Muslimanskog bratstva je poslano u zatvor dok je al Banna ubijen u atentatu 12. veljače 1949. godine za kojeg se čvrsto vjerovalo da je naručen od same egipatske vlade.⁵⁷

Na svom vrhuncu u 1948. godini Muslimansko bratstvo se moglo pohvaliti sa uređenom organizacijom koja je oko sebe okupljala oko pola milijuna Egipćana podijeljenih u veoma aktivne

⁵⁴ Long & Reich, 2002., 343.

⁵⁵ Field, 2002., 54.

⁵⁶ Long & Reich, 2002., 344.

⁵⁷ Cook, 2011., 36.

ćelije ili *obitelji* od po pet do deset članova zajedno sa 40 000 paramilitantnih članova i specijalnim odjelom za terorizam. Bratstvo je također održavalo mrežu škola, ambulanata i brojnih ekonomskih institucija kroz koje su se prakticirali islamski ideali.⁵⁸ Nakon ubojstva al Banne, Bratstvom se je potpalo pod brojne unutarnje podjele zbog čega je u veoma važnom razdoblju egipatske države od 1951. do 1954. godine ono bilo praktički bez vođe i jasnog programa.

2.3. Sličnosti i razlike kolonijalnog razdoblja u Tunisu i Egiptu

Uspostava i trajanje kolonijalne vlasti nad Egiptom i Tunisom sadrži neke međusobne sličnosti, ali i razlike. Dolazak Francuske i Velike Britanije u te zemlje potaknut je vlastitim interesima tih europskih sila, političkim i ekonomskim, a dogodio se otprilike u isto vrijeme s razlikom od jedne godine razmaka. To je razdoblje drugog kolonijalizma kada te zemlje ponovno pokušavaju ili proširiti svoju vlast na druge prekomorske zemlje ili ojačati vlast nad već postojećim.

Francuski interesi u Sjevernoj Africi, pa samim time i u Tunisu, su bili mnogostruki. Već navedeni strateški položaj Tunisa kao jedne od žarišnih točaka u Sredozemlju s koje se mogao kontrolirati put s istoka na zapad je bio velik mamac za Francusku čiji je utjecaj u svjetskoj politici oslabio. Osim iznimnog strateškog položaja, Tunis je bogat i prirodnim resursima kao što su fosfati, željezo, olovo i cink, dok se ipak njegovo pravo bogatstvo nalazi u poljoprivrednim proizvodima i stočarstvu koje omogućuje podatna klima. Žitarice, maslinovo ulje, voće i povrće se izvoze u većim količinama, dok se samo na području Tunisa tada nalazilo 1,7 milijuna ovaca i 1,2 milijuna koza što je omogućilo snažan izvoz vune.⁵⁹ Osim navedenog te dizanja nacionalnog prestiža, francuske vlasti su se u osvajanju novih teritorija vodile i vlastitom idejom stvaranja novog životnog prostora za francusko stanovništvo koje je bilo u stalnom porastu, osobito u gradovima.

Britanski interesi u Egiptu su pak bili primarno geo-politički, bez obzira na britanski kapital u Egiptu ili na snažan izvoz egipatskog pamuka u Veliku Britaniju. Ono što je Egipat činilo važnim u britanskim očima je bio, kao i u slučaju Tunisa, njegov izvanredan položaj na karti svijeta, ali i najvažnije, gradnja Sueskog kanala. On je gotovo odmah digao razinu Sredozemnog mora kao trgovačko-prometnog područja za nekoliko ljestvica, bio je odlična vojna baza s koje se mogao nadzirati Bliski Istok, Sjeverna Afrika i istočno Sredozemlje te je značajno skratio put do britanskih kolonija na istoku omogućivši tako brži protok robe, ali i vojnih trupa.

⁵⁸ Moore, 1971., 116.

⁵⁹ McKay, 1945., 369.

Dok je Francuska odmah proglasila protektorat u Tunisu i svoju prisutnost u zemlji pretvorila u službenu, Velika Britanija je svoju vlast nametnula indirektnim putem proglasivši se za neku vrstu namjesnika Egipta u ime osmanskog sultana. Njihova namjera nije bila stvoriti još jednu koloniju već osigurati svoje strateške i ekonomske interese upravljanjem i oblikovanjem politike Egipta shodno svojim željama. To je očito iz povijesti promjena u odnosima između dviju zemalja sve do pedesetih godina dvadesetog stoljeća osobito u uvođenju protektorata tokom Drugog svjetskog rata kako bi se omogućilo dovođenje više britanskih vojnika u Egipat koji je gotovo pretvoren u vojnu bazu i izvor resursa za potrebe vojnih operacija. Nakon što je protektorat ukinut, Britanci su dopustili Egiptu određeni stupanj nezavisnosti, no uz osiguranje nekoliko uvjeta koji su u praksi definirali gotovo sve razloge ulaska Velike Britanije u Egipat (kanal, strani interesi, Sudan i vojna prisutnost). Njih će se čvrsto držati te se neće libiti ni direktne intervencije kako bi ih sačuvali.

Francuske namjere s Tunisom su se razlikovale od britanskih u Egiptu utoliko što su Francuzi namjeravali Tunis pretvoriti praktički u dio francuskog prostora. Iako je to više izraženo u slučaju Alžira koji je podvrgnut snažnoj asimilaciji i frankofonizaciji (tokom alžirskog rata za nezavisnost u samom francuskom parlamentu se naglašavalo kako je Alžir sastavni dio francuskog teritorija), slične intencije su bile vidljive u Tunisu kroz poticanje doseljavanja francuskog stanovništva, davanja raznih povlastica te stvaranjem bikulturalnog društva u kojem je francuski jezik bio važniji u ostvarivanju bolje karijere, osobito političke.

Prisutne su i razlike u otporu kolonijalnoj upravi kod dviju zemalja. Gotovo sve važnije nacionalističke stranke koje su se pojavile tokom francuske uprave u Tunisu su bile svjetovnog karaktera, iako je Tunis religijski homogena zemlja s oko 98 posto muslimana, 1 posto kršćana te 1 posto Židova i vrlo malim brojem drugih vjera što se vrlo lako moglo iskoristiti u stvaranju masivnog pokreta. Razlog tome je što su vodeći ljudi tih stranaka bili svi mahom visokoobrazovani na francuskim sveučilištima što je karakteriziralo i program njihovih stranaka koji, barem u početku, nije bio protiv francuske prisutnosti u zemlji već se zalagao za veća prava Tunižana u takvoj državi. Njihovo djelovanje je rijetko bilo nasilno, a sve veće neprijateljstvo prema francuskoj upravi i stvaranje masovnosti stranaka su izazvali ponajviše sami Francuzi različitim kratkovidnim postupcima, osobito u slučaju *Neo-Destoura* i njihovih vođa.

Kod Egipta to isto razdoblje su okarakterizirale dvije masovne stranke. Prva je bila Wafd, liberalna stranka svjetovnog karaktera koja je ubrzo stekla veliku podršku lokalnog stanovništva te se etablirala kao predvodnik nacionalističkog pokreta u Egiptu. Sudjelovala je, pa i inicirala, sve pregovore sa Britancima, ali se po dolasku na vlast orijentirala na sukobe sa dvorom više nego na borbu protiv kolonijalne vlasti. Druga masovna stranka, iako bi bilo točnije reći organizacija, bilo je

Muslimansko bratstvo koje je bilo čvrsto religijski orijentirano, ali i sklono terorističkom djelovanju zbog čega je većinu vremena provela ili pod zabranom ili teškom represijom. Za razliku od Tunisa, otpor stranoj upravi se često manifestirao kroz nasilje iz jednostavnog razloga što su Britanci u Egiptu bili strani okupatori s kojima Egipćani nisu imali nikakvih snažnijih historijskih veza te ih nisu mogli prihvatiti u svojoj zemlji.

Razdoblje kolonijalne uprave u Tunisu do pedesetih je prošlo relativno mirno, nasilni sukobi s lokalnim stanovništvom su bili rjeđi, a stranka koja će preuzeti sve konce nacionalne borbe u ruke će imati dovoljno vremena i prostora da se pripremi i organizira. Stanje u Egiptu je bilo puno dinamičnije, podložno čestim promjenama i sukobima, što sa Britancima, što između sebe samih, zbog čega način na koji je Egipat stekao nezavisnost nije iznenađujući.

3. Nezavisni Tunis i Egipat

Bez obzira na razlike u kolonijalnim razdobljima obiju zemalja, zajednička im je značajka da su se u obje zemlje razvili organizirani nacionalistički pokreti okupljeni oko političkih stranaka. Dok je u Tunisu neprikosnoveni barjaktar nacionalne borbe bio Neo Destour, u Egiptu je to bio Wafd. Neo Destour je već i prije pedesetih godina bio iznimno dobro organiziran te je sa vođom koji je u sebi mogao objediniti i tuniske i francuske ideale zahvaljujući njegovom obrazovanju bio na dobrom putu da uđe u relativno mirne pregovore oko većih prava za Tunizane sa Francuskom. S druge strane Egipat je pedesete godine dvadesetoga stoljeća dočeka u kaosu potpomognutom brojnim političkim atentatima. Wafd koji je trebao utjeloviti sve nacionalističke ideje Egipta je polako gubio podršku stanovništva, alternativne stranke se nisu uspijevale probiti na vodeću poziciju, dvor na čelu sa kraljem je sve više tonuo u pomalo kaotičnu politiku smjenjivanja vladi, a u vojnim kuloarima se polako organizirala mala grupica ljudi koja će uskoro stupiti na vidjelo i sve promijeniti. Sve je bilo spremno za Tunis i Egipat da napokon izmaknu iz ruku kolonijalnih uprava Francuske i Velike Britanije.

3.1. Nezavisni Tunis

Pitanje nezavisnosti Tunisa, u ekonomskom i političkom smislu, počelo se pokretati početkom pedesetih godina. Jednim dijelom to je bilo uvjetovano sve jačom agitacijom tuniskih nacionalista, a drugim dijelom povećanim nasiljem protiv kolonijalne vlasti na ulicama gradova Tunisa. Sukobi s policijom su postajali sve češći kako je broj ekstremista u nacionalističkim redovima rastao, iako su češće francuske trupe inicirale nasilne sukobe pokušavajući rastjerati demonstrante, kao što se to dogodilo 29. lipnja 1950. godine u gradu Tunisu gdje je nakon sukoba demonstranata s francuskim kolonijalnim trupama i policijom poginulo 120 osoba.⁶⁰ Iste godine tunisku vladu je formirao Mohammed Shanniq te je u nju uključio i neke članove Neo-Destoura (Burgiba nije mogao sudjelovati u njoj pošto su ga prognali iz Tunisa 1949.). Shanniqova vlada je pokrenula razgovore o reformama odnosa Tunisa prema Francuskoj te su oni završili 8. veljače 1951. godine kada je upravljanje nad Vijećem ministara predano tuniskom premijeru, a ne više francuskom generalnom rezidentu te je predviđeno više mjesta u administrativnim uredima za

⁶⁰ Vjesnik, "Nasilje policije u Tunisu", 7. 7. 1950., 3.

Tunižane.⁶¹

Navedene promjene su omogućile Tunižanima veći utjecaj na njihovu vlastitu politiku, no tuniski nacionalisti nisu bili zadovoljni. Nastavili su dalje isticati kako Francuzi još uvijek drže svu najbolju zemlju u Tunisu te donose neadekvatne odredbe u resorima obrazovanja i društvene skrbi. Iako je još uvijek formalni vladar bio beg Sidi Mohammed Al Almin, posljednju riječ u svim odlukama je imao francuski generalni rezident čega su se tuniski nacionalisti na čelu s Neo-Destourom htjeli riješiti. Zbog toga su se sve nacionalističke stranke u zemlji okupile oko *"Akcijskog komiteta za osiguranje ustavne slobode i narodnog predstavnštva"* koji je izdao saopćenje da se namjeravaju boriti protiv svih francuskih reformi koje ne idu u smjeru dobivanja nezavisnosti. Saopćenje je izdano u vezi i prilikom odlaska tuniske delegacije u Pariz kako bi započeli pregovore o novom sporazumu koji bi izmijenio status Tunisa kao protektorata.⁶² Pregovori su brzo propali zbog velikog protivljenja u francuskom parlamentu, no krajem godine je tadašnji francuski ministar vanjskih poslova Schuman izjavio da su skloni određenim reformama u Tunisu, velikim dijelom i radi podrške Socijalističke stranke Francuske zahtjevima tuniskog naroda.⁶³

3.1.1. Obraćanje UN-u

Prekid pregovora o daljnjim reformama i ignoriranje tuniskih zahtjeva je doveo do nove eskalacije demonstracija i nasilja u Tunisu te je 18. siječnja 1952. godine Tuniska generalna konferencija radnika proglasila generalni štrajk kako bi naglasila nepravedan odnos francuske vlasti prema Burgibi i drugim tuniskim političarima koji su bili ili prognani iz zemlje ili uhićeni.⁶⁴ Uvidjevši kako neće biti tako lako uspješno izboriti promjenu statusa protektorata u pregovorima sa francuskom vladom, tuniski političari su se okrenuli drugoj instituciji za koju su smatrali da ima dovoljan utjecaj da izvrši pritisak na Francuze. Krajem siječnja Tunis je zatražio hitnu intervenciju UN-a kako bi se spriječile "krvave represije protiv golorukog naroda" pod čime se mislilo na sukobe između francuske vojske i policije sa demonstrantima, pristašama Neo Destoura. Predstavnici te inicijative su bili Salah Ben Jusef i Mohammed Badra.⁶⁵ Kako bi spriječili da se takva rasprava u UN-u uopće pokrene, Francuzi su se pozvali na Sporazum iz Barda prema kojemu

61 Morrow, 1955., 417.

62 Vjesnik, "Zahtjev tuniskih stranaka", 6.11.1951., 5.

63 Vjesnik, "Schuman o mogućnosti ustupaka Tunisu", 22. 12. 1951., 11.

64 Vjesnik, "Ponovno generalni štrajk u Tunisu", 19. 1. 1952., 3.

65 Vjesnik, "Tunis zatražio hitnu intervenciju UN", 21.1.1952., 3.

se zastupanje Tunisa pred inozemstvom povjerava samo francuskom rezidentu koji je obnašao i dužnost ministra vanjskih poslova. Prema toj odredbi samo su Francuzi imali pravo iznošenja bilo kakvog spora pred UN, što i je bilo u skladu sa odredbom UN-a iz članka 2. prema kojem se nije smjela otvarati diskusija o unutarnjim poslovima bilo koje zemlje članice, pa tako ni o njejoj kolonijalnoj politici.⁶⁶

Takav razvoj događaja je razljutio tuniski narod koji su počeli napadati naselja europskih doseljenika, na što su Francuzi odgovorili dovođenjem pojačanja iz Alžira kako bi smirili proteste. Oni su bili odlučni da ostanu uz ugovor o protektoratu iz 1881. godine za koji su Tunižani tvrdili da je ugovor ustvari diktat koji je potpisan pod francuskom prijetnjom, što je i bila istina. Krajem mjeseca pojačane francuske trupe su uspjele ugušiti proteste, ali su i počeli pokazati volju da nastave pregovore koji su propali 1951. To su uvjetovali povlačenjem tužbe UN-u, prestankom agitacije u masama protiv Francuske, uspostavom mira i povratkom Salaha Ben Jusefa i Mohammeda Badre u Tunis. Kao protuuslugu za red i mir u Tunisu obećali su puštanje Burgibe i ostalih političara iz zatvora.⁶⁷

Tada je već bilo prekasno za takve ponude koje nikako nisu više mogle zadovoljiti Tunižane koji su nastavili s demonstracijama, ali i sabotажama te atentatima koji su postali gotovo dnevna pojava. Kako se približavalo zasjedanje Vijeća sigurnosti UN-a, Shanniqova vlada je bila sve odlučnija da pred njih iznese žalbu. Francuzi su htjeli spriječiti odlazak tuniskih delegata na zasjedanje te su im poništili putovnice, no zadatak iznošenja žalbe je na svoja leđa u ime Tunižana preuzeo Pakistan.⁶⁸

Kao i svaki puta do sada kada su se Francuzi našli pred nepremostivim problem, izabrali su represiju kao odgovarajući način rješavanja. Habib Burgiba, vođa Neo-Destoura i Mohammed en-Nafaa, vođa Tuniske komunističke stranke su ponovno uhićeni i prognani. Srušena je vlada Mohammeda Shanniq a te su njeni ministri uhićeni, a na čelo kolonijalnih snaga u Tunisu je postavljen General Garbay, poznat pod nazivom "mesar" zbog masakra kojega je proveo na Madagaskaru.⁶⁹ Pod francuskim pritiskom beg je kao novog mandatara vlade postavio Salah El Din Bakuša prema kojemu su tuniski politički vođe bili neprijateljski nastrojeni te nisu htjeli sudjelovati u radu te vlade.⁷⁰

Početkom travnja je preko pakistanskih izaslanika i podrške 12 afričkih zemalja tuniska

⁶⁶ Thomas, 2001., 99.

⁶⁷ Vjesnik, "Tunis 1881. i danas", 5.2.1952., 3.

⁶⁸ Vjesnik, "Spriječen odlazak tuniskih delegata", 17.2.1952., 3.

⁶⁹ Tanriverdi, 2011., 553.

⁷⁰ Vjesnik, "U Tunisu još nije formirana vlada", 1.4.1952., 3.

žalba na stanje u zemlji ipak našla put do Vijeća sigurnosti. Ona se sastojala od prigovora na francusko neizvršavanje svojih ugovornih obaveza prema Tunisu, nasilno smjenjivanje vlade te pritisak na tuniskog bega.⁷¹ Tim prigovorima su se oslanjali na članak 11. i 55. koji su ipak mogli omogućiti otvaranje rasprave u UN-u. Prvi članak je dopuštao raspravu o slučajevima narušavanja međunarodnog mira ili regionalne sigurnosti, dok je drugi primoravao članice UN-a na razvoj svjetskog životnog standarda i ekonomskog razvoja u stabilnom političkom okruženju.⁷² Vijeće je prihvatilo žalbu te ju je prebacilo na sljedeću sjednicu na kojoj ju je odbila pod izgovorom da bi ta rasprava nanijela veću štetu i daljnje zaoštavanje odnosa u Tunisu. Protivnici žalbe u Vijeću su bili Francuska, SAD, Velika Britanija, Grčka i Nizozemska.⁷³ Iako je SAD glasao protiv žalbe, ubrzo su pozvali Francusku na dalekosežnije reforme u Tunisu kako bi smirili situaciju.

Za to vrijeme je u Tunisu vladala određena politička kriza jer mandatar vlade Bakuš još uvijek nije uspio sastaviti svoju novu vladu. Prepreku tomu mu je predstavljao velik broj tuniskih političara koji je odbijao suradnju s njim, pritisci s francuske strane te beg koji se u ovoj situaciji osjetio ponovno dovoljno snažnim da izađe iz okvira samo formalnog vođe koji su mu nametnuli Francuzi te pokuša izboriti svoja prava. Nakon dugih pregovora između premijera Bakuša, bega Amina te francuskog generalnog rezidenta sastavljena je lista ministara, no ona nije objavljena sve do 12. travnja zbog niza prilika koje su bile specifične za tadašnji Tunis. Po tradiciji beg je potpisivao važne ukaze samo četvrtkom, dvorskom prepisivaču je bilo potrebno duže vrijeme da potpiše sve te ukaze, zbog lošeg vremena neki ministri su morali nabaviti kišne kabanice što je dodatno odgodilo objavu liste, dok je jedan od glavnih kandidata za ministarski položaj živio u Sfaksu te je javio da je prezaposlen i da može doći u grad Tunis tek za nekoliko dana. Kada je vlada napokon oformljena, pola ministarskih fotelja su držali Francuzi, a pola Tunižani, no francuski utjecaj u unutarnjim poslovima je ostao isti pošto je rezident zadržao mjesto ministra unutarnjih poslova. Bakuš je ubrzo najavio uspostavu mira u Tunisu i premjestio bivšeg premijera Shanniqa iz zatvora na jedan otok, no do mira nije došlo jer tuniski narod nije prihvaćao tu novu vladu.⁷⁴ Nastavili su se nemiri, politički atentati te eksplozije u autobusima, ulicama, kinima, pošti, stambenim zgradama, trgovinama itd. Broj žrtava u ta tri mjeseca je dostigao 135 mrtvih i 800 ranjenih osoba, dok je oko 2000 ljudi uhićeno, većinom pripadnika Neo-Destoura.⁷⁵

U pokušaju mirenja stanja u zemlji Francuska je jednostrano popisala niz reformi koje želi provesti u Tunisu te ih dala na potpisivanje begu od kojega je očekivala da to odmah i učini.

71 Vjesnik, "Žalba Tunisa dolazi pred Vijeće sigurnost", 4.4.1952., 3.

72 Thomas, 2011., 99-

73 Vjesnik, "Vijeće sigurnosti ne prima žalbu Tunisa", 12. 4.1952., 3.

74 Vjesnik, "Tuniska kriza nije riješena", 18.4.1952., 3.

75 Vjesnik, "Novi nemiri u Tunisu", 18.5.1952., 5.

Iznenadivši Francuze, ali i same Tunižane, beg je odbio francuske prijedloge jer nisu udovoljavali tuniskim zahtjevima o autonomiji i željama da se tunisko pitanje otvori u Generalnoj skupštini UN-a gdje je postojao snažan blok afričkih i azijskih zemalja koje su nudile svoju podršku. Francuski prijedlozi su bili samo djelomične reforme, dok su se tuniski zahtjevi pak temeljili na programu Neo Destoura. On je uključivao nacionalni suverenitet zemlje kroz vraćanje svih ovlasti begu, tunisku vladu i parlament, ukidanje položaja generalnog rezidenta, raspuštanje francuskih civilnih kontrolora i žandarmerije te raspisivanje općinskih izbora.⁷⁶

Iako je Vijeće sigurnosti odbilo žalbu, podrška Tunisu u UN-u je sve više rasla. Azijskim i afričkim zemljama pridružuju se i neke južnoameričke te pozivaju na saziv izvanredne sjednice Generalne skupštine UN-a na kojoj bi se raspravljalo o francusko-tuniskom sporu. Francuzi su žestoko odbijali bilo kakvo uplitanje UN-a naglašavajući da se tu radi o direktnim poslovima dviju zemalja gdje UN nema nikakvu nadležnost. Zahvaljujući stalnoj podršci do te sjednice je ipak došlo, ali tek krajem 1953. godine kada je rezolucija o rješavanju tuniskog pitanja glatko odbijena.⁷⁷

Ideja tuniskih nacionalista o traženju nezavisnosti putem UN-a nije bila loša, ali je bilo teško očekivati kako će uspjeti u borbi sa snažnom francuskom diplomacijom i vezama sa ostalim članicama UN-a. Incidenti i nasilje koje se odvijalo u Tunisu za to vrijeme, a za koje su Francuzi u UN-u okrivili članove Neo-Destoura je išlo čak i u korist francuske kolonijalne uprave. Neo-Destour je prikazan kao glavni faktor nestabilnosti u Tunisu, pa i u regiji u korist francuske uprave koja je prikazivana u javnosti kao još uvijek vrlo efikasna.

Francuzima je Tunis još uvijek bio veoma važan, osobito iz ekonomskih razloga zbog kojih ga se nisu htjeli tako lako odreći. Često su isticali kako je Tunis jako ekonomski napredovao pod francuskim pokroviteljstvom, ali je isto tako i Tunis bio velik izvor prihoda za Francuze kroz vanjsku trgovinu. Francuski naseljenici su držali ključna mjesta u tuniskoj privredi te nisu htjeli dozvoliti koncesije Tunižanima u čemu je Neo-Destour vidio polazišnu točku za procvat tuniskog gospodarstva. Francuzi su u Tunisu izgradili 4 nove luke, razvili su željezničku mrežu, poticali poljoprivredu (osobito vinovu lozu, žito i maslinu) te su započeli s iskorištavanjem rudnih bogatstava. Bez obzira na to sveukupna industrija je ostala na niskoj razini, u poljoprivredi su se koristile primitivne metode, a struktura izvoza i uvoza je bila karakteristična za industrijski nerazvijenu zemlju. Izvozile su se sirovine, rudača i voće, a uvozila industrijska roba, ponajviše u razmjeni sa Francuskom. Tunis je Francuzima bio izvor sirovina i tržište za plasman vlastite robe. Osim ekonomskog razvoja, Francuzi su se hvalili i svojim doprinosom u higijeni i nacionalnom

76 Vjesnik, "Tvrdoglavost Pariza", 8. 8.1952., 3.

77 Vjesnik, "Rezolucija o Tunisu odbačena u Plenumu", 12.11.1953., 1.

zdravlju u Tunisu, no ni to nije bilo posve istinito. Na primjer, smrtnost djece europskih naseljenika bila je još uvijek mnogo manja nego kod tuniskog stanovništva. Francuski naseljenici su bili također važan razlog zašto se Tunisu nije dopuštala potpuna nezavisnost. Njihov lobi u Francuskoj je bio veoma snažan i imao popriličnog utjecaja na vanjsku politiku. Po podacima iz 1946. godine u Tunisu je živjelo 2 833 000 muslimana, 80 000 Židova, 144 000 Francuza, 85 000 Talijana, i 6500 Maltežana.⁷⁸

3.1.2. Općinski izbori

Nakon neuspjele intervencije kod UN-a, Tunis se okrenuo situaciji koja ga je čekala kod kuće, a to je bio paket francuskih reformi koje nitko, pa ni sam beg, nije htio prihvatiti jer u praksi nisu donosile ništa novo. Ogorčeni takvim raspletom, tuniski nacionalisti su pokrenuli velik val nasilja usmjeren protiv kolonijalne vlasti, a koji je uključivao brojne proteste, bombaške napade i atentate. Francuska uprava ih je pokušala smiriti uhićenjem velikog broja nacionalističkih vođa, no situacija je samo postala gora kada je beg pod pritiskom Pariza u prosincu 1952. godine te siječnju 1953. potpisao sve uredbe iz francuskog plana reformi kojima se među ostalim planiralo održavanje izbora za članove općinskih vijeća. Do tada su članovi birani imenovanjem od strane generalnog rezidenta čiju je funkciju tada obnašao Jean Hauteclouque.⁷⁹

Izbori su najavljeni za 14. travnja do 23. travnja, no Neo-Destour je do onda konstantno pozivao na bojkot izbora zbog francuskih pritisaka, opasnog stanja i cenzure koja je još uvijek bila na snazi. Francuzima je njihovo održavanje bilo veoma važno kako bi pokazali da njihova kolonijalna vlast funkcionira te da su jedini remetitelji inače zdrave političke atmosfere i široke podrške Tunižana njihovoj upravi radikalni nacionalisti predvođeni Neo-Destourom.

Rezultati izbora objavljeni početkom svibnja pokazali su upravo suprotno francuskim očekivanjima. Rezultati izbora su bili katastrofalni. Samo u gradu Tunisu je izašlo tek 8,33 posto Tunižana i 40 posto Francuza, dok je u unutrašnjosti postotak izlaska ipak bio veći. Poziv Neo-Destoura na bojkot je bio uspješan te je to bio očit znak protivljenja francuskoj politici koju su zadnjih mjeseci obilježavali samo incidenti i uhićenja.⁸⁰ Francuskoj je to bi jasan znak da mora nešto promijeniti u svojoj politici te da utjecaj nacionalista na čelu s Neo-Destourom na tuniski

78 Vjesnik, "Zašto Francuska ne pušta Tunis?", 20.4.1952., 4.

79 Vjesnik, "Pod pritiskom Pariza bej potpisao dekrete", 21.12.1952., 3.

80 Vjesnik, "Krah u Tunisu", 7.5.1953., 3.

narod nije tako zanemariv.

Na mjesto generalnog rezidenta je vraćen Pierre Voisard te je oformljena nova vlada na čelu sa Mohamedom Salah M'Zalijem, no u njoj ponovno nije uključen ni jedan član Neo-Destoura kojega je francuska uprava ocijenila kao nebitnim.⁸¹ Takav način razmišljanja je gotovo neshvatljiv, osobito nakon katastrofalnih rezultata općinskih izbora na kojima je, ako već nije do sada, postao očit i nezanemariv utjecaj koji je Neo-Destur imao na tuniski narod.

3.1.3. Početak pregovora

Za to vrijeme nasilni sukobi u Tunisu postaju dijelom svakodnevnice te su oni poprimili nove razmjere kada su se felasi iz unutrašnjosti zemlje počeli organizirati u *Oslobodilačku armiju* kroz koju su provodili napade na francuske naseljenike, njihove kuće i farme. Bombaški napadi su se odvijali diljem zemlje te je čak i pokušao atentat na tadašnjeg predsjednika vlade M'Zalija koji je ubrzo nakon toga podnio ostavku. Kako se to ne bi proširilo na pravu, otvorenu i oružanu pobunu, Francuzi su poslali dodatna vojna pojačanja iz Maroka i Dakara u Tunis. Farme francuskih naseljenika su čuvali vojska i Legija stranaca, dok su i sami naseljenici naoružavani kako bi se mogli obraniti.⁸² Uvedene su izvanredne mjere i specijalne ovlasti za zadržavanje vođa Neo-Destoura u vlastitim kućama, dok su drugi protjerivani iz gradova. Policiji i vojsci su dopuštena uhićenja i premetačine privatnih kuća u područjima koja su se smatrali nemirnima.

Suočen s takvim stanjem koje je cijelo vrijeme prijetilo da eskalira u otvoreni rat koji bi Francuska sigurno dobila, ali ne i na vanjsko-političkom planu pošto je to bilo i vrijeme sukoba u Indokini, francuski premijer Mendes-France je prihvatio ideju autonomije Tunisa. Osnovano je posebno ministarstvo za Maroko i Tunis što je pokazalo koliku važnost pridaje tom pitanju u francuskoj politici. Promijenjen je i generalni rezident. Na to mjesto dolazi Boyer de la Tour koji je ipak bio blaži od prijašnjih što se tiče odnosa prema Tunižanima. Kao prijedlog za buduće dogovore sa Tunižanima na stol je stavljena ideja o unutarnjoj autonomiji u etapama u kojoj bi francuska vlada zadržala vanjske poslove, obranu i pomorske baze te bi imala ovlasti u obrani interesa i prava francuskih kolonista.⁸³

Osnovana je i nova tuniska vlada, a po njenom sastavu, za razliku od prijašnje, se primjećuje

81 Vjesnik, "Francuska kuša smiriti Tunis", 4.3.1954., 4.

82 Vjesnik, "U Tunisu prijeti oružani otpor", 17.6.1954., 3.

83 Vjesnik, "Mendes-France želi autonomiju Tunisa", 31.7.1954., 3.

popuštanje Pariza tuniskim pritiscima. Vladom je predsjedao Tahar Ben Amar, a iako se ona većinski sastojala od pripadnika Stranke nezavisnih, napokon su u nju primljena i 3 člana Neo-Destoura. Osim što su priključeni sastavu nove vlade, Neo-Destour je dobio 2 od 3 mjesta u tuniskoj delegaciji koja će biti upućena u Pariz na pregovore.⁸⁴

Mendes-Franceova politika prema Tunisu je dobila povjerenje i u francuskom parlamentu sa 451 glas za i 122 protiv. Stalni sukobi kojima se kraj nije nazirao su očito dodijali većini francuske vladajuće garniture koja je htjela sve to završiti i dovesti ponovno u red jednu od njihovih ekonomski najisplativijih kolonijalnih područja. Mendes-Franceova vlada je postavila tri orijentira oko budućih pregovora sa Tunižanima. Prvi je da se i nakon davanja određenog oblika autonomije Tunisu nastavi francusko prisustvo u Tunisu na strategijskom, diplomatskom, ekonomskom i kulturnom području. Očito je da Francuzi nisu bili spremni na veći gubitak svih dobitaka koje im je donosila uprava nad Tunisom. Drugo, prava i interesi oko 200 000 francuskih doseljenika su morali biti zagarantirani. Teško je bilo i zamisliti da bi bilo kakvi pregovori mogli biti završeni bez zadovoljavanja želja i glasova te vrlo velike manjine u Tunisu. Posljednje, Tunisu bi bila dana unutarnja autonomija, ukoliko bude zagarantirana njihova dragovoljna zavisnost o Francuskoj u određenim poslovima.⁸⁵

Ubrzo je u Pariz otputovala tuniska delegacija na čelu s predsjednikom vlade Amarom, Neo-Destour je ponovno nakon 16 godina legaliziran (iako je cijelo vrijeme bio aktivan kao glavni nacionalistički pokret u Tunisu) te su francusko-tuniski pregovori i službeno započeli 4. rujna 1954. godine.

3.1.4. Pregovori

Pregovori koji su tada počeli neće ubrzo završiti, biti će veoma komplicirani i često će biti na rubu prekida zbog gotovo neuskладivih želja i interesa od strane Francuske, tuniske vlade na čelu s Amarom te Neo-Destoura koji je htio što više izvući iz pregovora jer su, potpuno ispravno, smatrali da su njihove akcije u Tunisu doveli do francuskog popuštanja i pristajanja na pregovore.

Smatrajući kako će se pregovori voditi pod francuskim pritiskom, Nacionalno vijeće Neo-Destoura je izglasalo rezoluciju kojom su tražili momentalne promjene u Tunisu. Traženo je

⁸⁴ Vjesnik, "Tunis", 8.8.1954., str 3.

⁸⁵ Vjesnik, "Mendes-France dobio povjerenje", 12.8.1954., 1.

ukidanje opasnog stanja koje je još bilo na snazi, izvanrednih mjera i vojnih operacija, povratak svojih vođa Habiba Burgibe i Salaha Ben Jusefa, oslobađanje političkih zatvorenika te rješavanje pitanja slobode i prava felaha koji su se još uvijek borili gerilskim napadima na vojne konvoje.⁸⁶ Par dana poslije, 18. studenog 1954. Burgiba će dati izjavu francuskom listu *France Tireur* koja će kasnije biti veoma značajna za njegov rad na pregovorima i odnos prema njihovim rezultatima zbog čega će upasti u opasne međustranačke sukobe koji će zaprijetiti njegovom vodećem položaju kao barjaktaru nacionalističke borbe u Tunisu. Burgiba je govoreći o nezavisnosti Tunisa naglasio kako je on uvijek mislio na nezavisnost u udruženju sa Francuskom.⁸⁷ To je značilo kako on očekuje i želi ostvariti samo unutarnju autonomiju Tunisa, ne želi napustiti odnos koji je Tunis imao s Francuskom još od 1881. godine već ga samo modificirati i promijeniti na način da Tunižani imaju veću moć u svojim rukama. Takav stav uopće nije bio iznenađujući s obzirom na Burgibinu prošlost i njegovo francusko obrazovanje u kojem je on preuzeo mnoge zapadnjačke vrijednosti, bilo političke bilo kulturalne, za koje je smatrao da mogu pomoći i da trebaju Tunisu na putu njegova buduća razvoja.

Prvi prekid pregovora je stigao već u prosincu 1954. godine zbog razmimoilaženja oko pitanja unutarnje sigurnosti i sudstva koje su Francuzi željeli u svojim rukama, a Tunis je to smatrao povredom nacionalnog suvereniteta. Pregovore je ubrzo u siječnju sljedeće godine ubrzao Neo Destour snažnom političkom agitacijom u kojoj je osudio francusko otezanje pregovora i objavio vlastite prijedloge oblika buduće tunske autonomije koji su obuhvaćali homogenu vladu sa vlastitim slobodama u vođenju ekonomske, monetarne i carinske politike te s pravom osnivanja vlastite nacionalne armije, dok su za sve buduće konvencije s Francuskom predviđali vremensko ograničenje.⁸⁸ Njihov stav je bio da je najvažnije sada izboriti snažnu unutrašnju autonomiju koja bi služila kao temelj stjecanju punopravne nezavisnosti, ali u etapama u dogovoru sa Francuskom pod čijom bi upravom ostali na određeno vrijeme vanjski poslovi Tunisa. Takav ishod pregovora je bio prihvatljiv tadašnjoj francuskoj vladi na čelu sa Mendes-Franceom pa je krajem tog mjeseca postignuta načelna suglasnost sa jedne i druge strane. Pregovore su vodili premijer Mendes-France i ministar za tunska i marokanska pitanja Christian Fouchet sa francuske strane te predsjednik vlade Tahar Ben Amar i ostali članovi delegacije sa tunske strane.⁸⁹

U trenu kada je sve izgledalo odlično za Tunis koji je bio na pragu ostvarivanja autonomije, u Francuskoj je došlo do velike krize vlasti. Zbog sve snažnijih kritika francuskoj vladi od strane opozicije po pitanju njihove politike u Sjevernoj Africi održano je glasanje o povjerenju vladi te je

86 Vjesnik, "Neodestur zahtijeva ispunjenje obećanja", 16.11.1954., 1.

87 Vjesnik, "Nov sporazum Pariza i Tunisa", 19.11.1954, 3.

88 Vjesnik, "Neodestur zamjera Francuskoj otezanje pregovora", 4.1.1955., 3.

89 Vjesnik, "Suglasnost oko pregovora", 25.1.1955., 1.

Mendes-Franceu izglasano nepovjerenje sa 319 glasova naprama 273.⁹⁰ Sljedećih dana za mandatare francuske vlade postavljene su redom tri osobe, Pinay, Phlimlin i Pineau te ni jednom od njih nije izglasano povjerenje za sastav nove vlade. Najvažnija stavka njihova programa je bio odnos prema tuniskim pregovorima koje su oni htjeli nastaviti na temelju dosadašnjih sporazuma koje je sklopio Mendes-France, a prema kojima je vladao i jačao otpor u francuskom parlamentu. Tek s pojavom Edgara Faurea kao novog mandataru je situacija stabilizirana. On je najavio kako će nastaviti pregovore sa čim manje pretjeranih ustupaka kako bio francusko prisustvo u Tunisu ostalo dovoljno snažno da zadovolji apetite i francuskih parlamentaraca i francuskih doseljenika u Tunisu.

Po dolasku na vlast Edgar Faure je inzistirao na čim bržem završetku francusko-tuniskih pregovora kao svojoj prvoj i najvažnijoj misiji. Razlog za tu žurbu je bio sve bliži datum održavanja Bandunške konferencije nesvrstanih 18. travnja poslije koje bi situacija u Sjevernoj Africi mogla postati puno gora za Francuze. Naime, jedna od važnijih tema na konferenciji će biti pitanje položaja kolonija u svijetu, a Francuska je tada bila jedna od najvećih kolonijalnih država. S druge strane, tuniski predsjednik vlade Tahar Ben Amar je želio dovršiti pregovore do blagdana Ramazana 23.4. Pregovori su nastavljeni na temeljima prijašnjih dogovora, a problematična pitanja su bila brojčano učešće Francuza u općinskim vijećima gdje su Tunizani tražili proporcionalnost, a Francuzi jednakost. Raspravljalo se i o pitanju arbitražnog suda čija bi zadaća bila osiguravanje pravilnog primjenjivanja sporazuma. Francuzi su na položaju predsjednika suda tražili francuskog delegata, a Tunizani da predsjednik bude naizmjenice Francuz pa Tunizanin. Otvoreno je bilo i pitanje francuskog jezika kao službenog ili samo privilegiranog te nadležnosti nad policijom.⁹¹ Ubrzo je postignut dogovor da će Tunis za 20 godina u potpunosti preuzeti sudsku vlast u zemlji, a da će na čelu arbitražnog suda prvih pet godina biti Francuz, a dalje naizmjenice.

Taman kada se činilo da će sporazum biti uspješno sklopljen prije rokova koje su si zadali Faure i Ben Amar situaciju je dodatno zakomplicirala strana koja se redovito bunila protiv pregovora i čija su prava i povlastice u Tunisu mogli biti značajno smanjeni. Oko 200 000 francuskih doseljenika je cijelo vrijeme pratilo pregovore sa sumnjama i nezadovoljstvom te se nikako nisu mogli pomiriti sa promjenom situacije u zemlji u kojoj ih je većina od njih osigurala i više nego pristojnu egzistenciju temeljenu na Sporazumu iz Barda.

Francuski državni službenici u Tunisu su pokrenuli masivan štrajk protiv francusko-tuniskih pregovora koji su davali prednost Tunizanima u dobivanju položaja u novim civilnim službama, iako su svi francuski službenici mogli ostati na svojim dosadašnjim položajima do mirovine.

90 Vjesnik, "Pad vlade Pierre Mendesa-Francea", 5.2.1955., 1.

91 Vjesnik, "Edgar Faure se nada brzom završetku sporazuma", 14.4.1955., 3.

Doseljenici su tvrdili da se nije vodilo dovoljno brige o njihovim pravima te su htjeli pravo učešća u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti te državnoj administraciji, paritet u općinskim vijećima te zadržavanje pravosudnog sustava i policije u francuskim rukama.⁹² Štrajk se ubrzo pretvorio u demonstracije na ulicama glavnog grada. Kako bi se smirile demonstracije, objavljene su konvencije budućeg sporazuma koji se tiče Francuza u Tunisu. Francuska ostaje odgovorna za narodnu obranu i opću sigurnost Tunisa, *Služba za nadzor teritorija i granica* ostaje u rukama Francuza te će zadržati svoje ovlasti, dok će Francuze u Tunisu predstavljati visoki komesar. Na Francuze i njihovo potomstvo se neće moći nametati tunisko državljanstvo, obrazovanje će ostati dvojezično te se francuski jezik neće smatrati stranim jezikom i njime će se moći služiti u administraciji. Franak će i dalje biti unutarnja valuta Tunisa, formirat će se zajednički fond strane valute, carinska unija te će Francuzi preuzeti obvezu uravnoteženja tuniskih inozemnih plaćanja.⁹³

Taj postupak nimalo nije ublažio bijes francuskih doseljenika te se on razbuktao i proširio na nasilne sukobe diljem zemlje u kojima su se najčešće sukobljavali sa tuniskim ekstremistima kojima reforme iz sporazuma nisu bile dovoljne. Njih su ponajviše činili i članovi starog Destoura koji su se osim sa francuskim doseljenicima sukobljavali i sa pristašama Neo-Destoura. Francuski doseljenici su se čak i udružili u zajedničku federaciju kroz koju su organizirali zajednički otpor francuskoj vladi radi boljih uvjeta sporazuma i manjih prava Tunižanima.⁹⁴

Kako bi se spriječilo daljnje širenje sukoba, 9. srpnja 1955. ratificirani su francusko-tuniski pregovori u francuskom parlamentu s 538 glasova za, 44 protiv te 29 suzdržana. Faureovom trudu oko sklapanja sporazuma je pomogla Burgibina prisutnost u Parizu gdje su se oni često sastajali, osobito u hotelu Matignon, koji su doveli do Burgibine slobode kretanja u Francuskoj i sklapanju sporazuma.⁹⁵ Po povratku u Tunis Burgiba je pokušao ujediniti sve Tunižane u stavu prema sporazumu. Na jednom od svojih prvih govora Burgiba je naglasio kako je sporazumom tuniski narod dobio svoj puni suverenitet kojega ništa ne ograničava osim ograničenja na koje su sami pristali.⁹⁶

U debati prije glasanja premijer Faure je pozvao Narodnu skupštinu da odobri sporazum s velikom većinom, što se na kraju i dogodilo. Podsjetio je na sva neispunjena obećanja koje su dotadašnje francuske vlade davale Tunižanima tokom godina. Naglasio je da bi veći broj protivnika ratifikaciji sporazuma imao za posljedicu jačanje sumnji u francuske motive prema području Sjeverne Afrike. Njegova pozicija u parlamentu je ojačala i podrška prijašnjeg premijera Mendes-

92 Vjesnik, "Štrajk francuskih doseljenika", 21.4.1955., 3.

93 Vjesnik, "Objavljene konvencije francusko-tuniskog sporazuma", 8.5.1955., 1.

94 Vjesnik, "Sukobi u sjevernoj Africi", 17.5.1955., 3.

95 Morrow, 1955., 418.

96 Vjesnik, "Burgiba se vratio u Tunis", 2.6.1955., 3.

Francea čija je vlada pala u veljači 1955. te se on od tada prvi puta pojavio na nekoj debati. Mendes-France je naglasio kako će novi Tunis itekako trebati veliku pomoć Francuske te da ju ona mora pružiti kako bi razvila i održala daljnje prijateljstvo sa Tunisom.⁹⁷

Većina Tunižana je bila sretna s sporazumom. Osjećali su se zadovoljno s postepenim preuzimanjem vladajućih funkcija u zemlji, iako su vanjski poslovi i obrana ostali u rukama Francuza. S druge strane, francuski doseljenici su taj sporazum vidjeli kao novi korak prema daljnjim tuniskim zahtjevima o punoj nezavisnosti, iako je francuski stav bio da je ovaj sporazum posljednji ustupak Tunižanima bez ikakvog spomena o punoj nezavisnosti. Davanje unutarnje autonomije Tunisu naglasilo je neslaganje između stranke Neo-Destour koja je izborila unutarnju autonomiju sa ekstremističkim starim Destourom koji je odbijao ikakve veze sa Francuzima. Njih je vodio prognani tajnik Neo-Destoura, Salah ben Jusef, čiji je jedini cilj za Tunis bila potpuna nezavisnost.⁹⁸ To neslaganje neće prestati ni nakon sklopljenog sporazuma o autonomiji, a sukob sa Ben Jusefom biti će jedan od ključnih događaja u uspostavljanju autoritarnog režima u Tunisu na čelu sa Habibom Burgibom.

3.1.5. Sukob sa Ben Jusefom i dobivanje pune nezavisnosti Tunisa

Neo-Destour je iz francusko-tuniskih pregovora izašao kao pravi pobjednik. Predvodio je demonstracije na ulicama Tunisa koje su po potrebi ubrzavale ili usporavale pregovore u kojima su članovi Neo-Destoura imali velik utjecaj. Okupili su velik broj ljudi oko sebe te o sebi stvorili sliku jedinog i pravog tuniskog nacionalističkog pokreta. Kroz Burgibu i ostale vođe Neo-Destoura održavali su gotovo savršen mir na ulicama Tunisa za trajanja pregovora kroz što se vidi snažan utjecaj na stanovnike Tunisa kojega su u dosadašnjim godinama svog postojanja ostvarili. Nije ni čudo da će u novoj, odnosno prvoj vladi autonomnog Tunisa, pripadnici Neo-Destoura imati najviše mjesta.

Vlada Tahar Ben Amara dala je ostavku 11. rujna, a nova je sastavljena već 6 dana kasnije. Nju je ponovno sastavio Ben Amar, a prema sporazumu ona je trebala pripremiti zemlju za prve parlamentarne izbore. Sastojala se od pet pripadnika NeoDestoura, jednog člana socijalističke stranke, četiri nezavisna te jednog predstavnika židovske zajednice, no ključna ministarstva su bila

⁹⁷ Morrow, 1955., 418.

⁹⁸ Isto, 419.

u rukama Neo-Destoura.⁹⁹

Kako bi osigurali uniformiranost političkog mišljenja i mir u zemlji, predstavnici Neo-Destoura su se uputili u Kairo kako bi stupili u kontakt s Ben Jusefom čije mišljenje o sporazumu se još uvijek nije promijenilo. Njihovi razgovori su propali te je Salah Ben Jusef formalno isključen iz stranke 12. listopada. Optužen je za vođenje politike suprotne stavovima stranke, razvijanje frakcionaške borbe bez dozvole političkog biroa te za ometanje provođenja stranačke politike pismima iz inozemstva kako bi unio zabune u redove članova stranke. Kao razlog isključenja predstavnici Neo-Destoura su u novinama izjavili da „nije odustao od svog stava bez obzira na nužnost održavanja jedinstva nacije u okviru političke orijentacije koju je dala stranka“.¹⁰⁰ Iz te izjave se već dala izvaditi intencija Neo-Destoura da svoje političke ideje i stavove izjednači sa stavovima države, odnosno stav da Neo-Destour jest Tunis.

Salah Ben Jusef je bio jedan od prvih članova Neo-Destoura. U stranku je stupio odmah po osnivanju te je 11 godina proveo na važnom položaju generalnog sekretara. Bio je jedan od prvih koji je glasno napao francusko-tuniski sporazum u obliku kakav je sklopljen te je zbog toga na sebe izazvao bijes vodećih ličnosti stranke, a osobito Burgibe koji nije trpio bilo kakvo suprotstavljanje njemu kao vodećoj ličnosti. Njihov sukob je započeo još u vrijeme prvih francusko-tuniskih razgovora kada je Burgiba bio u internaciji u Francuskoj, a Ben Jusef na slobodi u Kairu. Oko njih se tuniska emigracija podijelila između dvije različite koncepcije rješavanja tuniskog pitanja. S napredovanjem pregovora njihov sukob je postajao sve veći, no Ben Amar koji je vodio pregovore te je bio pripadnik umjerenog krila Neo-Destoura se rukovodio načelima koje je formulirao Burgiba. Stoga je Ben Jusefu preostalo samo da iz Kaira zastupa svoju tezu kako je taj sporazum tek nova modifikacija francuskog protektorata. Što je ustvari i bila istina pošto su mnogi bitni poslovi i policija ostali pod francuskom kontrolom. Odlučujući događaj nakon potpisivanju sporazuma se dogodio po povratku Burgibe u Tunis na čijem se dočeku okupilo oko 300 000 ljudi što je bio jedan od znakova da su tuniske simpatije na njegovoj strani te da je narod prihvatio sporazum kao ono najbolje što se tada moglo dobiti.¹⁰¹

Bez obzira na tu masovnu podršku na dočeku, koja je i bila očekivana, Salah Ben Jusef nije ostao bez svojih pristaša, kako u redovima Neo-Destoura tako i među tuniskim narodom koji su se počeli nasilno sukobljavati na ulicama. Ben Jusef je pozivao članove stranke da bojkotiraju Kongres Neo-Destoura koji se trebao održati 15. studenog jer se on još uvijek smatrao jedinim legitimnim generalnim sekretarom stranke, a samo generalni sekretar može odrediti datum održavanja

⁹⁹ Vjesnik, “Prva vlada autonomnog Tunisa”, 18.9.1955., 1.

¹⁰⁰ Vjesnik, “Isključen Salah Ben Jusef”, 13.10.1955., 3.

¹⁰¹ Vjesnik, “Salah Ben Jusef”, 16.10.1955., str 3.

Kongresa.

Kongres je ipak održan te je na njemu prihvaćena rezolucija kojom je potvrđen francusko-tuniski sporazum čime je odobrena politika stranke koju je vodio Burgiba. On je i jednoglasno izabran za predsjednika stranke čime je potvrđena pobjeda Burgibe nad gledištima Salah Ben Jusefa. Kongres je odmah zatražio od vlade da se Tunis proglasi ustavnom monarhijom te da se raspišu opći izbori za Ustavotvornu skupštinu. Vladi je poslana nota za potrebom sklapanja programa ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja zemlje.¹⁰²

Iako je izgubio podršku u većinskom dijelu stranke, Salah Ben Jusef je imao velik broj pristaša među stanovništvom koje je sve više skretalo u radikalnije vode zahvaljujući francuskom ponašanju prema Tunisu nakon sklapanja sporazuma. Francuske trupe su se još uvijek u značajnom broju nalazile na području Tunisa dok je policija, još uvijek pod francuskom upravom, često provodila represivne mjere prema Tunižanima. Makar dio sporazuma, Francuzi nisu sudjelovali u financiranju tuniskih ekonomskih reformi što je također dovelo do smanjenja popularnosti kompromisa sa Francuzima. Nerijetko su se na tunisko-alžirskoj granici događali incidenti sa francuskim trupama što je sve izazivalo demonstracije, ali i povike protiv tuniske vlasti.

Suočen sa rastom nezadovoljstva tuniskih felaha i podrškom Salahu Ben Jusefu, Habib Burgiba je odlučio krenuti putem tuniske potpune nezavisnosti tražeći formiranje tuniske nacionalne armije te veća prava. Ustvari, Burgiba je preuzeo politički stav svog najsnažnijeg konkurenta te ga predstavio kao svoju ideju istovremeno krenuvši u obračun sa pristašama Salaha Ben Jusefa. Na tom primjeru se najbolje vidi jedna od karakteristika Burgibina načina vladanja, često kasnije zvano burgibizam. Povjesničari koji su se bavili Tunisom za vrijeme Burgibe složili su se u tome da burgibizam više nazivaju taktikom vladanja nego ideologijom ili čak i strategijom u kojoj su do izražaja dolazile upravo Burgibine manipulativne vještine. Njegova najveća vještina je bila u tome da nikada nije dopuštao egzistiranje političkih alternativa po bilo kojem pitanju, dok je sebe konstantno održavao u središtu svih političkih događanja i izazova.¹⁰³

Krenula su brojna uhićenja, gašeni su listovi koji su podržavali Ben Jusefove ideje, a s Burgibom je počela surađivati i francuska vlada koja je pomagala u smirivanju nezadovoljstva te čak i dala pristanak zahtjevima Neo-Destoura za nezavisnošću što je bio presedan za druge afričke zemlje unutar Francuske Unije. Suradnja sa Burgibom im je išla više u korist od mogućnosti da na čelo Tunisa, nošen podrškom lokalnog stanovništva, dođe ipak radikalniji i nespremniji za ikakve veze sa Francuskom, Salah Ben Jusef. Zahvaljujući vlastitoj političkoj lukavosti, međunarodnoj

¹⁰² Vjesnik, "Završilo zasjedanje Kongresa Neo Destoura", 20.11.2955., 3.

¹⁰³ Ashford, 1965., 216.

potpori, snažnoj stranci koja ga je podupirala te ključnoj podršci sindikata Burgiba je prevladao najveći izazov vlastitom vodstvu te je zadao temelje budućem autoritarnom načinu vladanja.

11. veljače 1956. godine francuska vlada je pristala na ubrzanje pregovora oko dobivanja potpune nezavisnosti Tunisa koja je i službeno proglašena 17. ožujka. Njome je ukinut protektorat iz 1881. godine proglašen Sporazumom u Bardu. Konvencije sporazuma o unutarnjoj autonomiji će biti izmjenjene ili ukinute ukoliko će se kositi sa novim statusom Tunisa. Tunižani će voditi slobodnu vanjsku politiku, sigurnost i obranu, moći će stvoriti nacionalnu armiju dok će s Francuskom ostati voditi uzajamnu suradnju u obrani zemlje.¹⁰⁴

Nakon gotovo 6 godina pregovora i borbe, Tunis je postao u svakom pogledu slobodna i nezavisna zemlja spremna na stvaranje svog vlastitog puta bez ikakvih ograničenja ili kontrola izvana. U isto vrijeme kada je Tunis stekao nezavisnost, situacija u Egiptu se znatno promijenila, vlast je preuzela grupa koju je oblikovala korupcija i politički kaos karakterističan za prvu polovicu dvadesetog stoljeća u Egiptu. Egipat je napokon stekao nezavisnost u pravom smislu te riječi, no godine kada ju je stekao i Tunis, egipatska vlast i njegova mlada samostalnost su stavljeni pred najveću kušnju i izazov koji će definirati njihov položaj u svjetskoj politici.

3.2. Nezavisni Egipat

Dok je Tunis u pedesete godine dvadesetog stoljeća ušao kao relativno mirna zemlja te započeo pregovore koji će je eventualno odvesti do pune nezavisnosti, Egipat je u pedesete godine ušao nošen političkom nestabilnošću, brojnim atentatima i neredima na ulicama te još uvijek snažnom egipatskom prisutnošću u zemlji bez obzira na nezavisnost proklamiranu 1936. godine. Vlade su se neprestano mijenjale, razdor između dvora i najjače stranke u zemlji je bio sve veći, dok je korupcija nezaustavljivo bujala često poticana i sa britanske strane. Tu situaciju je najbolje opisao tadašnji specijalni dopisnik Vjesnika u Egiptu, Josip Kirigin. U svom tekstu *Kairo danas*, Kirigin ovako opisuje Egipat u Farukovo vrijeme: “Dvor je smjenjivao ministre, rasturao parlament, dovodio sad jednog, sad drugog predsjednika vlade. Dvor se uplitao u sve i sva po miloj volji i nahođenju, a paše, veleposjednici, krupni trgovci i industrijalci živjeli su i dalje u takvoj klimi, koja je jedino njima bila pogodna. Taj teatar odvijao se neprekidno iz decenija u decenij, ovog našeg XX. vijeka, uz mnogo buke, galame o slobodi, pravdi, nezavisnosti, a najmanje je te slobode,

¹⁰⁴ Vjesnik, “Nezavisnost Tunisa”, 22.3.1956., 1.

pravde i nezavisnosti bilo. Tu su bili tako ukršteni interesi, da nitko nije znao tko zapravo ovdje vlada, ili Faruk, ili paše ili Englezi. Ili svi zajedno.”¹⁰⁵

Osim političkog kaosa velik trn u oku Egipćana su bili stranci u njihovoj zemlji, točnije privilegije i prava što su ih oni uživali. O položaju stranaca u Egiptu pisao je i, u Vjesniku iz 1957. Neimenovani, dopisnik Associated Pressa iz Egipta: “Neki stranac bi mogao da napadne čovjeka nožem pred očima policije i ništa mu se ne bi dogodilo. On je mogao da prokrijumčari opijum i hašiš kroz carinsku kontrolu i da pri tom ismije carinskog kontrolora. Stranci su uživali pravo ekstrateritorijalnosti i njima je jedan međunarodni sud nazvan *Mješovitim sudom* prema zakonima koji vladaju u njihovim zemljama. Nisu plaćali porez. Oni su generacijama živjeli u Egiptu, ali nikad nisu primali egipatsko državljanstvo zbog visokih poreza za egipatske državljane. Većina natpisa u gradu je bila na francuskom i engleskom jeziku te je njima i vođeno vladino dopisivanje. Čak je jedan egipatski ministar govorio samo lošim arapskim jezikom. U Kairu, u kom žive Muslimani, nedjelja je bila dan kada su sve radnje zatvorene.”¹⁰⁶

Takva situacija je bila neodrživa na duže vrijeme, nezadovoljstvo i bunt su bujali ne samo među lokalnim stanovništvom već se on prenosio i na egipatsku vojsku koja je bila dodatno posramljena događajima u ratu sa Izraelom. Unutar nje se formirala organizacija, klika istomišljenika okupljena oko skupine oficira nezadovoljnih egipatskom vladom, dvorom te Britancima s namjerom da napokon uvedu red u Egipat.

3.2.1. Novi sukob sa Velikom Britanijom

Nakon parlamentarnih izbora u Egiptu 1950. godine na vlast se ponovno vratio Wafd na čelu sa al Nahasom koji je zbog velike štete nanesene stranci u proteklim godinama, za čiju većinu su i sami bili krivi, odlučio povratiti vjeru u Wafd kao glavnog borca za nacionalna prava Egipta. Pokrenuti su novi pregovori sa Velikom Britanijom oko statusa zemlje i prava Egipćana.¹⁰⁷ Pregovori su bili dugotrajni, ali nikakvi veći pomaci se nisu dogodili. Frustriran takvim slijedom događaja, 8. listopada 1951. godine al Nahas je parlamentu podnio prijedlog o ukidanju ugovora sa Britancima iz 1936. godine čime bi se ukinule sve privilegije britanskoj vojsci u Egiptu te kondominij nad Sudanom. Osim toga zatraženo je i momentalno proglašenje kralja Faruka

¹⁰⁵ Vjesnik, “Kairo danas”, 9.10.1956., 3.

¹⁰⁶ Vjesnik, “Stranci u Egiptu”, 22.1.1957., 4.

¹⁰⁷ Cook, 2011., 36.

vladarom Egipta i Sudana. Taj potez je izazvao veliko oduševljenje u parlamentu i na ulicama gradova te ga je parlament odmah prihvatio.

Očekivano, Britanci nisu priznali otkaz ugovora iz 1936. godine, zadržali su trupe kod Sueza te ih stavili u stanje pripravnosti dok su sve vojničke obitelji evakuirane u logore radi njihove zaštite. Osim Velike Britanije na otkaz ugovora su nepovoljno reagirale i ostale velike sile. Britanski dominioni, osobito Australija i Južna Afrika, su bili glasni kritičari poteza egipatske vlade jer su Egipat smatrali jednim od važnijih interesa britanske zajednice naroda. Francuska je također podržala Veliku Britaniju zbog straha za svoje sjevernoafričke kolonije u kojima su se tada također pokretala pitanja o većim pravima i autonomiji. Arapske države su poticale pitanje Maroka pred Generalnom skupštinom UN-a, a Burgiba je već neko vrijeme putovao po SAD-u držeći govore o pitanju Tunisa. SAD je podržao Britance zbog vlastitih naftnih interesa u regiji, dok je jedino SSSR bio zadovoljan takvom situacijom jer je ona odvrćala pažnju velikih sila sa Istočne Europe.¹⁰⁸

Egipat je odbio prijedlog velikih sila (SAD, Velika Britanija, Francuska i Turska) o pristupanju komandi za obranu Srednjeg Istoka kao nadoknadu za otkaz ugovora. Egipatska vlada je to smatrala samo produženjem britanske okupacije u novom obliku, kralj Faruk je potpisao ukidanje ugovora, parlament je donio odluku o pisanju novog ustava za Sudan, dok je Faruk proglašen kraljem Egipta i Sudana. Proglašeno je stanje pripravnosti vojske i policije, vlada traži opću mobilizaciju, ukinute su carinske povlastice za Britance, a incidenti na području kanala su postali praktički svakodnevica.¹⁰⁹

Egipćani su prekid ugovora sa Britancima temeljili na četiri pravna razloga. Prvo, ugovor je bio sklopljen u vrijeme britanske okupacije Egipta koji nije bio ravnopravan partner u potpisivanju. Drugo, okolnosti u odnosima između dvije zemlje su znatno izmijenjene od onda. Treće, ugovor je u suprotnosti sa Konvencijom o Sueskom kanalu i Poveljom UN-a prema kojem je pravo obrane kanala trebalo pripadati Egiptu. Četvrto, Britanci se nisu ni pridržavali tog ugovora. Broj britanskih trupa je bio veći od dogovorenoga te su okupirali područja veća nego što je to dogovoreno.¹¹⁰

U zonu Sueskog kanala su stigla nova britanska pojačanja kako bi ugušila brojne incidente i demonstracije u kojima je od 16. listopada do 25. studenog poginulo 19 i ranjen 131 Egipćanin. Najveći incident zbio se 25. siječnja 1952. godine kada su britanske trupe odlučile očistiti grad Ismailiju od svih naoružanih egipatskih grupa, uključujući tu i egipatsku policiju. Britanski general George Erskine naredio je zamjeniku guvernera da zajedno sa policijskim časnici napusti grad.

¹⁰⁸ Vjesnik, "Egipat – još jedno žarište rata?", 20.10.1951., 3.

¹⁰⁹ Vjesnik, "Teški oružani incidenti u zoni Sueskog kanala", 18.10.1951., 3.

¹¹⁰ Vjesnik, "Situacija se zaoštrava", 26.10.1951., 3.

Oni su to odbili zbog čega su Britanci granatirali policijsku postaju ubivši pedesetak časnika i policajaca.¹¹¹ Taj događaj je egipatsko stanovništvo shvatilo kao direktni udar na egipatski suverenitet koji je pokrenuo masovne neredе u Kairo 26. siječnja, dan koji je ostao poznat kao *Crna subota*.¹¹²

3.2.2. Farukovo priklanjanje Zapadu

Suočen sa takvim raspletom događaja, kralj Faruk je odlučio stati na stranu Zapada. Smijenio je vladu al Nahasa te za mandataru nove vlade postavio vanstranačkog političara i svog čovjeka od povjerenja, Ali Mahira. Uveden je policijski sat, kazne od 5 godina zatvora za okupljanje u grupama većim od 5 osoba te su sve ceste iz Kaira zatvorene. Takva promjena kraljeva stava je rezultat utjecaja šefa Farukovog kabineta, dr. Hafis Afif-paše čiji su stavovi bili čvrsto probritanski. Afif-paša je bio pripadnih skupine bogatih paša koji su kontrolirali egipatsku privredu te su se bojali moguće ekonomske krize koja bi bila rezultat britanskog odlaska iz zemlje te jačanja socijalnih zahtjeva koji bi značili borbu protiv njih te gubitak imetka. Osim Afif-pašinog utjecaja, za Farukov politički zaokret zaslužno je i staro neprijateljstvo dvora i Wafda zbog popularnosti u narodu te pokušaja al Nahasa da smanji utjecaj dvora u egipatskoj vladi.¹¹³ Nova vlada je poručila svim strancima i vlasnicima stranog kapitala u Egiptu da će im njihova sloboda i interesi biti zajamčeni. Smanjen je policijski sat na 22 sata, počela su suđenja demonstrantima iz Kaira te je uhićen šef Socijalističke stranke, Ahmed Husein.¹¹⁴

Faruk je želio egipatsku vladu koja bi bila u potpunosti podložna interesima dvora, koji su tada bili probritanski usmjereni, ali i važnije, čvrsto protiv Wafda. Upravo na toj posljednjoj stavci je došlo do sukoba Faruka sa Mahirovom vladom koju je on sam postavio na vlast. Mahir je pokrenuo razgovore sa Britancima, ali je u tome htio osigurati podršku vafdistu zbog njihove goleme popularnosti u narodu. To se nikako nije svidjelo Faruku te je on nakon samo dva mjeseca smijenio Mahira i na mjesto predsjednika vlade postavio Nagib el Hilali-pašu, profesora prava koji je u studenom prošle godine izbačen iz Wafda u jeku najvećih sukoba sa Britancima što puno govori o njegovim osobnim stavovima.¹¹⁵ El Hilali je odmah pokrenuo borbu protiv korupcije što je bio indirektni napad na vafdiste kako bi ih se kroz tu službenu formu uklonilo iz javnog života kroz

¹¹¹ Cook, 2011., 37.

¹¹² Long & Reich, 2002., 344.

¹¹³ Vjesnik, "Staro rivalstvo", 29.1.1952., 3.

¹¹⁴ Vjesnik, "Poruka egipatske vlade stranom kapitalu", 5.2.1952., 3.

¹¹⁵ Vjesnik, "U Egiptu opet promjena", 4.3.1952., 3.

uhićenja. Raspušten je parlament te su novi parlamentarni izbori najavljeni za 18. svibnja čime je vafdistima ostala većina jedino u Senatu kojega prema ustavu kralj nije mogao raspustiti.¹¹⁶

Iako je datum parlamentarnih izbora odmah bio objavljen, oni su ubrzo odgođeni na neodređeno vrijeme. Službeni razlog je bila reforma izbornog zakona, ali pravi razlog se skrivao u još uvijek velikoj popularnosti Wafda zbog čega je vladi i dvoru bilo jasno da nikako ne mogu pobijediti. Vlada Hilal-paše je htjela povećati svoju popularnost kroz pregovore sa Britancima u kojima bi izborila samoupravu, a zatim i pripajanje Sudana, ali to nije bilo realno za očekivati jer su i jedni i drugi imali velik broj interesa u toj zemlji. Bitka oko parlamenta je samo bila odraz dugotrajnog sukoba u egipatskoj unutarnjoj politici oko toga tko će vladati zemljom. Da li će to biti parlament, a time i Wafd koji je na prošlim izborima osvojio 90 posto glasova ili će to biti dvor na čelu sa kraljem Farukom.

U roku od tri tjedna, od 1. srpnja do 23. srpnja 1952. godine jedna za drugom su se dogodile tri velike promjene u egipatskom vrhu, od kojih će posljednja udariti svoj pečat na egipatsku politiku sve do današnjih dana. Prve dvije su bile toliko karakteristične za tadašnju egipatsku politiku da to vjerojatno nije izazvalo nikakvo veće iznenađenje egipatskog stanovništva. Prvo je kralj 1. srpnja raspustio dotadašnju vladu te na mjesto predsjednika vlade postavio Huseina Sirrija od kojega je želio veće uspjeha u unutarnjoj i vanjskoj politici nego što je to pošlo za rukom njegovom prethodniku. Kraljevo strpljenje je trajalo samo tri tjedna nakon kojega je i Sirri smjenjen sa vlasti te zamijenjen ministrom dvora Hafez Afifi-pašom. Takva samovolja dvora rezultirala je jednim od najvažnijih događaja u modernoj egipatskoj povijesti. U jutarnjim satima 23. srpnja 1952. godine, tada na čelu sa vojnim guvernerom Kaira, generalom Mohamedom Nagibom, dio egipatske vojske je ušao u grad te proveo državni udar.

3.2.3. Slobodni oficiri

Državni udar je izveden brzo i efikasno. Tenkovi i vojnici su u vrlo kratkom roku zaposjeli ulice grada, dok je preko radija Anwar Sadat obavijestio Egipat i ostatak svijeta o njihovom

¹¹⁶ Vjesnik, "Egipatska vlada raspušta parlament", 25.3.1952., 3.

prevratu. Vojska je ubrzo stavila pod svoju kontrolu sve instrumente sile, od policije do zatvora i sudova, te nije bilo znatnog otpora njihovom državnom udaru. Osim ove vojne grupe, koja će postati poznata pod nazivom *Slobodni oficiri*, postojale su još barem tri slične tajne vojne grupe, ali je njihova brojnost nestajala i utjecaj im se smanjio kada su Slobodni oficiri napravili svoj potez.¹¹⁷

Ta grupa oficira se počela tajno sastajati krajem četrdesetih godina u nadi zbacivanja korumpirane monarhije. Glavnu jezgru grupe, odnosno njen unutarnji krug se sastojao od devet najistaknutijih članova: Gamal Abdel Naser, Abdel Hakim Amer, Anwar Sadat, Salah Salim, Kemal al Din Hussein, Gamal Salem, Hassan Ibrahim, Khalid Mohieddin i Abdel Latif al Boghdadi.¹¹⁸

Gamal Abdel Naser je bio stvarni vođa grupe, potpukovnik pješaštva, proveo je pet mjeseci na studiju prava, bio je vojni instruktor te ga se u godinama prije državnog udara povezivalo sa Wafdom, pa Muslimanskim bratstvom i na kraju sa marksističkim organizacijama. Abdel Hakim Amer je bio šef osoblja u egipatskom pješaštvu te pripadnik Muslimanskog bratstva.¹¹⁹ Anwar Sadat je bio pukovnik u pješaštvu, pripadnik stranke Misr al-Fatat te zatim Muslimanskog bratstva. Bio je jedan od organizatora anti-britanskih prosvjeda 1941. i 1942. godine. Salah Salim je bio također šef osoblja, član Glavnog zapovjedništva egipatske vojske te vojni instruktor. Kemal al Din Hussein je bio šef osoblja u topništvu, vojni instruktor, član Muslimanskog bratstva te je nadgledao obuku gerilske vojske 1947. i 1948. godine. Gamal Salem je bio potpukovnik zračnih snaga te član Egipatske Socijalističke Stranke, a prije toga pripadnik Misr al-Fatata. Hassan Ibrahim je bio časnik u zrakoplovstvu, pripadnik Misr al-Fatata, često član vojnih misija u inozemstvu poslije 1945. godine. Khalid Mohieddin je bio šef osoblja, diplomirao na Sveučilištu u Kairu 1951. godine na ekonomiji i poslovnoj administraciji te član marksističke organizacije. Posljednji član unutarnjeg kruga, Abdel Latif al Boghdadi je bio potpukovnik zrakoplovstva, sudionik misije u Jemen 1948. godine, a prije toga uključen u sabotaže protiv Britanaca ranih četrdesetih.¹²⁰

Na svoje čelo, prilikom vojnog udara, Slobodni oficiri su postavili generala Mohameda Nagiba koji nije bio član njihova unutarnjeg kruga. On je tada bio jedan od nekoliko uspješnih egipatskih časnika iz rata 1948. godine te je pozvan u urotu radi svojeg visokog ranga (svi pripadnici unutarnjeg kruga oficira su bili po svojem rangu smješteni u sredinu vojne hijerarhije), dobre reputacije kao časnika te vjerojatno zato jer je bio polu-sudanežanin po rođenju, a Slobodni oficiri su podržavali ideju spajanja Sudana u uniju s Egiptom.¹²¹

¹¹⁷ Long & Reich, 2002., 344.

¹¹⁸ Cook, 2011., 40.

¹¹⁹ Abdel-Malek, 1968., 210.

¹²⁰ Isto, 211.

¹²¹ Long & Reich, 2002., 344.

Kako je glavni cilj državnog udara bilo Farukovo svrgavanje, Slobodni oficiri nisu imali jasan plan kako urediti egipatski život nakon toga. Bez određene ideologije kojom bi se ravnali, oficiri će s vremenom uspostaviti autoritarni režim koji će se razlikovati od ideala revolucije kojom su preuzeli vlast. Bez obzira na manjak jedinstvene ideologije i političkih smjernica, oficiri su ipak dijelili neke stavove sa pripadnicima tadašnjih egipatskih političkih stranaka i organizacija. Najvažnije je bilo uvesti parlamentarne promjene, izbaciti Britance sa područja Sueskog kanala i ukloniti njihov utjecaj na egipatsku politiku te pokrenuti opsežne socio-ekonomske reforme koje bi poboljšale životni standard većine egipatskog stanovništva. Iako je postojalo slaganje oko stava o Britancima, pitanje izgleda parlamentarnih i socijalnih reformi je bilo druga stvar. Slobodni oficiri su u načelu htjeli sačuvati dotadašnji parlamentarni sustav, ali iskorijenjenoga od bilo kakve korupcije, a članovi starih političkih elita bi svoja mjesta trebali ustupiti mlađem stranačkom vodstvu.¹²² Ova posljednja stavka je najavljivala budući sukob sa Wafdom koji je smatrao da zbog svojih zasluga mora imati istaknuto mjesto u novoj vladi te njegovim političkim vodstvom koje je mahom bilo sastavljeno od velikih zemljoposjednika koji su se do oficirske revolucije jako obogatili.

3.2.4. Republika Egipat

Samo nekoliko dana nakon državnog udara počele su se odvijati nove promjene u političkom izgledu Egipta. Ali Maher, koji je postavljen za premijera, je sastavio novu vladu koja se kompletno sastojala od izvanstranačkih osoba, suprotno želji generala Nagiba čija je namjera bila da sve stranke budu podjednako zastupljene u njoj.¹²³ Iako je postavljena nova vlada, u državi je vodeće političko tijelo bilo Revolucionarno vijeće sastavljeno od vodećih oficira koji su proveli revoluciju 23. srpnja. Kralj Faruk, čija je vladavina vojsku natjerala na državni udar je prisiljen na abdikaciju i poslan u egzil, no iako su se oficiri borili protiv korumpirane monarhije, ona sama nije raspuštena već je oformljeno namjesničko vijeće koje je trebalo vladati u ime Farukova maloljetna sina, Fauda.¹²⁴

Sukladno najavama, Revolucionarno vijeće je ubrzo krenulo u žestoku borbu protiv korupcije u kojoj su prvo nastradali Farukovovi dužnosnici sa dvora i osobe na vlasti koje nisu priznale Nagibovu vlast. Farukova imovina je oduzeta, a čišćenja u državnom aparatu su se počela

¹²² Cook, 2011., 40.

¹²³ Vjesnik, „U Kairu sastavljena vanstranačka vlada“, 26.7.1952., 3.

¹²⁴ Vjesnik, „Faruk abdicirao i napustio Egipat“, 27.7.1952., 3.

usmjeravati prema egipatskim političkim strankama, osobito Wafdu koji se odupirao najavljenim reformama i čistkama stranačkog aparata. Wafd je želio da se izbori održe odmah, dok je njihova popularnost u narodu još uvijek visoka što bi im osiguralo tada gotovo sigurnu pobjedu.

Zbog svoje upornosti, socijalne note koja se protezala kroz sve njegove govore, najave agrarne reforme i smanjenja moći veleposjednika, Nagibova popularnost i podrška je sve više rasla, pa čak i toliko da je preuzeo mjesto predsjednika vlade koji se protivio agrarnoj reformi. Agrarna reforma po kojoj bi posjedi bili ograničeni na 85 hektara, a višak zemlje bi bio podijeljen bezemljašima je izazivala sve veće klicanje i pljesak stanovništva na Nagibovoj turneji po Egiptu. Osim što se njom ograničila veličina posjeda, agrarna reforma je pomogla kod određivanja fiksnih plaća, pripomogla osnivanju sindikata, ograničila zemljišne rente te poboljšala regulative kod zakupa zemlje.¹²⁵

Reorganizacija političkih stranaka po kojoj osnivanje stranke mora odobriti ministarstvo unutarnjih poslova, njeno vodstvo mora biti izabrano na skupštini, a pristup stranci mora biti zabranjen ljudima osumnjičenima za korupciju je provedena u većini stranaka bez problema, osim u Wafdu.¹²⁶ Njen vođa al Nahas je i sam bio osumnjičen za korupciju kao i velik dio ostatka vodstva koji su mahom bili veliki zemljoposjednici. Sve to je izazvalo velik sukob između Nagiba i al Nahasa u kojem je naravno Nagib izašao kao pobjednik. Potvrđena su mu izvanredna ovlaštenja kojom je u njegove ruke stavljena apsolutna vlast u Egiptu na 6 mjesec. Nju je iskoristio da pokrene novi val uhićenja nepodobnih osoba koji je kulminirao raspuštanjem svih stranaka u Egiptu na rok od 3 godine.¹²⁷ Kao razlog ukidanju stranaka isticala se potreba jedinstva egipatskog naroda kako bi se provela nacionalna konsolidacija, čemu bi niz suprotstavljenih političkih stranaka samo smetao.¹²⁸ Ukinute stranke su zamijenjene novoosnovanim Frontom nacionalnog oslobođenja u čiji je politički program utkano oslobođenje doline Nila, slobodno odlučivanje Sudana o vlastitoj sudbini, građanska prava, reforme, dobri odnosi sa ostalim arapskim državama, formiranje sve-arapske vojne snage, dobri odnosi sa prijateljskim državama te raspuštanje svih sindikata kako bi se mogli pridružiti Frontu.¹²⁹ Front je bio prvi pokušaj stvaranja jednog instrumenta političke kontrole koji bi oficirima omogućio oblikovanje budućih političkih debata te formiranje njihovih rezultata u vlastitu korist. Iako nije potpuno uspio u tom planu, Front je pripremio temelje za kasnije stvaranje Nacionalne Unije koja će gotovo u potpunosti uvesti jednostranačje u egipatski politički život.

¹²⁵ Cook, 2011., 47.

¹²⁶ Vjesnik, „Nagib nastavlja mjerama za saniranje Egipta“, 11.9.1952., 3.

¹²⁷ Vjesnik, „Hapšenja u Egiptu“, 18.1.1953., 4.

¹²⁸ Johnson, 1972., 4.

¹²⁹ Cook, 2011., 50.

Sada kada je Nagib učvrstio svoju vodeću poziciju u Egiptu (predsjednik Revolucionarnog vijeća i predsjednik vlade) mogao se više usredotočiti na vanjskopolitičke probleme gdje su najvažniji bili pregovori sa Britancima o njihovoj prisutnosti na Suez u te rješavanje sudanskog pitanja, zemlje koju je većina Egipćana smatrala sastavnim dijelom njihova teritorija. Sudan je Egiptu bio važan iz više razloga, od jeftine radne snage do podizanja nacionalne reputacije, ali najviše zbog očuvanja Nila, žile kucavice Egipta, koja je u Sudanu mogla biti usporena gradnjom brana što bi ugrozilo egipatski način života.¹³⁰

Dogovor o razrješenju sudanskog pitanja sa Britancima, koji su još uvijek polagali prava na njega, je brzo sklopljen. Velika Britanija će povući trupe iz Sudana, zajedno sa egipatskim u roku od 3 mjeseca te će biti izabran novi sudanski parlament s ciljem pripreme zemlje za referendum o nezavisnost (želja Britanaca zbog mogućnosti pridruživanja nezavisnog Sudana u Commonwealth) ili veze s Egiptom. Pregovori oko povlačenja sa Sueza su pak puno sporije tekli. Egipat je htio bezuvjetno povlačenje britanskih trupa, a jedino o čemu su bili voljni raspravljati je bio vremenski rok, dok su Britanci povlačenje uvjetovali pristupanjem Egipta u pakt za obranu Srednjeg Istoka.¹³¹ Zanimljivo, tada se po prvi puta češće počinje spominjati Naserovo ime po novinama koji je optužio Veliku Britaniju da pomaže SSSR suprotstavljajući se arapskom nacionalizmu te želi potpunu nezavisnost zemlje i kraj britanske okupacije Sueza.¹³² On je tada bio generalni sekretar Revolucionarnog vijeća.

Kako bi dodatno učvrstili još mladi egipatski režim, 18. lipnja 1953. Egipat je proglašen republikom čiji je predsjednik i premijer bio Nagib, a potpredsjednik ministarskog savjeta te ministar unutarnjih poslova Naser. Za vrhovnog komandanta egipatskih oružanih snaga postavljen je još jedan član Slobodnih oficira, Abdel Hakim Amer. Ministar vanjskih poslova bio je Mahmud Favzi, dok je za ministra za nacionalnu orijentaciju postavljen Saleh Salim.¹³³ Većina članova Slobodnih oficira je pronašla svoje mjesto u novoj vladi, dok je ostatak ministarskih fotelja ispunjeno civilima s tehnokratskom pozadinom.

Formiranjem republike ukinuta je ustavna monarhija protiv koje su ustali Slobodni oficiri, a čijom korupcijom, nepotizmom te pogodovanjem strancima također nije bio zadovoljan ni velik broj Egipćana. Sada se na vlasti nalazio mlad i odlučan režim s čvrstom namjerom da izbaci zadnje ostatke britanske kontrole iz Egipta, uredi kaotično političko okruženje te unaprijedi egipatsku ekonomiju koja je bila previše oslonjena samo na izvoz i obradu pamuka. Tek dolaskom Slobodnih

¹³⁰ Cook, 2011., 42.

¹³¹ Vjesnik, „Kairski pregovori sve bliže neuspjehu“, 23.3.1953., 3.

¹³² Vjesnik, „Egipat ne povlači svoj zahtjev“, 27.4.1953., 3.

¹³³ Vjesnik, „Konsolidacija novog režima u Egiptu“, 20.6.1953., 1.

oficira, njihovom revolucijom i reformama, egipatska nezavisnost proklamirana 1922. godine te naknadno još uređena ugovorom iz 1936. godine je tek sada postala upravo to, nezavisnost. Jedini preostali problem je bila daljnja britanska prisutnost na Suez, no oko toga su se vodili pregovori koje će biti uskoro završeni.

U vrijeme kada je Egipat doživio oficirsku revoluciju te postao republikom, Tunis vodi diplomatsku borbu protiv Francuske u pokušaju dobivanja nezavisnosti koja će završiti 1956. godine, upravo kada će se Egipat na čelu sa svojom najvažnijom ličnosti toga doba suočiti sa najvećim izazovom svojoj mladoj nezavisnosti, Sueskom krizom.

4. Uspon diktatora na vlast

Nakon što su se pedesetih godina i Egipat i Tunis praktično izvukli iz kandža kolonijalne vlasti Velike Britanije i Francuske te krenuli na put etabliranja sebe kao modernih i nezavisnih zemalja u svijetu, svi uvjeti za razvoj demokratski utemeljenog društva su postojali. I jedna i druga zemlja su imale bogatu povijest političkog života koji se razvijao i tokom kolonijalne uprave. Velik broj stranaka je funkcionirao već duži niz godina, provodili su se izbori te je vlast u obje zemlje najavljivala formiranje ustavnog poretka u zemlji, pa čak i vojni režim u Egiptu koji je na vlast došao nakon oficirske revolucije 1952. godine. Ipak, krajem pedesetih, na čelu i jedne i druge zemlje će biti autoritaran režim pod kojim će demokratski način života biti samo iluzija, a sve odluke će se formirati na vrhu te provoditi kroz jednu stranku koja će okupirati cjelokupnu političku arenu zemalja te će funkcionirati kao produžetak gotovo apsolutne vlasti dviju vodećih ličnosti u obje države. U Egiptu će to biti Naser koji je bio idejni začetnik i vođa oficirske revolucije, no koji se do 1954. godine najčešće zadržavao u pozadini političkog i javnog života zemlje. U Tunisu je tu ulogu preuzeo Habib Burgiba koji se već do dobivanja nezavisnosti etablirao kao vodeća politička ličnost zemlje kroz svoju ulogu u pregovorima sa Francuskom.

4.1. Habib Burgiba

Ulogu Habiba Burgibe u tuniskoj borbi za nezavisnost nije potrebno ponovno naglašavati. On je bio jedan od najvažnijih kanala u razgovorima između francuske i tuniske vlade, formirao je političko mišljenje i stavove najjače tuniske nacionalističke stranke, Neo Destoura te se u tuniskom narodu isprofilirao kao barjaktar tuniske nacionalne borbe. Nezavisnost Tunisa se ne može smjestiti odvojeno od Burgibe stoga nije čudno da se on našao u središtu formiranja postkolonijalnog Tunisa.

Odmah po ukidanju protektorata pokrenuta je velika kampanja pred prve, slobodne tuniske izbore za zakonodavno tijelo, odnosno Narodnu skupštinu. Najjači kandidat je bio novoosnovani Nacionalni front kojega su sastavili Neo Destour, predstavnici seljaka, trgovaca i nezavisnih stranaka. Predstavnici lista Nacionalnog fronta su bili Habib Burgiba, vođe sindikata, članovi Nacionalnog komiteta Neo Destoura te članovi sadašnje tuniske vlade. Ostale veće političke grupe su bojkotirale izbore.¹³⁴ Nošen nacionalističkim zanosom poslije napokon ostvarene nezavisnosti, odaziv tuniskog naroda na izbore je bio vrlo velik. Čak 83,5 posto stanovništva je izašlo na njih, a

¹³⁴ Vjesnik, „Kampanja za prve tuniske izbore“, 25.3.1956., 3.

velika većina je glasala upravo za Nacionalni front koji je tako osvojio svih 98 mjesta u Narodnoj skupštini.¹³⁵

Nakon što je njegov Nacionalni front osvojio sva mjesta u Narodnoj skupštini, Habib Burgiba, kao njen predsjednik, je 9.travnja sazvao prvo zasjedanje tuniske ustavotvorne skupštine na kojem je vlada Tahar ben Amara podnijela ostavku. Mandat za sastavljanje nove vlade tuniski beg Ben Jusuf dao je upravo Burgibi što je označio velik uspjeh kako njega tako i njegove stranke Neo Destour koja je već bila vodeći faktor u Narodnoj skupštini. Vlada koju je sastavio Burgiba su većinom činili članovi Neo Destoura s njim kao predsjednikom vlade, ministrom vanjskih poslova te obrane.¹³⁶

Makar se Tunis tada još uvijek nalazio u periodu prijelaznog režima ustavne monarhije koji je trebao pripremiti zemlju za referendum o proglašenju republičkog uređenja, Burgiba i Neo Destour su preuzeli sva vodeća mjesta u zemlji i praktički si počeli osiguravati tu premoć i nakon referenduma. U središtu i na čelu takvog Tunisa je bio Burgiba koji je oduvijek priželjkivao tu poziciju te nije imao namjeru dopustiti bilo kakvu snažniju konkurenciju. Naravno da je takav rasplet razljutio tunisku opoziciju što je kulminiralo pokušajem atentata na Burgibu 20. svibnja. Njega je naredio šef tuniske nacionalne stranke Meki ben Azok koji je pristupio opozicijskoj grupi Salaha ben Jusefa.¹³⁷

Bez obzira na to što je Burgiba bio vođa uspješno okončanih pregovora za nezavisnost te potom na čelu tuniske vlade u prijelaznom periodu, kako bi učvrstio vlast potrebno je bilo riješiti problem još uvijek prisutnih francuskih trupa u određenim područjima Tunisa.

Stav Habiba Burgibe prema Francuskoj nakon nezavisnosti se nije promijenio te ga je on često naglašavao na svojim brojnim govorima: „Nastaviti svoj put prema potpunoj nezavisnosti težeći istovremeno stvaranju prijateljskih odnosa sa Francuskom.“¹³⁸ No tuniski narod, kao i egipatski u slučaju britanskih trupa na Suez, je o tome imao oprečno mišljenje. Prisutnost francuske vojske u svojim garnizonima u Tunisu, osobito u Bizerti, veoma je smetao stanovništvo koje je smatralo da je time narušen tuniski suverenitet. Taj stav su dodatno pooštrili incidenti na tunisko-alžirskoj granici gdje je francuska vojska u sukobima sa alžirskim pobunjenicima često prelazila granicu i napadala tuniska sela. U jeku tih sukoba dopisnik Vjesnika, G. Paolini je kroz razgovor sa Tunižanima dobro opisao atmosferu unutar tuniskog stanovništva, a koju je odlično sumirao jedan od njegovih sugovornika, Ahmed Magdi: „Znaš do čega će osim ostaloga dovesti ovi

¹³⁵ Vjesnik, „Rezultati tuniskih izbora“, 27.3.1956., 3.

¹³⁶ Vjesnik, „Habib Burgiba sastavio novu vladu“, 16.4.1956., 1.

¹³⁷ Vjesnik, „Atentat na Burgibu“, 21.5.1956., 3.

¹³⁸ Vjesnik, „Tuniski diplomati u inozemstvu“, 28.5.1956., 3.

najnoviji francuski postupci? Sve više ćeš čuti *Jaija Salah!* i sve manje *Jaija Burgiba!*. Jer raspoloženje omladine, radnika i liberalne inteligencije sve više se okreće u prilog oštrije politike, tj. oštrijeg odgovora Parizu, i ako Burgiba to ne uzme u obzir, ubrzo će se naći na znatno oslabljenim pozicijama.“¹³⁹

Tu promjenu raspoloženja u tuniskom narodu je uočio i sam Burgiba te kao vrsni taktičar i političar kakav je bio, odlučio je ponovno preuzeti i iskoristiti u svoje ime još jednu od političkih ideja svog najvećeg protivnika, Salaha ben Jusefa koji se nalazio tada u Libiji te protiv kojega je vođen sudski proces. Početkom ožujka 1957. godine Burgiba je i javno zatražio povlačenje svih francuskih trupa sa područja Tunisa zaprijetivši Francuzima prekidanje pregovora o zajedničkoj obrani u slučaju odbijanja tog zahtjeva.¹⁴⁰ Tim potezom je smirio određeni dio tuniskog stanovništva, ali i pridobio povjerenje Nacionalnog vijeća Neo Destoura koje ga je podržalo u provođenju takve politike.

Na francusko odbijanje povlačenja te ukidanje ekonomske pomoći Tunis je zaprijetio obraćanjem UN-u, ukinuo francusko-tunisku carinsku uniju, ubrzao proširenje nadležnosti tuniskih sudova na cijelo područje Tunisa te je Ustavotvorna skupština 25.srpnja 1957. godine Tunis proglasila republikom. Za prvog predsjednika je izabran Habib Burgiba, begu su ukinute sve privilegije, a nakon ostavke vlade za sljedećeg predsjednika vlade je izabran također Habib Burgiba.¹⁴¹

Prilagođavajući ponovno svoju politiku, Habib Burgiba je opet ojačao svoju poziciju. Sa svojim položajem predsjednika republike i predsjednika vlade te podrškom svoje stranke Neo Destour koja je osvojila sva mjesta na izborima za Narodnu skupštinu te općinskim izborima, Burgiba je u potpunosti postao apsolutni vođa nezavisnog Tunisa. 1. lipnja 1959. godine donijet je novi ustav koji je potvrdio republiku, arapski jezik je postao jedini službeni jezik te je uveden predsjednički oblik vlasti. Predsjednik je bio na čelu izvršne vlasti, a bira se na period od pet godina te se ne može izabrati više od tri puta zaredom. Vlada buduće republike će biti odgovorna predsjedniku, a ne zakonodavstvu.¹⁴² Prvi izbori za parlament i predsjednika pod tim novim ustavom su provedeni osmog studenog iste godine. Neo Destour je raspodijelila svoje kandidate po zemlji bez neke velike kampanje jer na izborima nije ni imala konkurenciju. U samo 3 kotara su se pojavili protukandidati iz redova Komunističke partije Tunisa koja je tu djelovala legalno jer ju je država tolerirala. Ipak ona nije predstavljala ozbiljnog protivnika te je njen utjecaj bio praktički

¹³⁹ Vjesnik, „Razgovor dopisnika Vjesnika sa Tunižanima“, 29.11.1956., 3.

¹⁴⁰ Vjesnik, Burgiba zatražio povlačenje francuskih trupa“, 17.3.1957., 3.

¹⁴¹ Vjesnik, „Tunis proglašen republikom“, 26.7.1957., 1.

¹⁴² Long & Reich, 2005., 464.

nepostojeći pošto se nije uspjela nametnuti tokom kolonijalne borbe kada je djelovala više kao ogranak Komunističke partije Francuske. Na tim izborima na koje je izašlo do 90 posto birača je za predsjednika izabran Habib Burgiba, pošto nije imao ni protukandidata, sa 91 posto glasova. Stranka Neo Destour je osvojila svih 90 mjesta u parlamentu te su tako do 1959. godine Burgiba i Neo Destour sudbinu Tunisa neizbrisivo vezali uz vlastitu.¹⁴³

4.2. Abdel Gamal Naser

Do prije oficirske revolucije, Gamal abdel Naser je bio relativno slabo poznata ličnost u javnom životu Egipćana. Za većinu njih, Naser je bio jedan od rijetkih sposobnih egipatskih časnika koji se proslavio snažnim otporom tokom rata sa Izraelom te jedan od glasnijih kritičara egipatske monarhije. Iako najvažniji osnivač te prvi među jednakima u skupini Slobodnih oficira, iz već navedenih razloga, za njihovog vođu je postavljen general Nagib. Naser se je držao u pozadini te je zajedno sa ostalim Slobodnim oficirima prepustio Nagibu da polako preuzme skoro svu vlast u zemlji.

Slobodni oficiri su se nadali da će se general Nagib, shvativši da njegov uspon na vlast proizlazi iz veza sa njima, ponašati sukladno njihovim željama i političkim idejama. Nisu računali na njegovu naglu popularnost u narodu koji je njega smatrao nosiocem pokreta koji je zbacio kralja i koji će otjerati Britance iz Egipta. Nagib je tu popularnost i zaslužio provevši agrarnu reformu, prisilivši stranke, pa i Wafd na pokornost, punjenjem državne blagajne, uvođenjem ravnoteže u plaćama i nadnicama, novim ustavom i republikom. Osim s Nagibovom popularnošću i sve samostalnijim djelovanjem, Slobodni oficiri su se morali suočiti i s Wafdom, Muslimanskim bratstvom te ljevičarima koji su svi politički agitirali protiv njih. Čak i u vojsci, u ime koje su svrgnuli kralja, postojale su podjele u kojima su Slobodni oficiri bili manjina. Sve to je opasno prijetilo slabljenjem njihova režima te su Naser i ostatak grupe Slobodnih oficira bili primorani djelovati kako bi učvrstili svoj režim.¹⁴⁴

Naser je odlučio djelovati u veljači 1954. godine kada je naglo objavljena ostavka generala Nagiba na sve položaje. Mjesto predsjednika republike je preuzeo sam Naser, a ostatak Nagibovih funkcija je preuzelo Revolucionarno vijeće.¹⁴⁵ Ipak, taj potez je bio prerano proveden jer Naser tada

¹⁴³ Vjesnik, „Tunis: Prvi izbori za prvi parlament“, 10.11.1959., 3.

¹⁴⁴ Cook, 2011., 54.

¹⁴⁵ Vjesnik, „General Nagib podnio ostavku na sve položaje“, 26.2.1954., 1.

nije imao nikakvu široku podršku, a vojni oficiri koji nisu bili članovi pokreta Slobodnih oficira su na mjestu predsjednika Revolucionarnog vijeća vidjeli samo Nagiba. Pod pritiscima stranaka, javnosti i vojske, Naser se je povukao te je Nagib nakon samo par dana vraćen na sve svoje funkcije.¹⁴⁶ Poučeni tim iskustvom, Slobodni oficiri su se odlučili na jačanje svojih pozicija prije bilo kakvog drugog poteza.

Kako njegova pozicija ne bi potpuno oslabila nakon neuspješnog smjenjivanja Nagiba sa vlasti, Naser je brzo reagirao. Iz zatvora su pušteni svi politički zatvorenici osim komunista te su najavljeni izbori za parlament koji će završiti nacrt novog ustava te ukinuti opsadno stanje.¹⁴⁷ U namjeri da podvrgne vojsku pod svoj utjecaj, Naser i ostali slobodni oficiri su održali sučeljavanje između sebe i Nagiba u klubu oficira. Naser je pobijedio i tako pridobio privrženost i podršku većine egipatskih vojnih snaga, nešto što do sada nije imao.

Nakon zadobivanja vojne podrške, Naser je odlučio na stranu Slobodnih oficira pridobiti i egipatsku javnost. 20. travnja u Kairu je podmetnuto šest eksplozija, najvjerojatnije djelo agenata Slobodnih oficira kako bi potaknuli atmosferu nestabilnosti u Egiptu. Na to je Revolucionarno vijeće, pod Naserovim utjecajem, odlučilo ukinuti zabranu političkih stranaka i dozvoliti im slobodno djelovanje. Točno kako je Naser i predvidio, stranke su ubrzo nastavile sa svojim korumpiranim političkim praksama što je rezultiralo pokretanjem generalnog štrajka od strane prorežimskih sindikata. Dva dana su trajale demonstracije i protudemonstracije te sukobljavanja na ulicama Kaira, tako dugo dok Slobodni oficiri nisu odlučili reagirati, zaustaviti nered i proglasiti red nakon nasilnih nemira koje su ustvari sami potaknuli. Potez je dočekan s velikom podrškom naroda čime su oficiri zadobili još veći komad nužno potrebne podrške.¹⁴⁸

Revolucionarno vijeće se tada osjetilo dovoljno snažnim da opozove ponovno uspostavljanje političkih stranaka, raspisivanje izbora i saziv ustavotvorne skupštine. Nagib se nije uspio oduprijeti političkoj ofenzivi Slobodnih oficira te je, iscrpljen od stresa konstantne političke borbe, hospitaliziran u bolnicu gdje će s vremenom prestati biti ikakav politički faktor u Egiptu do formalnog smjenjivanja sa svih funkcija u studenom 1954. godine. Njegove dužnosti je privremeno preuzeo Naser, a i sami sindikati su prijetili ponovnim štrajkom ako ne dođe do Nagibovog smjenjivanja. Od vremena njegove hospitalizacije Nagib je potpuno bio maknut iz javnog života, mediji su odbijali objavljivati njegove izjave, a zadnji put je njegov govor bio objavljen 22. srpnja povodom godišnjice egipatske revolucije.¹⁴⁹ Vijest o njegovoj smjeni je mirno primljena u narodu

¹⁴⁶ Cook, 2011., 56.

¹⁴⁷ Vjesnik, „Egipat ponovno uvodi parlamentarno uređenje“, 7.3.1954., 3.

¹⁴⁸ Cook, 2011., 57.

¹⁴⁹ Vjesnik, „Nagib smjenjen sa svih funkcija“, 15.11.1954., 1.

čija je odanost već neko vrijeme pripadala Naseru. Sam Nagib je odveden u svoju privremenu rezidenciju u vili Zeinab al Nahas, supruge bivšeg premijera i lidera Waafda, Mustafe al Nahasa.¹⁵⁰ Kako bi se u potpunosti riješio Nagiba, Naser je namjeravao izvesti Nagiba pred sud pod optužbom planiranja atentata na njega, no takve sudbine su ga spasili Sudanci. Nagib je bio rodom Sudanac zbog čega su pokrenute velike demonstracije u Sudanu gdje su mu bili zahvalni na sudjelovanju u pregovoru sa Britancima 1953. godine, a i njegovom interniranju se protivila Nacionalna unionistička stranka, većinska stranka u sudanskom parlamentu. Naser je morao odustati od suđenja Nagibu zbog svoje teze o jedinstvu nilske doline te zadržavanju dobrih odnosa sa Nacionalnom unionističkom strankom koja je bila za uniju s Egiptom za razliku od sudanske stranke *Al Uma* koja se borila za nezavisnost.¹⁵¹ Na taj način je sa vlasti maknut general Nagib, a Naseru su bila širom otvorena vrata prema uspostavljanju čvrstog autoritarnog režima u Egiptu kojem će na čelu biti samo on.

U međuvremenu je Naser riješio i pitanje britanske prisutnosti na Suez potpisavši 20. listopada sporazum sa britanskim ministrom Anthony Nuttingom. Evakuacija Sueza će trajati 20 mjeseci do 15. svibnja 1956. Postojeća vojna postrojenja i baze prelaze periodično pod upravu egipatske vojske. Postrojenja koja će se predati u drugom periodu će održavati 1200 britanskih tehničara, a ona iz trećeg perioda se neće koristiti osim u slučaju nove britanske okupacije koja je dopuštena jedino u slučaju prijetnje miru na Srednjem Istoku. Tim sporazumom je istekao ugovor iz 1936. godine, uvedena je sloboda plovidbe kanalom, a dio o ponovnoj okupaciji je poništio planove o stvaranju obrambene organizacije za Srednji Istok na kojoj su velike sile do tada inzistirale.¹⁵²

Kombinacija neuspjelog atentata Mahmud Abdel Latifa na njega koji mu je preko noći donio karizmu hrabrog i voljenog sina Egipta sa sve glasnijom retorikom u Naserovim govorima gdje je on obećavao socijalnu pravdu, gospodarski razvoj i gradnju Egipta u regionalnu silu mu je dodatno osigurala poziciju unutar političkog sustava. Karizma i moć koju je Naser sagradio nakon sukoba sa Nagibom mu je omogućila da postane neosporan vođa Egipta, a kasnije i cijelog arapskog svijeta.

¹⁵⁰ Vjesnik, „Nagiba će možda izvesti pred sud“, 16.11.1954., 1.

¹⁵¹ Vjesnik, „Sporazum Nasera i Sudanaca o Nagibu“, 23.11.1954., 1.

¹⁵² Vjesnik, „Potpisan sporazum o evakuaciji Sueza“, 21.10.1954., 1.

5. Autoritarni režimi

Politički sustavi koje su pedesetih izgradili Burgiba i Naser, a koji će u ponešto izmjenjenom obliku preživjeti sve do 21. stoljeća nisu bili demokratski, iako su i jedan i drugi često naglašavali kako im je to namjera. Postojao je privid demokratskog načina života, no on je u stvarnosti bio veoma ograničen. Iako se može izvući zaključak kako je onda takav način upravljanja zemljom bio totalitaran, nedostaju brojni elementi totalitarnog sustava potrebni kako bi Tunis i Egipat uključili među njih. Obje zemlje su nakon duge i uspješne borbe za nezavisnost u vrlo kratkom roku postali izraziti autoritarni režimi na čijim temeljima će kasnije temeljiti svoju vlast Ben Ali u Tunisu te Hosni Mubarak u Egiptu sve do njihova zbacivanja sa vlasti tokom Arapske revolucije 2011. godine.

Juan J. Linz je definirao autoritarne sustave kroz tri obilježja po kojima se oni razlikuju između demokratskih i totalitarnih sustava između kojih se nalaze. Prvo, u autoritarnim sustavima je politički pluralizam ograničen nasuprot načelno neograničenom pluralizmu u demokracijama i monizmu u totalitarnoj vladavini.¹⁵³ Naime, režime u Tunisu i Egiptu karakterizirat će praktično jednostranačje. U Egiptu će to biti ostvareno stvaranjem Nacionalne Unije koja je trebala biti jedinstvena stranka svih Egipćana u kojoj će se ujediniti predstavnici svih slojeva i političkih mišljenja u zemlji, no nju su ipak na kraju činili samo članovi vladajuće strukture. Sve ostale političke stranke su zabranjene, a na čelu Unije je stajao sam Naser koji je bio i samostalni šef države. U slučaju Tunisa nije postojala zabrana političkih stranaka, no u praksi jedina relevantna stranka je bila Neo Destour koja je okupirala sav politički život zemlje i držala monopol na političku vlast.

Drugo, oni se ne legitimiraju svjetonazorom koji obuhvaća sva područja života, kao totalitarni sustavi, nego posezanjem za pojedinim vrijednostima i *mentalitetima*, kao što su patriotizam, nacionalizam, unutarnja i vanjska „nacionalna sigurnost“ ili društveno ekonomska modernizacija.¹⁵⁴ Upravo navedene vrijednosti su činile val na kojemu su i Burgiba i Naser preplavili sve svoje moguće konkurente i stvorili masovnu podršku koja im je i omogućila da zgrabe svu moć u zemlji, stvore za sebe karizmu najvećih boraca za svoje zemlje te se etabliraju kao neprikosnoveni šefovi država.

¹⁵³ Merkel, 2011., 29.

¹⁵⁴ Isto

Treće, politička je participacija ograničena, a društvo demobilizirano (osim u početnoj fazi autoritarne vladavine); nasuprot tome, totalitarne sustave obilježuje trajna, odozgo iscenirana, kontrolirana i ritualizirana mobilizacija.¹⁵⁵ Ograničenost političke participacije je također karakteristika oba režima. U Tunisu su politička prava bila gotovo zabranjena svima koji su imali ikakve veze sa prijašnjom kolonijalnom upravom te osobama čiji su stavovi bili suprotni smjernicama izdavanima sa vrha političkog vodstva, dok je u Egiptu to također bio slučaj uz dodatak u određenom razdoblju vojnih lica te žena.

U svojoj knjizi *Transformacija političkih sustava*, Wolfgang Merkel je predložio deset temeljnih tipova autoritarne vladavine u dvadesetom stoljeću, a Tunis i Egipat spadaju u njegov *modernizacijski autoritarni režim* koji se u postkolonijalnoj Africi pedesetih i šezdesetih godina pojavio kao režim vođa ili jednostranački režim. U njima su poslijekolonijalna državna vodstva, koja su često potjecala iz oslobodilačkih pokreta, često vjerovala da se autoritarnim modernizacijskim režimom mogu potaknuti zakašnjeli procesi stvaranja nacije ili društveno-ekonomske modernizacije, a na čelu su često bile ličnosti karizmatičkih vođa, što su Burgiba i Naser definitivno bili.¹⁵⁶

5.1. Tunis

Habib Burgiba i Neo Destour su se tokom pedesetih, nakon dobivanja nezavisnosti i učvršćivanja vodeće pozicije u zemlji, orijentirali na ubrzanje modernizacije Tunisa te gospodarski, ekonomski i kulturni razvoj zemlje. Na tom putu su pokušavali istodobno balansirati arapsku i muslimansku baštinu Tunisa sa mediteranskim odnosno zapadnjačkim utjecajima koji su se nalazili duboko ukorijenjeni u idejama i stavovima Habiba Burgibe te tuniske obrazovane elite koja je sudjelovala u upravljanju zemljom. Tako je Tunis gurnut u proces arabizacije zajedno sa gradnjom multikulturalnog (arapsko-islamskog i francusko-europskog) društva što je Tunis više približilo Europi nego panarabizmu koji će se razviti u Egiptu.

Kako bi u tome uspio, Burgibin režim je velik naglasak stavio na ulogu svakog građana zemlje u promicanju nacionalnog razvoja što se očitovalo u snažnom razvoju obrazovanja, ali i socijalnoj mobilizaciji koja je provedena kroz kanale i institucije stranke Neo Destour. To je sam Burgiba nazvao psihološkom revolucijom kroz koju se svakog Tunižana trebalo pretvoriti u dobrog

¹⁵⁵ Merkel, 2011., 30.

¹⁵⁶ Isto., 34.

građanina, sposobnog za inicijativu, željnog učenja i suradnje kako bi se pobijedila nerazvijenost zemlje preostala nakon francuske kolonijalne uprave.¹⁵⁷

Iako je u pedesetim godinama režim vjerovao u obrazovanje svakog građanina kako bi mogao sudjelovati u vlasti, Burgiba je psihološku revoluciju vidio kao dugotrajan proces te je smatrao da za to vrijeme sposobna elita na vlasti, odnosno on i Neo Destour, moraju čvrsto držati vodstvo i kontrolu nad državom kako bi ju usmjeravali u pravom smjeru. U takvom načinu vođenja zemlje se očituje autoritarnost u Burgibinim postupcima. Makar se on ponajviše usmjeravao na razvoj zemlje nego na vlastiti napredak, konzultirao u vezi važnijih političkih pitanja, dozvolio razmjenu ideja te čak i rehabilitirao neke ranije političke protivnike ukoliko su htjeli sudjelovati s njim u stranci, Burgiba je svoju vlast često iskorištavao kako bi pokopao bilo kakvu ozbiljniju opoziciju, stvorio je centralizirano političko okružje te je njegov glas uvijek imao onu najvažniju i presudnu važnost.

Reforme koje je tuniski režim provodio bile su mahom usmjerene na razvoj osobnih i građanskih prava te ekonomski razvoj zemlje. Kao jedan od pionira u tom području među arapskim zemljama, Burgiba je 1956. godine donio niz zakona o izjednačavanju prava muškaraca i žena koji su promovirali žensku emancipaciju. Zabranjena je poligamija, ukinuto je pravo muškarca da otjera ženu kad god hoće, za ženidbu je bio potreban obostrani pristanak, rastava braka se mogla dobiti jedino sudskim putem, žene su dobile biračko pravo i pravo da budu izabrane u općinska vijeća te je veći broj žena bio zaposlen u obrazovanju. Osnovana je čak i Nacionalna unija tuniskih žena sa predsjednicom Radhijom Naddad.¹⁵⁸

Zbog svog vjerovanja u liberalniju interpretaciju Kurana, Burgiba je Tunis pretvorio u jednu od najliberalnijih zemalja na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi. Režim je čak i 1956. i 1957. godine nacionalizirao zemlje u vlasništvu muslimanskih vjerskih vođa tvrdeći da ih vjerski vođe nisu racionalno iskorištavali. Te zemlje je kasnije Neo Destour iskoristio kao poklone u svrhu političkog pokroviteljstva.¹⁵⁹

1958. godine režim je uveo dvojezični obrazovni sustav u kojem je ipak veći naglasak bio na korištenju arapskog, ali je od trećeg razreda francuski jezik bio jezik predavanja u velikom broju predmeta te je i Tunisko sveučilište imalo većinu kolegija na francuskom jeziku. Na obrazovanje se trošilo čak do trideset posto državnog budžeta. Napredak je bio očit jer je do kraja desetljeća

¹⁵⁷ Long & Reich, 2005., 476.

¹⁵⁸ Vjesnik, „Žene sa velom i bez njega“, 31.8.1958., 5.

¹⁵⁹ Long & Reich, 2005., 477.

pismenost porasla sa 15 posto na 40 posto stanovništva, dok je Tunis bio treća zemlja među arapskim državama po postotku djece koja pohađa školu.¹⁶⁰

5.1.1. Organizacija Neo Destoura

Neo Destour je bila vrlo djelotvorna organizacija za provođenje širokih socijalnih promjena te stvaranje lojalnosti političkom sistemu te podrške reformama stranke. Kroz svoje manje profesionalne i lokalne jedinice, Neo Destour se uvukao gotovo u svaki aspekt života Tunizana.

Do 1958. godine Neo Destour je bio organiziran prema modelu masivnih stranaka francuske ljevice. Sastojao se od manjih lokalnih odbora koji su slobodno izabrani na lokalnom nivou, a koje je nadgledao savez kojega su odbori svake godine međusobno izabirali. Na čelu stranke je bio Nacionalni kongres. Kasnije te godine savezi su zamijenjeni sa manjim brojem pokrajinskih ureda na čelu sa povjerenicima koje je postavljao Politički biro Neo Destoura. Ti povjerenici nisu bili podložni kritikama odbora te umjesto da predstavljaju odbore, oni su upravljali njima.¹⁶¹ Na taj način je režim dopuštao rasprave i razmjene ideja na lokalnom nivou, ali ih je kontrolirao preko tih povjerenika.

Odbori su se sastajali jednom u 3 mjeseca, a svaki Tunizanin je mogao biti član odbora ukoliko nije bio pripadnik neke druge stranke, ako je poštovao principe Neo Destoura te izvršavao njene odluke.¹⁶² Na čelu odbora je bilo osam do dvanaest članova koji su se birali jednom godišnje, a prethodno je njihovu kandidaturu morao odobriti Politički biro. Politički biro je također mogao maknuti vodstvo odbora ukoliko nisu poštivali stranački statut. Članovi odbora su najčešće bili micani ukoliko im je rad bio onemogućen unutarnjim neprilikama (često sukobima između lokalnih obitelji) ili zbog svoje neaktivnosti. Nakon reorganizacije 1958. godine, broj odbora je smanjen na 1000, približno jedan na svaki *cheikhat*, najnižu tunisku administrativnu jedinicu.¹⁶³ Iako su odbori bili stranačke strukture, oni su bili u bliskom doticaju sa državnom upravom. Mnoga općinska vijeća su bila sastavljena od članova odbora, a na mjesto *cheikha* je često bio postavljan bivši predsjednik odbora. Administrativna vlast je održavala bliske odnose sa odborima čija potpora je bila vrlo bitna u provođenju državnih projekata. Na sastancima odbora se nije raspravljalo o nacionalnim problemima već o lokalnim. Stranački stavovi o državnim i vanjsko-političkim

¹⁶⁰ Long & Reich, 2005., 477.

¹⁶¹ Moore, 1962., 466.

¹⁶² Isto, 468.

¹⁶³ Isto, 470.

stvarima su im prenošeni na sastancima, a članovi odbora su se bez ikakve mogućnosti kritike morali složiti sa njima. Odbori su bili mjesta socijalne mobilizacije te edukacije masa, a ne mjesta rasprava o državnim pitanjima.¹⁶⁴

Pokrajinski uredi na čelu sa povjerenicima su nadgledali lokalne odbore te su praktički bili izvršne ruke Političkog biroa. Na ljestvici političke moći, povjerenici su se nalazili na drugom mjestu odmah ispod gradonačelnika kojemu su prenosili zahtjeve odbora te su određivali prioritete u dodjeljivanju škola, javnih radova i pokroviteljstva. Zbog takvog oblika paralelnih struktura vlasti i stranke, često su znali izbijati razdori i svađe između povjerenika i gradonačelnika. Pokrajinski uredi su se sastajali jednom u dva mjeseca. Za razliku od odbora, na njihovim sastancima se raspravljalo i o državnim problemima te su bile moguće kritike na račun Političkog biroa. Pokrajinski ured je bio poveznica između odbora i Političkog biroa te odbora i vladajućih autoriteta. Povjerenikova uloga je bila davati odborima lekcije o političkoj odgovornosti, objašnjavati im zašto im neki zahtjevi nisu bili ispunjeni te stimulirati rasprave među njima.¹⁶⁵

Politički biro je bio najviši izvršni organ Neo Destoura te se birao na stranačkom Kongresu. Zajedno sa izvršnom vlasti, Biro je imao i savjetodavnu funkciju zajedno sa Nacionalnim Kongresom koji se ipak jako rijetko sastajao. Iako je bio biran aklamacijom, Burgiba nije bio samo prvi među jednakima u Političkom birou već je pametno manipulirao izborima za članove Biroa kako mu ni jedan njegov član ne bi bio potencijalni rival ili očit nasljednik. U praksi je Politički biro bio samo još jedan od Burgibinih savjetodavnih organa. Sastajao je često, jednom tjedno, a njegovi sastanci su bili tajni i neformalni, održavajući se najčešće u Burgibinoj kući. Raspravljalo se o svim političkim problemima. Osim Burgibe, Politički ured se sastojao od još pet ministara, guvernera centralne banke, tri ambasadora, predsjednika Narodne skupštine, dvojice sindikalnih vođa te direktora Političkog biroa.¹⁶⁶

Neo Destour kao organizacija ipak ne donosi važne odluke za državne organe po vlastitoj volji. Kao i na lokalnoj razini, stranka i vlada koegzistiraju, a nijedan nije dominantan centar moći. Mnoge odluke mogu zaobići rutinski administraciju, ali dalekosežne promjene u politici stranke obično trebaju neku vrstu retroaktivne političke podrške ili inicijativu viših tijela, odnosno Burgibe. Birokracija Političkog ureda se sastoji od tri središnja sustava: Organizacije za mlade, Organizacije za socijalni preporod te Organizacije za orijentaciju. Prva je imala za cilj političku edukaciju i formiranje novih lojalnih militanata koji su sastavljali tunisku policijsku snagu i Nacionalnu gardu. Organizacija za socijalni preporod je imala zadatak nadgledanje projekata u odborima, rad

¹⁶⁴ Moore, 1962., 471.

¹⁶⁵ Isto, 474.

¹⁶⁶ Isto, 476.

stranačkih animatora te mobilizaciju masa za potrebe uspjeha vladinih projekata. Organizacija za orijentaciju je objašnjavala nacionalnu politiku i Burgibine govore te je tako služila kao organizacija za propagandu.¹⁶⁷

Na kraju, glavni stranački autoritet, barem u teoriji, je bio Nacionalni kongres. On je bio sastavljen od članova odbora te je služio kao demonstracija nacionalne solidarnosti. Glasanja u Kongresu su obično završavala jednoglasno, a sam postupak biranja članova Političkog biroa je naglasio prestiž samog „Vođe“ koji se birao odvojeno od ostalih članova Biroa. Kongres je u svojoj prirodi bio demokratski jer je kandidata za Politički biro bilo više nego izbornih mjesta, pa rezultati nisu bili potpuno predvidljivi, dok su debate na sjednicama Kongresa bile dosta žive jer su svi, osim Burgibe, bili podložni pitanjima i kritikama. Iako donošenje odluka nije bilo demokratski, atmosfera u Kongresu je bila. Sve su odluke bile podvrgnute debati, iako su na kraju završavale jednoglasnim prihvatanjem. Makar je teoretski Kongres imao najveći autoritet, delegati su podržali svaku odluku sa Burgibinim blagoslovom.¹⁶⁸ Demokratska tradicija je postojala, iznenađenja su se događala, a i sam Burgiba je bio kritiziran kroz napade na njegove ministre, no tu sve staje kada se pogleda broj sjednica Nacionalnog Kongresa. On se sastao samo četiri puta u 27 godina (1934., 1937., 1955. i 1959.) što je definitivno bilo premalo za razvoj stvarne demokracije u Tunisu.

Neo Destour je održavao privid demokratskog načina odlučivanja u zemlji, ali se njen mehanizam ustvari pretvorio samo u instrument izvršavanja naredaba sa vrha države te održavanje političkog monopola eliminiranjem svih političkih centara nezavisnih od vlade i stranke. Osim Nacionalnog Kongresa koji se prerijetko sastajao, Neo Destour nije imao ni jedno drugo savjetodavno tijelo na kojem se moglo raspravljati o nacionalnim pitanjima i kritizirati Politički biro te Burgibu, a stranački vrh je mogao bez problema donositi sve važne odluke.

5.2. Egipat

Dok je u Tunisu Habib Burgiba za sobom imao snažan i već odlično razvijen aparat stranke Neo Destour čiji je on bio osnivač te mu je ona služila kao produžena ruka, Naser i Slobodni oficiri su takvu instituciju tek trebali stvoriti. Kako su političke stranke već bile dva puta zabranjene što je u egipatskom narodu bilo poprilično dobro prihvaćeno zbog stranačkih korupcijskih afera, one više

¹⁶⁷ Moore, 1962., 478.

¹⁶⁸ Isto, 479.

nisu predstavljale nikakvu konkurenciju vojnom režimu u procesu stvaranja političkog monopola u Egiptu. Jedina veća masovna organizacija koja je još uvijek smetala Naseru i oficirima je bilo Muslimansko bratstvo, a s njima će se oni vrlo brzo obračunati.

5.2.1. Sukob sa Muslimanskim bratstvom

Sukob Nasera i Muslimanskog bratstva je poprimio šire razmjere tokom i nakon potpisivanja sporazuma sa Britancima oko evakuacije britanskih trupa sa Sueza. Bratstvo taj sporazum nije priznavalo tako dugo dok ga ne ratificira slobodno izabrani egipatski parlament te su smatrali da je njime Naser samo produžio i preoblikovao dotadašnji sporazum iz 1936. godine.¹⁶⁹ Naser nikako nije mogao dopustiti takvo podcjenjivanje njihovih zasluga u nacionalističkoj borbi sa Britancima te je Revolucionarno vijeće pokrenulo opsežnu propagandnu kampanju protiv Bratstva u kojem su članovi Muslimanskog bratstva i njihov šef, Hasan el Hodeibi optuživani za stvaranje nestabilnosti unutar egipatskog društva kroz nasilje i nered te za veze sa komunistima, cionistima te Britancima od čega je ovo posljednje bilo daleko od istine. Bratstvo je bilo čvrsto antikomunističkog i antibritanskog karaktera, dok su osobito navodne veze s cionistima bile apsurdne uzevši u obzir prijašnje aktivnosti članova Bratstva protiv Izraela.¹⁷⁰

Ključni trenutak se dogodio 24. listopada 1954. godine za vrijeme masovnog okupljanja u Aleksandriji prilikom proslave potpisivanja sporazuma o Suez na kojem je sudjelovalo oko 200 000 ljudi. Za vrijeme Naserova govora pripadnik Muslimanskog bratstva Mahmud Abdel Latif je ispalio osam hitaca iz blizine u smjeru Gamala Abdela Nasera. Naser je prošao neokrznut te je nastavio govor uz neprestane izraze oduševljenja okupljenog mnoštva. Kao odgovor na neuspjeli atentat 500 demonstranata je zapalilo sjedište Muslimanskog bratstva u Kairu. Egiptom se proširio val nezadovoljstva usmjeren prema islamistima što je Revolucionarno vijeće iskoristilo kako bi raspustilo njihovu organizaciju.¹⁷¹ Svi rukovodioci Bratstva su uhićeni te izvedeni pred novoformljeni Narodni sud kojim su predsjedali Salah Salim, Anwar Sadat te Hussein Shaf'ei te je uhićeno još dodatnih 2000 članova Muslimanskog bratstva.¹⁷² Svi rukovodioci osim Hodibija su osuđeni na smrtnu kaznu dok su ostali članovi razmješteni po zatvorima diljem Egipta. Članovi

¹⁶⁹ Vjesnik, „Muslimanska braća ne priznaju sporazum o Suez“, 31.7.1954., 3.

¹⁷⁰ Cook, 2011., 60.

¹⁷¹ Vjesnik, „Zapaljeno sjedište Muslimanske braće“, 28.10.1954., 3.

¹⁷² Cook, 2011., 61.

Bratstva koji su izbjegli taj progon su živjeli u bijegu čime je ta organizacija barem privremeno bačena na koljena i prestala biti čimbenik u egipatskoj politici.

Zanimljiva je činjenica kako je atentat na Namera 24. listopada završio neuspješno uzevši u obzir blizinu iz koje je pucano u njega i broj metaka koji je ispaljen. Ili je Latif bio toliko loš strijelac, pa se postavlja pitanje zašto je baš on izabran za atentatora ili je cijeli incident namješten u korist politike protiv Muslimanskog bratstva. Posljednja teorija nije toliko neuvjerljiva ako se prisjetimo načina na koji su Slobodni oficiri poticanjem javnih nereda u travnju 1954. godine zadobili široku javnu podršku te se riješili političkih stranaka. Bez obzira na to što je istina, Naser je ponovno uspio u svojoj namjeri i riješio se još jedne prepreke svojoj neograničenoj vlasti.

Muslimansko Bratstvo će se početi ponovno organizirati u manje ćelije kasnih pedesetih godina kada će veći broj članova Bratstva koji su bili pozicionirani niže u hijerarhiji organizacije biti pušteni iz zatvora. Oni će se početi okupljati oko Sajida Qutba koji je pokušao reorganizirati načela Muslimanskog bratstva oko potrebe za džihadom odnosno svetim ratom kao najvažnijim sredstvom za stvaranje savršenog muslimanskog društva. On je bio uhićen jer je propagirao nezakonitost svake autoritarne države koja nije prihvatila muslimanske vrijednosti. Na tim temeljima Muslimansko bratstvo će ipak preživjeti progon u pedesetima, no neće predstavljati nikakvu veću prijetnju Naserovom režimu.¹⁷³

5.2.2. Jednstranačje i potvrda Naserove prevlasti

Tokom tranzicijskog perioda u kojem je maknut Nagib u korist Namera velik broj egipatskih problema kao što je prisutnost britanskih trupa u Suezu je riješen te je Naser krenuo u formiranje novog sustava koji će konsolidirati vlast u njegovim rukama do kraja njegova života te postati temelj kasnijim režimima Anwara Sadata te Hosnija Mubarak.

Shvativši i sam da je vrijeme da se završi prijelazni period vlasti Revolucionarnog vijeća i uspostavi egipatski parlament, Naser je krenuo u kampanju koju je karakteriziralo naglašavanje principa i važnosti revolucije koja po njemu još traje te izrazita socijalna retorika. Ukinuo je cenzuru tiska za sve tekstove o pitanju državnog uređenja poslije završetka prijelaznog razdoblja te je pozvao sve građane da izraze svoje mišljenje o toj temi. Putovao je Egiptom i održavao brojne govore na kojima je pozivao na „uspostavljanje pravog demokratskog sistema koji neće dopustiti

¹⁷³ Naylor, 2009., 195.

strancima da se miješaju u domaće poslove, koji će uspostaviti socijalistički režim te voditi nezavisnu vanjsku politiku.“¹⁷⁴ Znajući kako je njegova popularnost uvelike oslonjena na zasluge revolucije iz 1952. godine, Naser je ponovno oživio rasprave u narodu o njoj. Revoluciju je ocijenio političkom jer je preuzela vlast u zemlji, ali i socijalnom jer je zasnovana na socijalnoj jednakosti i teži stvaranju socijalističke zajednice s vlašću većine nad manjinom čime je otvoreno iskazao svoje namjere o usmjeravanju Egipta u socijalizam što će označiti kraj egipatske revolucije. Pozivao je na novi, nacionalni parlament u kojem neće biti kapitalista i veleposjednika čija je korupcija toliko unazadila egipatski narod već će se on oslanjati na radnike i felahe. U vanjskoj politici Egipta najavio je traženje vlastitog puta s obzirom na specifične prilike egipatske zemlje i naroda u čemu se uzda u Božju pomoć, iako je upravo prijevo kraju sukob s najvećom islamističkom organizacijom u zemlji. Svoje govore je dodatno začinio brojnim parolama o svršetku britanske okupacije, uništenju korupcije, agrarnoj reformi, izgradnji industrije te podizanju poljoprivrede stvarajući tako pozitivnu atmosferu u narodu prije nego što krene u donošenje novog ustava kojim će privesti vojni režim kraju, a sebe pretvoriti u neprikosnovenog šefa države.¹⁷⁵

Taj novi ustav je proklamiran 16. siječnja 1956. godine na velikom mitingu u Kairu na kojem je sudjelovalo 250 000 ljudi, a plebiscit o njegovu prihvaćanju najavljen za 23. lipnja. Sudeći po velikom broju ljudi koji je sudjelovao na tom mitingu bilo je očito da je Naser uspio ujediniti egipatski narod oko sebe i njegovih političkih ideja te je mogao samouvjereno krenuti u kreiranje novog egipatskog političkog sistema koji će njemu odgovarati.

Novi ustav je uveo predsjednički sistem u kojem je zakonodavna vlast predana Narodnoj skupštini koja donosi zakone, ima nadzor nad izvršnom vlašću te se bira na mandat na pet godina. Predsjednik je ima pravo raspustiti, no ne dva puta iz istog razloga te poslije toga mora odmah raspisati izbore. On je šef države i šef izvršne vlasti. Mora biti Egipćanin iznad 35 godina te ne smije biti u srodstvu sa kraljevskom obitelji. Sudstvo je proglašeno nezavisnim. Dužnosti građana su da sudjeluju u javnom životu, predstojećem plebiscitu te surađuju sa uskoro osnovanom Nacionalnom Unijom. Egipat je službeno proglašen arapskom zemljom, a Egipćani arapskim narodom čime se naglašavalo jedinstvo s Arapima i panarabizam koji će biti važna stavka buduće Naserove vladavine. Službeni jezik države je arapski, službena vjera je islam, a naglašena je borba za socijalna prava, rast nacionalne ekonomije te ulogu žena u obitelji i društvu.¹⁷⁶ Na plebiscitu za prihvaćanje ustava koji je istodobno služio kao i izbori za predsjednika republike ustav je prihvaćen

¹⁷⁴ Vjesnik, „Naser: Egipat teži ka socijalizmu“, 21.5.1955., 1.

¹⁷⁵ Vjesnik, „Naserova ocjena revolucije“, 18.6.1955., 3.

¹⁷⁶ Vjesnik, „Novi egipatski ustav“, 17.1.1956., 1.

sa 99,8 posto glasova, dok je Naser izabran za predsjednika sa 99,9 posto glasova. Pravo glasa na tim izborima su imale i žene te su po prvi puta glasali i pripadnici egipatske armije.¹⁷⁷

Gamal Abdel Naser je nakon toga bio samo na korak do potpune prevlasti u Egiptu. Do toga ga je sprječavala tek odredba u ustavu kojom je nadzor na izvršnom vlasti dan Narodnoj skupštini za koju su izbori bili najavljeni 3. srpnja 1957. godine. Za nju će se moći kandidirati svaki pismeni građanin Egipta sa navršениh 30 godina, no kako bi se osigurao da mu svi kandidati odgovaraju Naser je najavio formiranje Nacionalne Unije. Ona će biti masovni politički pokret Egipta i jedina jedinstvena stranka u zemlji. Ona neće sudjelovati u izborima sa vlastitom listom kandidata, već će se njezina izborna aktivnost sastojati od raskrinkavanja kandidata poznatih po sklonosti korupciji i služenju imperijalističkim interesima u prošlosti.¹⁷⁸ Upravo u tome je ležalo sredstvo manipulacije izborima u kojima je nepodobni kandidat jednostavno mogao biti optužen za korupciju i tako maknut sa popisa. Bilo je to izvrsno rješenje koje je dopuštalo pojedinim egipatskim građanima, koji su već ionako bili odani Naseru, da sudjeluju u vlasti, a oni nepodobni budu maknuti pod optužbom za zločin čiji je i sam spomen u kontekstu neke osobe bio tada svojevrsno *grimizno slovo* egipatskog društva.

Tako je za 350 mjesta u Narodnoj skupštini Egipta sudjelovalo 1189 kandidata, sve pojedinci sa svojim gotovo individualnim političkim programima. Na izborima su mogle glasati te biti izabrane i žene (11 kandidatkinja je sudjelovalo u izborima), muškarci su morali glasati, dok su se žene mogle i uzdržati od glasanja. Prvi sastanak Narodne skupštine je bio održan krajem srpnja, a za prvog predsjednik je izabran tadašnji ministar javnih radova Abdel Latif Bogdadi.¹⁷⁹

Kao sljedeći i posljednji korak u učvršćenju vlasti i stvaranju njene šire političke osnove se nalazilo stvaranje Nacionalne Unije što se i dogodilo u studenom iste godine. Ona je organizirana kao prva masovna politička organizacija novog režima čiji je cilj bio uspostavljanje socijalističkog, demokratskog i zadružnog društva u kojem neće biti političke, socijalne ni ekonomske eksploatacije. Ona je trebala raditi na ostvarenju ciljeva revolucije iz 1952. godine kroz mobiliziranje masa i povezivanje ljudi svih društvenih kategorija. Na čelu Unije je stajao plenarni nacionalni komitet s vrhovnim izvršnim komitetom od 20 članova te predsjednikom Unije, odnosno Naserom. U sklopu decentralizacije što je bio jedan od ciljeva egipatske unutarnje politike, ona je podijeljena na pokrajinske odbore. Ti odbori su sastavljeni od izabranih građana te viših činovnika koji su predstavljali ministarstva. Njihov cilj je bio osnivanje manjih mjesnih odbora od najmanje

¹⁷⁷ Vjesnik, „Rezultati plebiscita u Egiptu“, 25.6.1956., 1.

¹⁷⁸ Vjesnik, „Osnivanje jedinstvene stranke u Egiptu“, 9.6.1956., 1.

¹⁷⁹ Vjesnik, „Izabrana Narodna skupština Egipta“, 23.7.1957., 1.

deset članova čiji je zadatak bio da se sastaju barem jednom mjesečno, okupljaju članove te provode i objašnjavaju direktive Unije.¹⁸⁰

Time te davanjem Naseru ovlasti da dekretima mijenja ministre završeno je formiranje autoritarnog režima u Egiptu na čelu s Naserom, a završni pečat koji je dodatno oslikao Naserovu poziciju u Egiptu se dogodio 1958. godine na proslavi druge godišnjice egipatskog ustava. Tada je Narodna skupština Egipta odlikovala Nasera „Ordenom naroda“ te su ga njeni poslanici nazvali titulom koja će se dugo zadržati uz njegovo ime, *Narodni osloboditelj*.¹⁸¹

¹⁸⁰ Vjesnik, „Stvorena Nacionalna Unija u Egiptu“, 4.11.1957., 1.

¹⁸¹ Vjesnik, „Proslava druge godišnjice egipatskog ustava“, 18.1.1958., 3.

6. Vanjska politika nezavisnog Tunisa i Egipta

Do stjecanja nezavisnosti 1956. godine te revolucije 1952. godine vanjska politika Tunisa i Egipta je praktički nepostojeća pošto je ona bila čvrsto u rukama njihovih kolonijalnih upravitelja, odnosno Francuza i Britanaca. Uspostavom nezavisnih i suverenih država, obje zemlje su se našle pred izazovom pozicioniranja sebe na svjetskoj političkoj karti. Zadatak kreiranja postnezavisne vanjske politike Tunisa i Egipta su na svoja leđa preuzeli šefovi tih država, Burgiba i Naser, te će ona biti ponajviše odraz njihovih vlastitih uvjerenja i političkih stavova.

Duboko pod utjecajem zapadnjačkih liberalnih gledišta stečenih kroz obrazovanje, ali i život u Francuskoj, Burgiba je izbjegavao voditi bilo kakvu radikalnu ili ekstremističku politiku. Zauzeo je umjereno prozapadno stajalište u kontekstu podjele na zapadni i istočni blok, no isto tako je podupirao pokret nesvrstanih i nacionalističke borbe u arapskim zemljama, osobito u Alžiru. Burgiba je bio sumnjičav u vezi istočnog bloka, a time i prema afričkim i bliskoistočnim zemljama koje su zatražile sovjetsku vojnu pomoć tako prešutno sklopivši vojno-politički savez sa SSSR-om.¹⁸² Suradnja sa SAD-om je kulminirala prilikom posjete predsjednika Eisenhowera Tunisu krajem 1959. godine. Tada je Burgiba naglasio povjerenje koje vlada Tunisa ima prema SAD-u koji mu je pomogao prilikom kriza sa Francuzima te kroz 20 milijuna dolara ekonomske moći. Kao dokaz privrženosti suradnji sa SAD-om, Tunis je odbijao uzeti bilo kakvu pomoć od komunističkih zemalja, pa tako u Tunisu nije postojala ambasada ni jedne istočne zemlje, kao ni SSSR-a, iako je on među prvim priznao nezavisni Tunis.¹⁸³ Makar arapska zemlja, Tunis se je držao poprilično suzdržano prema pitanju Izraela što će kasnijih godina kulminirati u potpuni detant prema Izraelu zbog čega će biti osuđivan od strane pripadnika Arapske lige.¹⁸⁴

Takva vanjska politika je bila potpuno drugačije od one koju je vodio Naser u Egiptu. Za razliku od Tunisa, Egipat je bio puno značajnija zemlja u svjetskoj politici zahvaljujući svojem položaju, Sueskim kanalom, ali i ulogom u arapskom svijetu zbog čega su mu se približavali i SAD i SSSR. Naser je pažljivo balansirao između jednih i drugih, no primarno se odlučivši voditi politiku nesvrstanosti te osobito panarabizma. Egipat je bio vođa između afričkih, islamskih i arapskih nacija u razvoju te primarna zemlja za uspostavu mira ili vođenje rata sa Izraelom. Svoj položaj vođe u arapskom svijetu imao je zahvaljujući najbrojnijem stanovništvu i vojnim snagama. Bio je vodeći u arapskom svijetu u komunikacijama, odnosno izdavaštvu, umjetnosti, literaturi i

¹⁸² Long & Reich, 2002., 484.

¹⁸³ Vjesnik, „Amerika i Magreb“, 22.12.1959., 3.

¹⁸⁴ Tanriverdi, 2011., 554.

filmu te je pomogao razviti intelektualnu bazu za arapski nacionalizam. Bio je predvodnik osnivanja Arapske lige te ideje ujedinjenja svih Arapa u jednu državu.¹⁸⁵

Odnosi sa supersilama su varirali. Za razliku od Burgibe, Naser nije imao predrasuda prema suradnji sa SSSR-om, čak je i kretao u smjeru socijalizma, no prvi snažniji kontakti su bili usmjereni prema SAD-u. On je u početku pomagao novi režim kojemu je pružio potrebnu tehničku i ekonomsku pomoć, kao i suradnju u pregovorima sa Britancima, no problemi u njihovom odnosu su nastali kada se postavilo pitanje vojne pomoći. Zbog Naserovih kontakata sa Kinom i SSSR-om te odbijanja sudjelovanja u Bagdadskom paktu (Velika Britanija, Iran, Irak, Turska, Pakistan), državni tajnik SAD-a John Foster Dulles nije bio previše oduševljen sa idejom jačanja egipatske vojske i policije. Veliki udarac Naserovim planovima je bilo Dullesovo odbijanje financiranja gradnje Asuanske brane, koji se zatim okrenuo alternativnim izvorima financijskih sredstava i oružja, odnosno SSSR-u koji je bio i više nego spreman na to. Odnosi sa SAD-om su značajno popravili prilikom rata 1956. godine, no samo nakratko jer će se Naser ubrzo potpuno okrenuti vlastitom panarabizmu i sudjelovanju u Pokretu nesvrstanih.¹⁸⁶

Važno je i spomenuti odnose Tunisa i Egipta sa Jugoslavijom u pedesetim godinama dvadesetog stoljeća. Jugoslavija je deklarativno podržavala nacionalističke borbe Tunisa i Egipta što su njezini poslanici često naglašivali, a podrška borbama Burgibe te egipatskoj revoluciji je iznimno primjetna kroz retoriku kojom su se služili novinari i dopisnici Vjesnika pedesetih godina. Ta podrška, ali i međunarodna suradnja između zemalja je još više porasla nakon stvaranja potpune nezavisnosti obiju država. Tito je održavao kontakte sa šefovima obje zemlje, a osobito sa Naserom kojega je posjetio dva puta, na prijelazu sa 1955. godine na 1956. godinu te kasnije u veljači 1959. godine.¹⁸⁷ Naser je taj prvi posjet uzvratio u srpnju 1958. godine.¹⁸⁸ Iako Tito nije posjetio Tunis tokom pedesetih, on je to vrlo brzo učinio već 1961. godine. Njihovi međusobni odnosi nisu ostali samo na iznošenju poruka podrške i posjetima već se između tih država razvijala trgovačka, ekonomska i kulturna razmjena. Između Tunisa i Jugoslavije je bila najvažnija robna razmjena koja je učvršćena trgovinskim sporazumima iz 19. lipnja 1957. godine te srpnja 1958. godine.¹⁸⁹ Osim trgovinske i kulturne razmjene, Jugoslavija i Egipat, odnosno kasnije UAR, su razvijali snažnu razmjenu tehničkih i znanstvenih znanja. U svibnju 1959. je potpisan statut *Mješovite komisije za tehničku i naučnu suradnju* koja je tada oformljena kako bi koordinirala i nadzirala godišnji plan suradnje između dvije zemlje. Ta suradnja je uključivala rad na novim zajedničkim projektima,

¹⁸⁵ Long & Reich, 2002., 362.

¹⁸⁶ Isto, 363.

¹⁸⁷ Vjesnik, Posjet Tita Naseru“, 21.2.1959., 1.

¹⁸⁸ Vjesnik, „Najavljen posjet Nasera Jugoslaviji“, 22.6.1958., 3.

¹⁸⁹ Vjesnik, „FNRJ i Tunis potpisali trgovinski sporazum“, 11.8.1958., 8.

suradnju u tekstilnoj industriji, proizvodnji umjetnih vlakana, gajenju pamuka i tako dalje. Njihova suradnju je uključivala razmjenu tehničara, ali i dolazak vojnih instruktora u Egipat koji su pomagali u obuci egipatske vojske.¹⁹⁰

Najvažniji vanjsko-politički događaji u pedesetim godinama za Tunis su bili sukobi sa Francuzima i incident kod sela Sakijet Sidi Jusuf, dok je za Egipat to definitivno bila Sueska kriza te nastanak Ujedinjene Arapske Republike.

6.1. Incident kod Sakijet Sidi Jusufa

Francuska je relativno brzo i bez prevelikih problema priznala potpunu nezavisnost Tunisa nakon što mu je prethodno, nakon dugih pregovora, potvrdila unutarnju autonomiju. Razlog tome je bio sve žešći i opsežniji sukobi u Alžiru koji se također borio za vlastitu nezavisnost, no njega Francuska, zbog vlastitih interesa i gotovo milijun francuskih doseljenika, nije htjela samo tako ispustiti iz ruku. Sukobi sa alžirskim pobunjenicima su se vrlo često događali i na tuniskom teritoriju na kojega se Francuzi nisu libili stupiti prilikom potjera za pobunjenicima. Te potjere su znale završiti i sukobima između francuske i tuniske vojske što je izazivalo velike proteste ne samo naroda, već i Burgibe. Proteste su dodatno pojačali pregovori oko evakuacije francuskih trupa iz Tunisa koje su činili oko 40 000 vojnika smještenih u osam vojnih, pomorskih i zrakoplovnih baza. Najviše vojnika, čak 10 000, bilo je smješteno u velikoj podmorničkoj i ratnoj luci, Bizerti. Ona je prema neobjavljenoj konvenciji, diktiranoj od strane Francuza iz 1942. bila dio Francuske izdvojena iz tuniskog teritorija. Francuska je imala slobodno i isključivo pravo raspolaganja tim pomorskim područjem što je bilo sada neprihvatljivo za Tunis. Francuska mornarica i svi prijevoznici koji rade za nju su oslobođeni svih taksa te ni jedna tuniska služba nije imala pravo djelovanja u tom području. Čak niti carina nije mogla progoniti krijumčare koji su se odlučili skloniti u tu luku. Plovidbu je kontrolirao francuski admiral, a osiguravala ju je francuska policija. Za tuniski narod, Bizerta je označavala produženu francusku okupaciju i trn u oku.¹⁹¹

U takvom okružju dogodio se najveći incident na tunisko-alžirskoj granici koji je izazvao niz reakcija koje će odjeknuti cijelim svijetom te će se pogled velikih sila ponovno usmjeriti prema Tunisu. Devetog veljače 1958. godine francuski avioni su dok temelja razrušili tunisko pogranično selo Sakijet Sidi Jusuf obrazloživši to sumnjom u postojanje baze alžirskih pobunjenika u selu.

¹⁹⁰ Vjesnik, „Potpisan protokol o naučnoj i tehničkoj suradnji FNRJ i UAR“, 15.5.1959., 8.

¹⁹¹ Vjesnik, „U Bizerti, zvanj biser Mediterana“, 1.5.1958., 6.

Rezultat toga je bilo sedamdeset mrtvih osoba, većinom žena i djece. Reakcija Tunisa je bila snažna. Tuniski ambasador je opozvan iz Pariza, zatraženo je momentalno povlačenje svih francuskih trupa te je najavljena tužba UN-u.¹⁹² Dan poslije Tunižani su proveli masovni jednodnevni štrajk zbog francuskih akcija, tuniska omladina i Nacionalna garda je smještena u pripravnost, a četiri francuska garnizona su blokirana barikadama. Petnaest francuskih obitelji je protjerano iz Tunisa u kojem je tada ostalo živjeti oko 80 000 Francuza. Tuniska vlada je najavila promišljanje dotadašnje prozapadnjačke vanjsko-političke orijentacije, a diljem svijeta su se proširili brojni izrazi ogorčenja francuskim postupcima od kojih su najglasniji bili iz SAD-a, Velike Britanije, Belgije, Norveške te Egipta.¹⁹³ Iz Francuske su stizale oprečne reakcije. Jedini politički lider koji je izrazi žaljenje događajem je bio bivši premijer Mendes-France. Ministar Pineau je prvo priznao kako je bombardiranje bilo pogreška, no vrlo brzo je to demantirao. Francuski premijer Gailard je pak izrazi žaljenje zbog žrtava, no naglasio je da su sami Tunižani krivi za to jer dopuštaju postojanje alžirskih pobunjeničkih snaga na svom teritoriju te da je u slučaju određenih tuniskih mjera francuska vojna prisutnost u Tunisu još uvijek snažna i spremna na sve.¹⁹⁴

Atmosfera u Tunisu je postajala sve više antifrancuska. Francuski vojnici koji su zatečeni van svojih baza su uhićivani, protjerivanje francuskih građana se nastavljalo, a tuniska vlada je prijetila podnošenjem žalbe Vijeću sigurnosti. Francuzi se čak i nisu previše suprotstavljali ideji otvaranja debate u Vijeću sigurnosti jer su se nadali povoljnom raspletu za njih pošto je SAD najavio svoje posredovanje u sporu, a i zapadne zemlje Atlantskog pakta su htjele zadržati nadzor nad pomorskom bazom u Bizerti zbog njenog strateškog položaja i dobro razvijene logistike. Za to vrijeme Tunižani su glasno zahtijevali potpuno povlačenje francuskih trupa, dok su Francuzi donijeli odluku o stvaranju takozvane „zabranjene zone“ između Alžira i Tunisa koja bi bila 400 kilometara duga i 40 kilometara široka. To bi ustvari bilo veliko minsko polje s zrakoplovnim nadzorom iz kojeg bi bilo evakuirano oko 70 000 Tunižana kako bi se osiguralo da alžirski pobunjenici ne mogu prelaziti preko granice.¹⁹⁵ U međuvremenu su se incidenti na granici nastavljali s francuskim upadanjem u tunisko selo Remada i uhićenjem trojice tuniskih dužnosnika.

Kako bi se spor čim prije riješio te kako bi se izbjegla debata u Vijeću sigurnosti, SAD i Velika Britanija su se odlučile na posredovanje između obiju strana kroz diplomatske aktivnosti nazvanih u tisku „dobre usluge“. Francuska i Tunis su pristali na to, a dobre usluge su vodili američki ministar vanjskih poslova Robert Murphy te pomoćnik zamjenika ministra britanskih vanjskih poslova Harold Beeley koji je bio službeni planer britanskih poslova u Sjevernoj Africi i

¹⁹² Vjesnik, „Francuski avioni razrušili selo na tuniskoj granici“, 9.2.1958., 1.

¹⁹³ Vjesnik, „Svijet zgrožen francuskim postupcima u Tunisu“, 11.2.1958., 1.

¹⁹⁴ Vjesnik, „Reakcije iz Francuske na incident u Tunisu“, 12.2.1958., 3.

¹⁹⁵ Vjesnik, „Zabranjena zona između tuniske granice i Mauriceove linije“, 21.2.1958., 3.

Srednjem Istoku.¹⁹⁶ Francuski razlozi za prihvaćanje dobrih usluga su već navedeni, dok su Tunizani smatrali da svoje zahtjeve također mogu ostvariti uz pomoć svog saveznika SAD-a, a ako to i propadne Tunis je ionako već imao osigurano pravo na obnavljanje spora pred Vijećem sigurnosti. Glavni cilj SAD-a u tim pregovorima je bio sačuvati teritorij Sjeverne Afrike na strani Zapada te istodobno ne izgubiti velikog europskog vanjsko-političkog partnera.

Dobre usluge su završile neuspješno zbog neslaganja između sukobljenih strana, ali i između samih pružatelja dobrih usluga. Pariz i Tunis su ušli u te pregovore sa potpuno različitim željama. Francuske je inzistirala na mješovitim vojnim patrolama u zabranjenoj zoni pod kontrolom neke neutralne zemlje, ukidanju zabrane kretanja francuskim trupama, sporazumu o zajedničkoj obrani te definiranju statusa Bizerte. Tunis je za cilj imao povlačenje svih trupa iz zemlje, kontroliranu evakuaciju francuskih trupa te odštetu za žrtve bombardiranja Sakijet Sidi Jusufa. Osim toga, Washingtonom i London se nisu slagali oko načina rješavanja spora. SAD je bio za kompromis pod svaku cijenu, dok je Velika Britanija inzistirala na posredovanju generalnog sekretara UN-a.¹⁹⁷ U takvoj situaciji šanse da spor bude ubrzo razriješen na zadovoljstvo svih strana su bile gotovo nepostojeće.

Iako to na prvi pogled nije izgledalo tako, rješavanje spora je ubrzala nova kriza u Francuskoj koja je zaustavila pregovore sa Tunisom. Vlada Felixa Gaillarda je srušena zbog njene politike prema Tunisu, razbuktali su se sukobi desničara sa republikancima i demokratima, a u Francuskoj je uvedeno izvanredno stanje. Francuske trupe su upale na teritorij Tunisa te su vodile borbe sa tuniskim snagama. Burgiba je u cijeloj zemlji proglasio izvanredno stanje, guvernerima je dana civilna i vojna vlast, a prijetnja ratom se nadvila nad Tunisom. Napetosti i incidenti u Tunisu će se nastaviti do početka lipnja kada je u Francuskoj izabrana vlada generala de Gaullea kojemu je parlament dao izvanredne ovlasti na šest mjeseci.¹⁹⁸ De Gaulle je reagirao na Burgibine prijetnje o okretanju prema panarabizmu u slučaju prestanka pregovora, ali i na nezadovoljstvo francuskih vojnika koji su već nekoliko mjeseci bili zatvoreni u 6 garnizona (Bizerta, El Auina, Sfaks, Gabez, Gafsa i Remada). 18. lipnja 1958. godine potpisan je ugovor o postepenom povlačenju francuske vojske u Bizertu te evakuaciji iz Tunisa kojemu je priznat suverenitet na Bizertom.¹⁹⁹

Važnost tih događaja leži u političkoj podršci koju je Burgiba zadobio nakon uspješnog dogovora o toliko željenoj evakuaciji francuskih trupa, ali i manifestaciji značaja Tunisa za sile zapadnog bloka. U slučaju drugačijeg ishoda postojala je velika mogućnost okretanja Burgibe

¹⁹⁶ Vjesnik, „U francusko-tuniskoj krizi došlo do novog pogoršanja“, 22.2.1958., 5.

¹⁹⁷ Vjesnik, „Neuspjesi u misiji dobrih usluga“, 9.4.1958., 1.

¹⁹⁸ Vjesnik, „General de Gaulle preuzima svu vlast“, 2.6.1958., 1.

¹⁹⁹ Vjesnik, „Ugovor Francuske i Tunisa o povlačenju francuskih trupa“, 19.6.1958., 3.

panarabizmu, a vrlo vjerojatno i socijalizmu što SAD osobito nije htio pošto se tada Egipat već potpuno udaljio od mogućnosti za ikakvim vanjsko-političkim povezivanjem sa zapadnim blokom. Gubitak još jedne zemlje na području Sjeverne Afrike bio bi veliki udarac njihovim interesima, što SAD nikako nije mogao dopustiti. Tu je Burgiba uvidio priliku za Tunis koju je on iskoristio za dobivanje ekonomske, vojne i diplomatske pomoći u budućim godinama. Incidenti sa francuskom vojskom su se povremeno nastavljali i nakon potpisivanja ugovora sve do ranih šezdesetih kada francuska vojska napokon napušta Bizertu.

6.2. Sueska kriza

Najpoznatiji događaj iz egipatske povijesti pedesetih je bila Sueska kriza izazvana Naserovom nacionalizacijom Sueskog kanala 26. srpnja 1956. godine koja je dovela do izbijanja kratkotrajnog rata u kojemu je Egipat izgubio, ali iz njega izašao kao politički pobjednik jer uspio u svom naumu dok je predsjednik Naser postao ikona ne samo Egipta već cijelog arapskog svijeta.

Nacionalizacija kanala je bila direktni odgovor na američko i britansko odbijanje pomoći u financiranju gradnje Asuanske brane na Nilu koja je trebala proizvoditi dodatnu struju za egipatsku industriju te osigurati vodu za navodnjavanje polja. U govoru na trgu u Kairu koji se prenosio radiom diljem cijelog arapskog svijeta, Naser je pred oduševljenom masom uzdizao 120 000 Egipćana koji su izgubili život tokom gradnje kanala te kritizirao eksploataciju kanala od strane Zapada kroz koju je 90 posto profita odlazilo u strane džepove. Već za vrijeme samog govora val nacionalnog ponosa je preplavio cijeli arapski svijet, a uredi i institucije na kanalu su prešle u egipatske ruke.²⁰⁰

Taj potez je najviše naljutio Veliku Britaniju i Francusku, dvije europske zemlje čije veze sa Sueskim kanalom sežu sve do vremena njegove gradnje. Za Veliku Britaniju kanal je bio od vitalnog značaja za prijevoz robe, a osobito za dostavu nafte sa Bliskog Istoka. U slučaju blokade tog važnog prometnog puta, Britanci bi morali naftu dobavljati od SAD-a za što im je bila potrebna velika pozajmica koju su teško mogli dobiti.²⁰¹ Osim toga, nacionalizacija kanala je bila direktno kršenje anglo-egipatskog sporazuma iz 1954. godine. Francuzi su također ostvarivali velik profit od prometa kanalom, no jedan od glavnih razloga zašto je Francuska odlučila reagirati na nacionalizaciju je, osim saveza sa Izraelom, bio alžirski rat koji je tada već bio u svojoj drugoj

²⁰⁰ Harper, 1986., 49.

²⁰¹ Isto, 18.

godini trajanja. Naime, Pariz je smatrao da je Naser bio glavni izvor oružja i novaca za alžirski ustanak.²⁰²

U suradnji sa Izraelom, Francuska i Velika Britanija su razvile tajni plan prema kojemu je Izrael trebao napasti Egipat nakon čega bi obje zemlje intervenirale, zaustavile vojne aktivnosti kroz niz zahtjeva Egiptu nakon kojih bi povratile svoju kontrolu nad kanalom. Izrael je bio spreman na suradnju kako bi oslabili egipatsku vojsku smještenu opasno blizu izraelskoj granici, razbili palestinske baze u Gazi te prekinuli egipatsku kontrolu nad Tiranskim tjesnacem.²⁰³ 29. listopada izraelska vojska ušla je na područje Sinaja te krenula u sukob sa egipatskim trupama. Kao odgovor na to Velika Britanija i Francuska su odmah sljedećeg dana izdali ultimatum egipatskoj vladi da prekine sa sukobima i povuče svoje snage deset milja istočno i zapadno od kanala te osigura slobodnu plovidbu kanalom. U slučaju odbijanja obje zemlje su najavile trenutačnu okupaciju kanala. Sam ultimatum je bio pisan na način da osigura Naserovu odbijenicu te im pruži izgovor za vojnu akciju koja je počela 31. listopada bombardiranjem egipatskih zračnih luka te slijetanjem francuskih i britanskih padobranaca u Port Said 5. studenog.²⁰⁴

Prvi od velikih svjetskih sila koji je osudio agresiju na Egipat je bio njegov tadašnji saveznik (spremnost na sufinanciranje Asuanske brane, prodaja oružja Egiptu preko Čehoslovačke) SSSR koji je uvidio priliku da time poveća svoj utjecaj na Bliskom Istoku među arapskim zemljama. Osim javne osude agresije, SSSR je uputio diplomatsku notu Izraelu u kojem im je zaprijetio vojnim djelovanjem protiv njih ukoliko ne zaustave vojne aktivnosti protiv Egipta. No iako je SSSR prvi reagirao, glavnu ulogu u zaustavljanju sukoba je imao SAD koji nije pružio podršku svojim europskim saveznicima. Razloga za to je bilo nekoliko. Šestog studenog su se trebali održati predsjednički izbori u SAD-u i Eisenhower nije imao nikakvu namjeru ugroziti svoju kandidaturu. Njegova administracija je zaključila kako nije pametno podržavati nastojanja svojih europskih saveznika da zadrže svoj čvrsti stisak nad vlastitim kolonijalnim teritorijima jer su smatrali kako bi zbog toga nacionalističke grupe u tim zemljama mogle početi gravitirati prema SSSR-u. Osim toga, 4. studenoga sovjetske trupe su ušle u glavni grad Mađarske kako bi ugušile demonstracije protiv njih. Kako je SAD žestoko osudio taj sovjetski potez, nije bilo druge solucije osim da učine isto po pitanju vrlo sličnog poteza njihovih saveznika u Egiptu.²⁰⁵

U Generalnoj skupštini UN-a SAD je osigurao rezoluciju kojom se traži povlačenje svih stranih snaga iz Egipta. Izrael je obaviješten kako u slučaju sovjetske reakcije na njihov napad na

²⁰² Cook, 2011., 68.

²⁰³ Isto, 69.

²⁰⁴ Isto

²⁰⁵ Isto, 70.

Egipat SAD neće poslati nikakvu pomoć. Francuzi su kroz nekoliko sastanka *uvjereni* kako je jedino rješenje krize povlačenje vojnih trupa iz Egipta, dok je Eisenhower odbio podržati britansku pozajmicu jedne milijarde dolara od Međunarodnog monetarnog fonda. Kako je taj novac bio strašno potreban Londonu u borbi s ekonomskom krizom, Britanci su se povukli. Sve strane vojne snage su povučene sa egipatskog teritorija do kraja prosinca.²⁰⁶

Posljedice tog rata su bile katastrofalne za Veliku Britaniju i Francusku, a završile su fantastičnim uspjehom za Egipat koji je taj rat na vojnom polju izgubio. Britanci i Francuzi su izgubili sve svoje posjede u Egiptu te je njihova međunarodna reputacija bila srozana na najniže grane. Vlade arapskih zemalja su prekinule svoje diplomatske odnose sa njima, Sirija je uništila naftovode na svom teritoriju koji su bili u vlasništvu francusko-britansko-američkog konzorcija, dok je Arapska liga snažno osudila Izrael kojega su vidjeli kao instrument zapadnjačkog imperijalizma.²⁰⁷ Sueska kriza je također demonstrirala promjenu u svjetskom političkom poretku koja je postojala već neko vrijeme, a u kojem su europske sile sve više gubile na snazi i važnosti. Za arapski svijet je Sueska kriza bila trijumf arapskog nacionalizma kao i Naserova osobna pobjeda u njegovom panarabizmu te borbi protiv imperijalizma.

6.3. Ujedinjena Arapska Republika

Pedesete godine dvadesetog stoljeća Egipat je završio u uniji sa Sirijom kao jedinstvena država tj. Ujedinjena Arapska Republika. Iako će se ta unija raspasti već 1961. godine, spajanje dviju arapskih država u jednu, s kasnijim priključenjem Jemena, biti će najveći korak u pokušaju stvaranja arapskog jedinstva nakon osnivanja Arapske lige 1945. godine u Kairu.

Naserova retorika puna ideja o arapskom jedinstvu nije bila lažna, iako je prvenstveno služila u svrhu egipatske unutarnje politike, a ne kao konkretan vanjsko-politički plan. Njegova ideja je bila da Egipat bude ta zemlja koja će predvoditi ostale Arape bez ikakve potrebe za dekonstrukcijom postojećeg državnog sustava u regiji. Ipak, kada je primio u siječnju 1959. godine ponudu iz Damaska o stvaranju zajedničke države sa Sirijom, Naser ju nije mogao odbiti jer bi tako pokazao kako je njegova retorika lažna i time ugrozio egipatske želje za vodećom pozicijom u arapskom svijetu. S vremenom je zaključio da bi posljedice odbijanja unije bile prevelike te je odlučio riskirati s njom. Ujedinjenje Sirije i Egipta u Ujedinjenju Arapsku Republiku 6. ožujka

²⁰⁶ Cook, 2011., 71.

²⁰⁷ Harper, 1986., 60.

1958. godine bilo je pozdravljeno s velikim entuzijazmom na ulicama Sirije nakon čega se Naser riješio svih sumnja koje je do tada imao.²⁰⁸

Akt ujedinjenja su potpisali egipatski predsjednik Gamal Abdel Naser i sirijski predsjednik Shukri al Quwatly. UAR je bio zamišljen kao demokratski režim s predsjednikom na čelu. Postojala bi zajednička zastava, vojska te predsjednik dok je o ujedinjenju 21. veljače raspisan plebiscit u obje zemlje. Na njega je izašlo gotovo 100 posto birača, a samo 247 njih je glasalo protiv ujedinjenja.²⁰⁹ Novu republiku je nekoliko dana kasnije priznao Washington, a ubrzo joj se priključio i Jemen na čelu sa princem el Badrom. Privremeni ustav koji je objavljen u travnju je potvrdio demokratski režim sa predsjednikom na čelu. Zakonodavnu vlast u UAR-u ima Narodna Skupština čiji izbor i određivanje broja članova vrši predsjednik. Najmanje pola članova mora biti iz egipatskih i sirijskih parlamenata. Skupštinu saziva predsjednik, on zaključuje zasjedanje te ju isto tako može i raspustiti. Osim tih ovlasti predsjednik također bira potpredsjednike republike te ministre. Republika je podijeljena na dvije provincije, svaka sa svojim izvršnim vijećem, dok je glavni grad UAR-a bio Kairo.²¹⁰ Ubrzo se krenulo na formiranje Nacionalne Unije u UAR-u, centralizirane organizacije na čelu s Naserom i Nacionalnim komitetom u kojem će se nalaziti članovi vlade Egipta od prije ujedinjenja. Političke stranke u Siriji su raspuštene, a njihovu imovinu je preuzela buduća Nacionalna Unija UAR-a.²¹¹ Osim na političkom nivou krenulo se i na praktično ujedinjene dviju zemalja usuglašavanjem planova na ekonomskom polju te je izvršeno objedinjavanje odjela vanjskih poslova, obrane, prosvjete, nacionalne orijentacije i industrije.

Iako je ideja ujedinjenja dviju arapskih zemalja u jednu republiku bila dočekanja s velikim oduševljenjem te gotovo u potpunosti odgovarala idejama zagovaratelja panarabizma tada, UAR nipošto nije bila unija dviju ravnopravnih zemalja. Za Egipćane i Nasera je taj proces više odgovarao apsorpciji Sirije u egipatski politički sustav. Naser je bio predsjednik i šef te novoosnovane države, imao je široke ovlasti, a kao dokaz da je to ujedinjenje bilo više pripajanje Sirije Egiptu nego bilo što drugo je služilo imenovanje egipatskog feldmaršala Amara za specijalnog izaslanika predsjednika Nasera u Siriji 1959. godine. Dok je Naser predsjedao u Kairu i bavio se egipatskim poslovima, feldmaršal Amer je u Siriji služio kao njegova produžena ruka sa širokim ovlastima kojemu su svi ministri sirijskog Izvršnog vijeća morali odgovarati.²¹² Osim toga sirijska obavještajna služba je postala samo podružnica egipatske, dotadašnji sirijski interesi su postali podređeni egipatskima, a i sami Sirijci su se ubrzo počeli buniti protiv tog novog političkog

²⁰⁸ Cook, 2011., 74.

²⁰⁹ Vjesnik, „Predsjednik Gamal Abdel Naser proglasio Ujedinjenu Arapsku Republiku“, 23.2.1958., 1.

²¹⁰ Vjesnik, „Objavljen privremeni ustav Ujedinjene Arapske Republike“, 7.3.1958., 3.

²¹¹ Vjesnik, „U UAR-u se formira Nacionalna Unija-jedinstvena politička organizacija“, 9.5.1958., 3.

²¹² Vjesnik, „Koordinacija između Sirije i Egipta“, 23.10.1959., 3.

uređenja. Da je ujedinjenje izvedeno na više ravnopravnoj bazi moguće da bi se unija duže održala i postala primamljivija ostalim arapskim državama, no Naserova ličnost i karakter su bili prejak. Makar su ga nazivali „Najvećim Arapom“ njegovi interesi su bili primarno egipatski, a način vladanja prvenstveno režimski.

7. Zaključak

Nakon gotovo sedamdeset godina pod kolonijalnom upravom Egipat i Tunis su ušli u burno desetljeće pedesetih godina dvadesetoga stoljeća koje su za njih okarakterizirale brojne promjene. Obje zemlje su dobile nezavisnost, a iako bi se u slučaju Egipta moglo reći da je on nezavisnost dobio 1922. godine ili pak ugovorom iz 1936. godine, on se kolonijalnog jarma u stvarnosti riješio tek revolucijom 1952. godine kada Slobodni oficiri zbacuju tada probritanskog kralja Faruka i kreću u reforme koje će izbrisati svaki utjecaj britanske vlasti na njihovu bilo domaću bilo vanjsku politiku. Dok su Egipćani tu nezavisnost stekli vojnim pučem, Tunizani su to isto učinili dugačkim i napornim pregovorima. Egipatska i tuniska nezavisnost tada nije bila toliko neočekivana. Razdoblje velikih europskih kolonijalnih sila je bilo gotovo, a dotadašnje kolonije su dobile šanse da postanu suvereni, nezavisni i demokratski članovi svjetske zajednice. Nekoliko godina poslije nezavisnosti i Egipat i Tunis su kao i brojne druge bivše kolonije postali autoritarni režimi sa demokracijom koja je tek služila kao alat potvrde vlasti režima na vrhu.

Odgovor na pitanje zašto se to dogodilo leži upravo u osobama i grupama ljudi koji su izvojevali nezavisnost Egipta i Tunisa. U Tunisu je to bio Neo Destour u čijeg se vođu premetnuo upravo Habib Burgiba koji će pedesete godine završiti na mjestu šefa države sa praktički apsolutnom vlašću u svojim rukama. Za vrijeme kolonijalizma u Tunisu, Neo Destour je jedini uspio oko sebe okupiti masovnu podršku zbog čega je bio neizostavni faktor u formiranju buduće vlade koju on naravno nije htio i nije ni trebao dijeliti sa nikim drugim. Tu se odlično nadopunio sa karakterom svoga vođe Habiba Burgibe koji je želio biti u centru svih važnih događaja u zemlji pri čemu nije trpio nikakvu konkurenciju koje se lako rješavao pametnom politikom u kojoj je često preuzimao ideje svojih protivnika te ih u savršenom trenu predstavio kao svoje. Zajedno su Habib Burgiba i Neo Destour preplavili političku scenu Tunisa, razgranavši se sve do najmanjih lokalnih jedinica tako stvorivši zemlju u kojoj je jedina politička misao bila njihova i u kojoj je jedini autoritet bio Burgiba. Iako su u početku bili iskreno posvećeni razvoju demokratske misli kod tuniskog stanovništva, smatrali su da ono nije ostvarivo u kratkom roku te da zbog toga državu u prijelaznom roku treba voditi grupa istaknutih ličnosti. Taj prijelazni rok nije završio već se samo pretvorio u proces stvaranja što čvršćih temelja vladajućem režimu.

Dok je u Tunisu režim stvoren od strane stranke i osobe koji su svoju popularnost i podršku stekli još u kolonijalnom razdoblju, u Egiptu je situacija bila drugačija. Egipat je prošao kroz puno burnije kolonijalno razdoblje u kojemu je postalo očito da stranke koje su tada postojale nisu dovoljno sposobne da provedu veće i učinkovite promjene u zemlji, čemu je velik uzrok bila i

korupcija koja je potpuno preplavila život u Egiptu. Od kralja i dvora pa sve do članova Wafda korupcija i nepotizam su bili sveprisutni. Snažno je bilo tu i Muslimansko bratstvo, no oni su izgubili vlastiti kompas nakon ubojstva njihova vođe i glavnog ideologa al Banne. Vlast je preuzela pučem mala grupa iz redova vojnih oficira na čelu sa Abdelom Gamalom Naserom koja nakon što se riješila svih političkih protivnika te stvorila ime za sebe nakon Sueske krize nije imala nikakvu namjeru predati tu svoju vlast nekom drugom.

U jednom i u drugom slučaju režime su stvorile grupe koje su izbacile kolonijalnu vlast iz zemlje time stvorivši masovnu podršku u narodu koja im je garantirala vodeću poziciju u državi. Takav slučaj nije bio jedinstven samo za Egipat i Tunis već se on odvio i u velikom broju novonastalih država poslije dugotrajne kolonijalne uprave, osobito u onima u kojima su nezavisnost izborile ambiciozne, pametne i karizmatične osobe što su Naser i Burgiba svakako bili. Razlike u tom putu između Egipta i Tunisa su naravno postojale radi povijesne baštine koju su ti režimi naslijedili, no opće karakteristike su ipak bile slične, ako ne i iste. Kolonijalno razdoblje je jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji, uzrok pojave autoritarnih režima u Egiptu i Tunisu. Za vrijeme njega se u Tunisu razvio snažan nacionalistički pokret na čelu sa Burgibom koji je imao dovoljno vremena da se pripremi i organizira za buduće preuzimanje vlasti. U Egiptu je taj proces bio puno impulzivniji pošto je vlast preuzela grupa oficira bez ikakvog konkretnog dugoročnog plana te su probleme rješavali u hodu. Rezultat je to egipatskog kolonijalnog razdoblja tokom kojeg Wafd nije pokazao sposobnost i odlučnost Neo Destoura, kralj je bio korumpiran, a novi režim je stvoren od strane skupine oficira koji su svojim pučem egipatskom stanovništvu donijeli dugo očekivane promjene i time zaslužili njihovu lojalnost.

Do kraja pedesetih godina režimi Burgibe i Nasera su do kraja i u potpunosti razvijeni. Oboje drže gotovo apsolutnu moć u svojim zemljama, politički pravci i ideologije kojima će se Egipat i Tunis kretati u vanjskoj i unutarnjoj politici su postavljeni, a nekadašnje kolonijalne sile protiv kojih su se borili sada priznaju njihovu vlast te polako počinju stvarati nove diplomatske odnose sa njima. Zahvaljujući tome, a i gotovo neupitnoj lojalnosti koju su uživali u vlastitim zemljama, režimi Burgibe i Nasera su mogli preživjeti. Iako će kasnije, osobito za vrijeme Hosni Mubaraka u Egiptu i Ben Alija u Tunisu, oni postati puno okrutniji, a korupcija i loši životni uvjeti će se vratiti, sustav vladanja oformljen u pedesetima će omogućiti diktatorima da ostanu na vlasti. Za njihovo svrgavanje će biti potrebni najveći protesti i demonstracije koje je arapski svijet vidio u moderno doba, makar je sada, nekoliko godina nakon Arapskog proljeća, jasno da je stvarna demokracija u Egiptu i Tunisu još uvijek daleko od stvarnosti.

8. Summary

Both Egypt and Tunisia were involved in revolutionary wave of demonstrations, protests, riots and civil wars in Arab world during 2011 which was later named *The Arab Spring*. The main goal of protests in Egypt and Tunisia was to bring down the authoritarian regimes of Mubarak and Ben Ali. These regimes had foundations in forms of civil governments formed in 1950s after long period of British colonial rule over Egypt and French over Tunisia. Habib Bourguiba took the leading role in Tunisia with the help of his Neo Destour party which had won the independence of Tunisia. Soon after that the Neo Destour party infiltrated in every aspect of Tunisian life, and Bourguiba became the most powerful person in the country. Gamal Abdel Nasser came to power in Egypt after military coup d'état in 1952 by the Free Officers Movement against King Farouk. They were unhappy with the British occupation of the country and overall political chaos and corruption in Egypt. After few years Gamal Abdel Nasser overthrew the nominal leader of Free Office Movement, general Muhammad Naguib and took the power for himself. They both formed authoritarian regimes in Egypt and Tunisia which had survived in their basic form till the events of Arab Spring.

9. Bibliografija

IZVORI:

Vjesnik, godišta: 1950., 1951., 1952., 1953., 1954., 1955., 1956., 1957., 1958., 1959.

LITERATURA:

Abdel-Malek, Anouar. *Egypt: military society: the army regime, the left, and social change under Nasser*. New York, Random House, cop., 1968.

Alexander, Christopher. *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*. London: Taylor and Francis, 2010.

Ashford, Douglas E. „Neo-Destour Leadership and Confiscated Revolution“. *World Politics* 17, br. 2 (siječanj 1965): 215-231

Carpentier, Jean & Lebrun, Francois. *Povijest Francuske*. Zagreb: Barbat, 1999.

Cook, Steven A. *The struggle for Egypt: from Nasser to Tahrir Square*. New York: Oxford University Press, 2011.

Field, Michael. *Inside the Arab world*. Cambridge: Harvard University Press, 1994.

Goldstein, Ivo, ur. *Povijest 15: kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, Zagreb: Europapress holding, 2008.

Harper, Paul. *The Suez chrisis*. Hove: Wayland, 1986.

Johnson, Peter. „Egypt under Nasser“. *MERIP Reports* 10 (srpanj 1972): 3-14

Long, David E. & Reich, Bernard. *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*. London : Westview Press, 2002.

McKay, Donald Vernon. „The French in Tunisia“. *Geographical Review* 35, br. 3 (srpanj 1945): 368-390

Merkel, Wolfgang. *Transformacija političkih sustava*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2011.

- Micaud, Charles A. „Leadership and development: The Case of Tunisia“. *Comparative Politics* 1, br. 4 (srpanj 1969): 468-484
- Moore, Clement Henry. „The Neo-Destour Party of Tunisia: A Structure for Democracy“. *World Politics* 14, br. 3 (travanj 1962): 461-482
- Moore, Clement Henry. „On Theory and Practice Among Arabs“. *World Politics* 24, br. 1 (listopad 1971): 106-126
- Morrow, John H. „Unrest in North Africa“. *Phylon (1940-1956)* 16, br. 4 (1955): 410-426
- Naylor, Phillip Chiviges. *North Africa: a history from the antiquity to the present*. Austin: University of Texas Press, 2009.
- Roberts, J.M. *Povijest Europe*. Zagreb: AGM, 2002.
- Tanriverdi, Nebahat. „Background of the tunisian revolution“. *Alternative Politics* 3, br. 3 (studeni 2011): 547-570